

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

SAYI / ISSUE 8 / 2023

ARALIK / DECEMBER

e-ISSN: 2717-8471

LYCUS

DERGİSİ
JOURNAL

e-ISSN: 2717-8471

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

LYCUS **DERGİSİ**
JOURNAL

- Sayı/Issue 8
- Aralık/December 2023

<https://dergipark.org.tr/lycus>

LYCUS DERGİSİ BİLİM KURULU

Prof. Dr. Eşref ABAY
(Ege Üniversitesi, Türkiye)

Ord. Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA
(Accademia dei Lincei, Italy)

Prof. Dr. Francesco GUIZZI
(Sapienza Università di Roma, Italy)

Prof. Dr. Grazia SEMERARO
(Università del Salento, Italy)

Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Levent ZOROĞLU
(Batman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN
(Selçuk Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

Prof. Dr. R. R. R. SMITH
(University of Oxford, England)

Prof. Dr. Thekla SCHULZ BRIZE
(Technische Universität Berlin, Germany)

LYCUS DERGİSİ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Elif ÖZER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Suat ATEŞLİER
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ayşe AYDIN
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. Murat ÇEKİLMEZ
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. S. Hakan ÖZTANER
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ali OZAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Barış SEMİZ
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Esengül AKINCI ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Barış GÜR
(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Tommaso ISMAELLI
(CNR ISPC National Research Council –
Institute of Heritage Science, İtaly)

LYCUS DERGİSİ ○ LYCUS JOURNAL

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI

JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

• Sayı/Issue 8

• Aralık/December 2023

Yayın Sahibi / Owner

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına Müdür
Director on Behalf of Pamukkale University Institute of Archaeology

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Yazı İŐleri Müdürü / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Bilal S Ő T

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Editör Yardımcısı / Co-Editor

Dr. Őeniz YENER

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Dr.  gr. Üyesi Barış YENER

Düzelti, Redaksiyon ve Mizanpaj/ Proofreading, Copyediting and Layout

Dr.  gr. Üyesi Barış YENER

YazıŐma Adresi

Arkeoloji Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Kınıklı YerleŐkesi 20070 Denizli/TÜRKİYE

Tel. + 90 (258) 296 38 95 Fax. + 90 (258) 296 35 35 E.mail: lycus@pau.edu.tr

• <https://dergipark.org.tr/lycus> • <https://www.pau.edu.tr/arkeolojienstitusu>

Lycus Dergisi uluslararası hakemli ve bilimsel, açık eriŐimli bir e-dergi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların tüm sorumluluŐu yazarlara aittir. Pamukkale  niversitesi'nin yazılı izni olmadan derginin tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.

Lycus Journal is an international blind peer-reviewed academic open-access e-journal published twice a year, in June and December. All liability of published articles rests on the authors. The journal may not be copied partially or entirely without written consent of Pamukkale University.

• Lycus Dergisi **ASOS İndeks**, **Index Copernicus** ve **Index of Academic Documents** tarafından taranmaktadır.

Lycus Journal is indexed by **ASOS İndeks**, **Index Copernicus** and **Index of Academic Documents**

Aralık | December 2023   All rights reserved

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

•Sayı/Issue 8

•Aralık/December 2023

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Sevgi GÜRDAL

- Konya Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı Geçiş Tabakalarında (V-VI) Görülen İthal Kap Formları 1
Imported Vessel Forms from the Early Bronze Age to Middle Bronze Age Transition Layers (V-VI) of Konya Karahöyük

Burcu TÜYSÜZ - Fikri KULAKOĞLU

- Kaniş'ten Anisa'ya: Kültepe'den Hellenistik Dönem Bölge Arkeolojisine Yeni Katkılar 25
From Kanish to Anisa: New Contributions to Hellenistic Regional Archaeology from Kültepe

Murat AYDAŞ

- Messogis Dağı'ndan Yeni Bir Yazıt: Aninetalı Bouleutes Aurelius Epigonos'un Mezar Taşı 42
A New Inscription from Mount Messogis: Tombstone of Bouleutes Aurelius Epigonos of Anineta

Tülin KAYA

- An Overview of Land Routes in Byzantine Anatolia (ca. 4th-7th c. CE) 47
Bizans Anadolu'sunda Kara Rotalarına Genel Bir Bakış (MS 4-7. yy)

Mark WILSON

- Did the Laodiceans Drink Lukewarm Water? A Hydrological Inquiry into the Temperature Metaphor of Revelation 3:15-16 75
Laodikeialılar Ilık Su mu İçtiler? Vahiy 3:15-16'daki Sıcaklık Metaforuna İlişkin Hidrolojik Bir Araştırma

LYCUS DERGİSİ'NİN AMACI, KAPSAMI VE YAYIN POLİTİKASI

Amaç

Lycus Dergisi, her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan, bilimsel ve hakemli bir e-dergidir. Lycus Dergisi; başta Anadolu Arkeolojisi, Antik Dönem Tarihi Coğrafyası, Prehistorya, Protohistorya, Önasya ve Klasik Arkeoloji, Müzecilik, Eskiçağ Tarihi, Epigrafi, Nüvizmatik, Antropoloji, Arkeometri, Koruma-Onarım, Mimarlık Tarihi gibi alanların konularını kapsayan, disiplinler arası çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Lycus Dergisi, Anadolu Arkeolojisi, Tarihi Coğrafyası olmak üzere Prehistorik Dönem'den başlayarak, günümüze kadar olan kültür mirası, buluntular, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları, restorasyon, konservasyon, müzecilik, antropoloji, epigrafi, etno-arkeoloji gibi bilimsel çalışmaları kapsar. Bunların dışında ilk defa yapılan tespitler, uygulamalar ve analiz çalışmalarının yer aldığı yazıları içerir.

Yayın Politikası

- Lycus Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Hakem değerlendirme sürecinden olumlu görüş alan makaleler, yıllık yayın için belirlenen hedefi aşması durumunda bir sonraki sayıda yayımlanması amacıyla havuzda bekletilir. Makalelerdeki öncelik, yazar tarafından çalışmanın gönderildiği tarih ve makale niteliği göz önüne alınarak belirlenir.

- Lycus Dergisi'ne gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışma, yazarın tezinden (lisans/yüksek lisans/doktora) üretilmişse veya bilimsel bir kongre/toplantıda sunulmuşsa bunun başlığa konulacak dipnot ile açıklanması gereklidir. Bu çalışma, yayın kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde tarih ve yer bildirmek şartı ile kabul edilebilir.

- Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanma aşamasına kadar geçen süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda (<https://dergipark.org.tr/lycus>) gerçekleşir. Herhangi bir yazının elektronik sisteme eklenmesi, çalışmanın yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve değerlendirme süreci başlar. Yazarlar yayımlanmak üzere gönderdikleri çalışmaların yayın haklarını, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki Lycus Dergisi'ne devretmiş olurlar. Lycus Dergisi'nde yayımlanan çalışmaların telif hakkı dergiye ait olup referans gösterilmeden aktarılamaz, çoğaltılamaz ve dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz. Yayımlanan çalışmalar için yazarlara telif ücreti ödenmez.

- Lycus Dergisi'nde yayımlanmış yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir bilimsel, etik ve hukuki sorumluluk, yazar/yazarlara aittir. Bu hususta Dergi, herhangi bir hükümlülük kabul etmez.

- Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmiş olması gereklidir. Yayın alt komisyonu, yazım kurallarına uymayan yazıları yayımlamama veya düzeltmek üzere yazar/yazarlara iade etme yetkisine sahiptir. Lycus Dergisi'nde yayımlanacak makalelerin yazarlarının TELİF HAKKI DEVRİ FORMU'nu eksiksiz doldurarak, ıslak imza ile adresimize göndermeleri gerekmektedir. Çalışma Dergi'ye gönderildikten sonra, hiçbir aşamada, Telif Hakkı Devri Formu'nda belirtilen yazar adları ve sıralaması dışında yazar adı eklenemez, silinemez ve sıralamada değişiklik yapılamaz.

- Etik İlkeler ve Yayın Politikasıyla ilgili daha kapsamlı bilgiye <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lycus/policy> sayfasından ulaşabilirsiniz.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler World ortamında, Times New Roman harf karakteri kullanılarak yazılmış olmalıdır. Yunanca alıntılar dışında tüm metin tek yazı karakteri ile oluşturulmalıdır.
2. Metin 11 punto; özet, dipnot, katalog 9 punto; kaynakça 10 punto olmalı, tek satır aralıkla yazılmalıdır.
3. A4 boyutundaki yazılarda, sayfanın solundan ve üstünden 3 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Ana başlık metnin yazıldığı dilde, 11 punto, düz ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır. Yabancı dildeki başlık, ana başlığın bir alt satırında, 12 punto, italik ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır.
5. Başlık altında, ortalanarak yazar/yazarların isimleri, 10 punto ve koyu yazılmalıdır. Yazar isimleri yıldızlı dipnot (*) ile dipnotta gösterilmeli, dipnotta ise yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurumun adı, adresi ve e-posta adresi ile ORC-ID numaraları belirtilmelidir.
6. Yazar isimlerinin altında, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, ancak en az 150 kelimelelik özet yazılmalıdır. Özette çalışmanın amacı, içerik ve sonuçları hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeti altında en az 4, en fazla 6 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Yabancı dildeki çalışmalarda metnin kaleme alındığı dilde ve Türkçe özet, Türkçe yazılmış çalışmalarda ise metin dilinde ve İngilizce özet yer almalıdır.
7. Dipnotlar sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
8. Metin içerisindeki alt başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük olmak üzere 11 punto olmalı ve koyu yazılmalıdır.
9. Çalışmanın tamamı, özet, kaynakça ve figürler ile birlikte 20 sayfayı geçmemeli, sağ alt köşeye sayfa numarası eklenmelidir. Bu sınırlamayı aşan çalışmalarda, editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.
10. Makalede kullanılacak fotoğraf, resim, çizim ve harita gibi görsel verilerde "Fig." kısaltması kullanılmalı, numaralandırmada süreklilik gözetilmelidir. Metnin içinde kullanılan "Fig." ibaresi parantez içerisinde yer almalıdır. İki'den fazla figür belirtiliyorsa, iki rakam arasına boşluksuz tire (Fig. 2-4) konulmalıdır. Figür çözünürlükleri 300 dpi'den aşağı olmamalı ve JPEG formatında gönderilmelidir. Figürlerin listesi metnin sonunda, kaynakça bölümünün öncesinde yer almalıdır.
11. Kaynakça, makalenin sonunda bulunmalıdır. Kaynakçanın devamında, varsa figürler yer alır.
12. Makaleler, editörlerin önerileri doğrultusunda seçilen çift taraflı-kör hakemlik (gerektiğinde 3. hakeme gönderilebilir) ilkesine uygun olarak değerlendirilmektedir. Yazarın kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilen yazılar için hakemlerin gerekli gördüğü düzeltme ve görüşler yazara iletilir. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler ise işleme konulmadan, yazarına iade edilecektir. Yazar, hakemlerden gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.
13. Yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak Lycus Dergisi'nin görüşü niteliği taşımaz.
14. Dipnot kaynakları aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;
Tek Yazarlı Kaynak Gösterme: İnan 1987, 121.
İki Yazarlı Kaynak Gösterme: Şimşek – Duman 2007, 75.
İki'den fazla yazarı kaynak gösterme: Hobbs v.d. 1998, 358.
Birden fazla kaynaktan yapılan alıntıyı gösterme: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Birden fazla soy ismi taşıyan yazarı kaynak gösterme: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
*Dipnotlarda sayfa numaraları verilirken, tam aralık verilmeli (İnan 1987, 121-125), "vd., vdd." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;

• Kitap kaynak gösterme:

Bailey 1980

D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.

Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Çeviri Yapılmış Kitabı Kaynak Gösterme:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Editörlü Kitapta Bölümü Kaynak Gösterme:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar/The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Ed. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Makale Kaynak Gösterme:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba XV*, İstanbul, 2007, 73-101.

• Yayımlanmamış Tez Çalışmasını Kaynak Gösterme:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

• Antik Dönem Metinlerini Kaynak Gösterme:

Antik döneme ait edebi bir metinden yapılan alıntılar, dipnot yerine metin içerisinde ve parantez içerisinde “Plinius (*nat.* V.105)”, “Strabon (XII.8.16)” verilmelidir. Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir. Antik kaynaklar *Der Neue Pauly*'de verilen standartlara uygun olmalıdır.

16. Dipnot ve kaynakçada bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla eseri kullanılacaksa, yıldan sonra alfabenin başlangıç harfinden başlayarak küçük harf ekleyerek (Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231) numaralandırılmalıdır.

17. Başvurular <https://dergipark.org.tr/lycus> adresi üzerinden yapılmalıdır; bununla birlikte gerektiğinde lycus@pau.edu.tr e-posta adresinden de yapılabilir.

AIM, SCOPE AND PUBLICATION POLICY OF LYCUS JOURNAL

Aim

The Lycus Journal, published twice a year, in June and December, is a double blind peer-review scientific open-access e-journal. The Lycus Journal aims to publish interdisciplinary studies covering the areas such as Anatolian archaeology above all, ancient historical geography, prehistory, protohistory, Near Eastern and classical archaeology, museology, ancient history, epigraphy, numismatics, anthropology, archaeometry, conservation-restoration, architectural history.

Scope

The Lycus Journal covers scientific studies in Anatolian archaeology and historical geography from the prehistory through the present encompassing cultural properties, finds, results of archaeological excavations and surveys, restoration, conservation, museology, anthropology, epigraphy, and ethno-archaeology. In addition, articles covering first-time attestations, implementations and analyses are included.

Publication Policy

- Lycus Journal is an open-access journal published twice a year – in June and December. Manuscripts admitted through the peer review process may be kept in the pool for the next issue in case there is an excess number of articles for the concerned year. Priority is given according to the articles' submission dates and their quality.
- Manuscripts submitted to Lycus Journal must not be already published elsewhere and must not be in the process of evaluation by another publication. In case the manuscript submitted was derived from undergraduate, master's or doctoral dissertation of the author or it was already presented at a scientific congress/meeting this must be explicitly stated with a footnote inserted to the title. Such works may be accepted on the condition that place and date be stated if the publishing committee approves.
- The entire process from the submission to the publishing stage is carried out electronically (<https://dergipark.org.tr/lycus/>). Any manuscript uploaded to the electronic system is considered an application for publishing and the evaluation process starts. Thus, authors transfer the copyright of their work to the Lycus Journal published by the Institute of Archaeology of Pamukkale University. Copyright of studies published in the Lycus Journal belongs to Lycus Journal and they cannot be transferred or copied elsewhere without giving reference, or cannot be published elsewhere without getting prior written consent of the Journal administration. Authors are not charged any fees for publication and are not paid any royalty for their published studies.
- Any scientific, ethical or judicial liabilities possible to arise from articles published in the Lycus Journal belong to the author(s). The Journal does not accept any such liability.
- The manuscripts submitted to the Journal must be prepared in accordance with the Journal's guidelines. The publishing sub-committee is authorized not to publish or return for correction to the author(s) the manuscripts not conforming to the guidelines. All the authors of manuscripts admitted for publication must fill in the COPYRIGHT TRANSFER FORM and send us the wet-ink signature copy. After the manuscript is submitted to the Lycus Journal, the author names must be used as designated in the Copyright Transfer Form; they cannot be altered, changed in order or a new name inserted or one deleted.
- Lycus Journal checks the manuscripts against plagiarism using professional software. Any manuscripts with high rate will be duly rejected.
- More information on Ethical Principles and Publication Policy can be found <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lycus/policy>.

AUTHOR GUIDELINES

1. The manuscripts need to be submitted in MS Word using Times New Roman font. Apart from citations in Greek, the entire text needs to comprise a single font.
2. The main text must be 11 pt; abstract, footnotes and catalogues 9 pt; bibliography 10 pt in size and single line spacing.
3. The document needs to be arranged as A4 in size with margins of 3 cm from top and left and 2 cm from right and bottom.
4. The main title needs to be 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, in the language of the manuscript. The title in foreign language needs to be in the net line after the main title, 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, and all in italics.
5. The name(s) of the author(s) need to be 10 pt, bold and centred. The names need to be elaborated in a footnote marked with an (*). The footnote needs to state the academic title of the person, his/her affiliation's name and address, e-mail address and ORCID number.
6. After the author-name(s) must come the abstract, not less than 150 and not more than 200 words. The abstract needs to state the aim, scope and results of the study briefly. Under the abstract, the keywords– minimum four and maximum six – must be listed. Non-Turkish articles need to have abstract in the language of the article and Turkish; articles in Turkish need to provide abstracts in Turkish and English.
7. Footnotes need to be given at the bottom of each page and continue uninterruptedly from the beginning through the end.
8. Titles of sub-chapters need to be 11 pt in size, bold, and initials of each word capitalized.
9. The entire manuscript must not exceed 20 pages including abstracts, bibliography and plates/figures. Page numbers must be inserted in the centre at the bottom. Manuscripts exceeding these limits are subject to the decision of the editors.
10. Artwork such as photographs, illustrations, images and maps to be used in the manuscript need to be indicated as “Fig.” with continuous numbering. When they are referred to in the text they must be given within parentheses. When more than two consecutive figures are referred, they need to be joined with a dash without spaces (i.e. Figs. 2-4). The images must be submitted minimum 300 dpi and in JPEG format. Figure list must be also given at the end of the text before the bibliography.
11. The bibliography must be given at the end of the manuscript. It is followed by the figures/plates, if applicable.
12. Manuscripts are evaluated on the basis of double blind peer reviews proposed by the editors; in case necessary, a third blind peer review may be asked. Independent of the author's actual identity, revisions and opinions of the referees are forwarded to the author(s). Manuscripts not abiding by the guidelines will be returned without any processing. The author(s) is/are considered to have committed to do the revisions, changes and additions proposed by the referees.
13. Scientific liability of published articles rests on the author(s). These studies do not necessarily represent the opinion of the Lycus Journal directly or indirectly.
14. Footnote references must be prepared as follows:
Single author reference: İnan 1987, 121.
Two-author reference: Şimşek – Duman 2007, 75.
Multiple-author reference: Hobbs *et al.* 1998, 358.
Multiple source referencing: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Author with multiple surnames: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
N.B. References in the footnotes must have clearly designated page numbers; abbreviations such as “ff.” must not be used.
15. Bibliography must be prepared as follows:
  - Books:
Bailey 1980
D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.
Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Translated works:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Transl. by H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Transl. by N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Referencing chapters in edited works:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar / The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Eds. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Articles in periodicals or periodic series:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, vol. 2, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, 2007, 73-101.

• Referencing unpublished dissertations:

Sögüt 1998

B. Sögüt, Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları, Selçuk University, Institute of Social Sciences, unpublished PhD dissertation, Konya, 1998.
Erön 2007

A. Erön, Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler, Adnan Menderes University, Institute of Social Sciences, unpublished master's dissertation, Aydın, 2007.

• Referencing ancient sources:

Citations from ancient sources must be given within parentheses within the text – not in the footnote: (Pliny, *nat. his.* V.105), (Strabo, XII.8.16). Terms or short sentences in ancient languages cited within the text or footnotes must be given in italics. Ancient sources must be abbreviated according to the standards of *Der Neue Pauly*.

16. In case multiple sources of an author published in the same year are to be cited in the footnote or bibliography, they must be disambiguated by adding a small case letter in alphabetical order after the year (e.g. Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231).

17. Manuscripts must be submitted via <https://dergipark.org.tr/lycus>; yet, in case of difficulties, manuscript may be submitted to the lycus@pau.edu.tr e-mail address.

Konya Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na Geçiş Tabakalarında (V–VI) Görülen İthal Kap Formları

Imported Vessel Forms from the Early Bronze Age to Middle Bronze Age Transition Layers (V–VI) of Konya Karahöyük

Sevgi GÜRDAL*

Öz

Konya Karahöyük Orta Anadolu'da MÖ III. binyılda iskân edilen önemli höyüklerden biridir. MÖ II. binyılın ilk çeyreğinde önemini korumuş ve Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'da kurulan ticaret istasyonlarından birine dönüşmüştür. MÖ II. binyıldan önce de bölgeler arası ticari faaliyetlerin varlığı bilinmektedir. Karahöyük MÖ III. binyıl sonlarında Mezopotamya ve Batı Anadolu arasındaki kara ticaretini sağlayan merkezlerden biridir. Kazılarda özellikle V. ve VI. tabakalarda bu durumun delilini oluşturacak çeşitli arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş evresini oluşturan tabakalarına ait ithal kap formları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu formlar Batı Anadolu kökenli depas ve tankard tipi kaplar ile Suriye kökenli şişe tipi kaplardır. Karahöyük'ün çömlekçi ustaları bu dönemde el yapımı çanak çömlek yanında çark yapımı çanak çömleği de üretmişler ve Erken Tunç Çağı'nda ürettikleri formların yanında farklı bölgelerle olan etkileşim neticesinde ithal formları da repertuvarlarına eklemiştir. Asıl üretim bölgeleri ile karakterize edilen bu formlar Karahöyük'ün Orta Tunç Çağı'ndan önce çevre yerleşimlerle olan ilişkilerini ortaya koymakta ve ticaret güzergâhlarının tespitine de katkı sağlamaktadır. Batı Anadolu ile olan etkileşimi neticesinde batı kültürünün güney ve doğusundaki merkezlere; Mezopotamya ile olan etkileşimi sonucu Mezopotamya kültürünün batısındaki ve kuzeyindeki merkezlere yayılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya Karahöyük, İthal kaplar, Depas, Tankard, Suriye Şişesi.

Abstract

Konya Karahöyük was one of the most important mounds established in Central Anatolia in the 3rd millennium BC. It maintained its importance in the first quarter of the 2nd millennium BC and became one of the trading stations established by Assyrian merchants in Anatolia. Interregional trade activities are known to have existed before the 2nd millennium BC and Karahöyük was one of the centers of land trade between Mesopotamia and western Anatolia in the late 3rd millennium BC. The excavations yielded various archaeological finds, especially in Levels V and VI which provide evidence for this. Imported vessel forms from the Early Bronze Age to Middle Bronze Age transition phase of Karahöyük are the subject of this study. These forms are depas and tankard-type vessels of Western Anatolian origin and bottle-type vessels of Syrian origin. Karahöyük potters produced wheel-made pottery as well as hand-made pottery during this period and added imported forms to their repertoire as a result of the interaction with different regions. In addition to these forms, they produced other Early Bronze Age vessels. These forms, which are characteristic of their original production regions, reveal Karahöyük's relations with the surrounding settlements before the Middle Bronze Age and contribute to the identification of trade routes. As a result of its interaction with western Anatolia, western culture was transferred to other centers in the south and east, and as a result of its interaction with Mesopotamia, it provided to spread Mesopotamian culture to other centers in the west and north.

Keywords: Konya Karahöyük, Imported Vessels, Depas, Tankard, Syrian Bottle

* Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütahya Müze Müdürlüğü, Kütahya.

 0000-0003-4778-6963 | sevgigurdal@gmail.com

Konya Ovası'nın batısında bulunan ve MÖ II. binyılda Asurluların Anadolu'da kurdukları ticaret istasyonlarından biri olan Konya Karahöyük'te Sedat Alp başkanlığında 1953–1992 yılları arasında arkeolojik kazılar yapılmıştır. Kazılar neticesinde toplam 27 tabaka tespit edilmiş ve bu tabakalardan V. ve VI. tabakalar Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağına geçiş evresi olarak belirlenmiştir¹.

MÖ III. binyılda Anadolu'da Troia'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan diplomatik ve ticari ilişkilerin varlığı bilinmektedir. MÖ III. binyılın ikinci yarısında daha çok metal ticaretine dayanan Anadolu ile Kuzey Suriye ve Mezopotamya arasında "Anadolu Ticaret Ağı" ya da "Büyük Kervan Yolu" olarak tanımlanan uzak mesafe ticaret ağı kurulmuştur². Bu sistemin ve bölgeler arası ilişkilerin varlığını coğrafi kimliğe sahip bazı arkeolojik buluntular desteklemektedir. Özellikle ticari rotalar üzerinde bulunan merkezlerde ele geçen arkeolojik buluntular bu ağın varlığını ve ilişkileri ortaya koyar nitelikte Mezopotamya kökenli mühürler, mühür baskıları ve Suriye tipi şişeler ile Batı Anadolu kökenli depas ve tankard tipi kaplardır³. Bunların hem ticari mal, savaş ganimeti vb. nedenlerle asıl üretim bölgeleri dışına taşındığı hem de üretim bölgeleri dışında yerel üreticiler tarafından taklitlerinin yapıldığı görülmektedir⁴. Bu tür buluntular Konya Karahöyük'ün de içinde bulunduğu geniş bir alana yayılmıştır. Ayrıca MÖ II. binyıla ait bazı siyasi olaylar hakkında malumatlar içeren yazılı belgeler de bölgeler arası ilişkileri açıkça ortaya koymaktadır⁵.

Bu makalede Konya Karahöyük kazılarında V. ve VI. tabakalarda bulunan Karahöyük için ithal olan çanak çömlek formları ele alınmaktadır. Bu tabakalarda el yapımı ve çark yapımı çanak çömlek birlikte kullanılmıştır⁶. Çark kullanımı ile birlikte çanak çömlek repertuarına Erken Tunç Çağı'nda üretimi yapılan formlar dışında yeni formlar eklenmiştir. Ayrıca farklı bölgelerle olan ilişkilerin sonucu olarak ithal kap formları çanak çömlek repertuarını zenginleştirmiştir. Bu formlar çömlekçi çarkının kullanılması ile birlikte ilk olarak Batı Anadolu'da ortaya çıkan tankard ve depas tipi kaplar⁷ ile Mezopotamya kökenli Suriye tipi şişelerdir.

Karahöyük'ün V. ve VI. tabakalarına ait mimari hakkında yayınlarda ve kazı raporlarında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte O Açması'nda V. tabakada 2.5–3 metre yüksekliğe kadar korunmuş, 1–1,5 metre genişliğinde duvar kalınlığına sahip büyük bir kamusal yapının kalıntıları tespit edilmiştir⁸. Karahöyük kazılarında bulunan tek alabastron tipi Suriye şişesi de bu yapının kuzeyinde bir mezar küpü içerisinde başka mezar hediyeleri ile birlikte bulunmuştur⁹.

1972 yılında S Açması'nda yapılan kazı çalışmalarında VI. tabakada üç oda tespit edilmiştir (Fig. 1). Bu alanda *intermediate* tipinde boyalı kaplar ile birlikte 7 adet depas tipi kap ele geçmiştir¹⁰. Ayrıca aynı alanda daha sonraki yıllarda yapılan kazılarda başka bir odada bir adet depas tipi kap daha bulunmuştur.

Bunların dışında C Açması'nda üç depas tipi kap ile bir tankard tipi kap, M Açması'nda küresel gövdeli Suriye tipi şişe bulunmuştur, ancak buldukları mimari hakkında bilgilerimiz yetersizdir.

¹ Alp 1961, 523; Alp 1962, 621.

² Efe 2002, 58, Fig. 7; Şahoğlu 2005, 344, Fig. 1a; Sarı 2012, 177, Şek. 32; Şahoğlu 2014, 293.

³ Blegen v.d. 1950; Blegen v.d. 1951; Braidwood – Braidwood 1960; Mellink 1963; Efe 1999; Seeher 2000; Efe 2007; Kontani 2011; Archi 2011; Ezer 2014; Bilgen – Bilgen 2015; Türker 2018.

⁴ Mellink 1963, 105–106; Ökse 2004, 602; Archi 2011, 30–32; Ezer 2014, 143; Alp E. 2022, 44.

⁵ Orlin 1970, 228; Larsen 1976, 177; Günbattı 1997, 131–132; Özgüç 2005, 3–4; Yiğit 2000, 20–21.

⁶ Alp 1961, 523; Alp 1973a, 435.

⁷ Çalış – Sazcı 2002, 59.

⁸ Alp 1967, 456.

⁹ Alp 1967, 457.

¹⁰ Alp 1973b, 1–2.

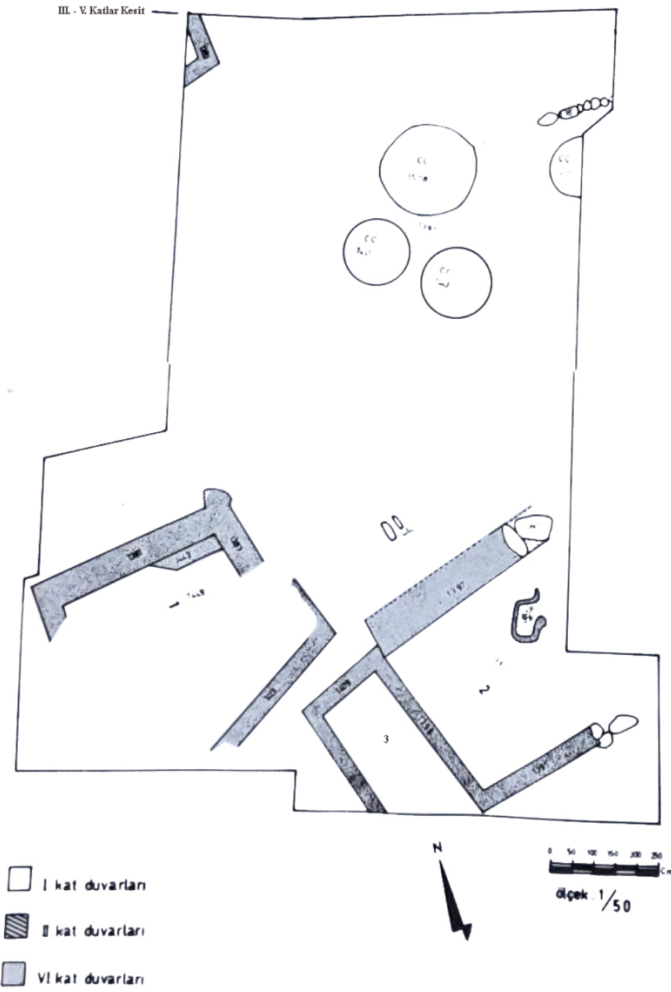

Fig. 1. S Açması VI. Tabaka

Depas Tipi Kaplar

MÖ III. binyılda Batı Anadolu'da ortaya çıkan depas tipi kaplar geniş bir coğrafyada sevilerek kullanılmıştır¹¹. Homeros'ta *Depas Amphikypellon* olarak geçen bu kaplar çift dikey kulplu bardaklardır¹². İlk defa Heinrich Schliemann tarafından Troia kazılarında tespit edildikten sonra *Depas Amphikypellon* olarak değerlendirilmiştir¹³.

İlk örnekleri Troia IIC tabakasında bulunan bu kaplar Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III çanak çömlek repertuarı için karakteristik kap formları arasındadır¹⁴ ve bu dönemde en geniş yayılım alanı bulan formdur¹⁵. Batı Anadolu, Ege Dünyası, Balkanlar, Anadolu ve Suriye'ye kadar geniş bir coğrafyada yaygın olarak kullanılmıştır¹⁶.

Bu kaplar özellikle ticari güzergahları tespit etmek ve kültürel ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla ele alınan maddi kültür unsurlarından biri olarak çeşitli bilim

¹¹ Blegen v.d. 1950, 333; Ezer 2014, 140.

¹² Ökse 2012, 93.

¹³ Schliemann 1875, 313-314.

¹⁴ Blegen v.d. 1950, 333; Hüryılmaz 2001, 342; Oğuzhanoglu 2019, 311-312.

¹⁵ Ezer 2014, 140.

¹⁶ Yılmaz 2010, 45; Ezer 2014, 139-141.

insanları tarafından fonksiyonları, üretim bölgeleri, teknik ve biçimsel özellikleri ile araştırılmıştır¹⁷. Yapılan değerlendirmeler sonucunda farklı tiplere ayrılmışlardır ve bu tipler bazen üretim bölgeleri bazen de tipolojik özellikleri ile farklı kriterlere göre isimlendirilmiştir. Üretim bölgesi için yapılan isimlendirmeye Pisidia/Göller Yöresi/Güneybatı Anadolu, Kuzezybatı Anadolu tipi depasları, biçim ve teknik özelliklerine göre yapılan isimlendirmeye silindirik gövdeli depasları, bodur depasları ve boyalı depasları örnek verebiliriz¹⁸.

Depaslar hem yerleşim alanları ile ilişkili olarak hem de ölü hediyesi olarak mezarlarda bulunmuştur¹⁹. Fonksiyonu ile ilgili genelde sıvı içeceklerin tüketimi için kullanılan kaplar olarak yorumlanmıştır²⁰. İçerisinde barındırdıkları malzemeler ile ilgili bir grup Küllüoba depası üzerinde yapılan analizler bu düşüncüyü desteklemiş, alkol ve yapraklı bitkilere ait kalıntılar tespit edilmiştir²¹.

Kazılarda kaydedilmiş örneklerin tamamı pişmiş topraktan üretilmiş bu kaplar genelde kırmızı, gri ve devetüyü astarlı olup el yapımı ve çark yapımı örnekleri bulunmakta, ayrıca bu kapların metal kapları taklit ettiği düşünülmektedir²². British Museum'da bulunan gümüş depaslar metal örneklerinin varlığını göstermektedir²³. Yerleşim merkezlerinde ithal ve yerel üretim olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴. Geniş bir bölgede yerel olarak da üretilmiş olması tipolojik zenginliğe katkı sağlamıştır. Gövde şekilleri S profilli, çan profilli, silindirik gövdeli olabildiği gibi dipleri de sivri, düz, yuvarlak ya da kaideli olabilmektedir.

Konya Arkeoloji Müzesi envanterinde Karahöyük kazılarında bulunmuş 11 adet depas tipi kap yer almaktadır. Karahöyük'te bulunan depas tipi kapların tamamı "S" ve "C" açmalarında yerleşim içi buluntu olarak ele geçmiştir.

S Açması'nda 6 adet depas tipi kap aynı odada (yangınla son bulmuş 1 numaralı oda), iki depas tipi kap farklı odalarda (2 ve 6 numaralı odalar) olmak üzere toplam 8 adet depas tipi kap bulunmuştur ve bu kaplar üç farklı tipolojik özellik göstermektedir²⁵. Bunların tamamı VI. tabakada ele geçmiştir. C Açması'nda bulunan üç parçadan birinin envanter fişinde buluntu yeri VII. tabaka, birinin buluntu yeri VI. tabaka, birinin buluntu yeri V. tabaka olarak belirtilmiştir.

Tip 1: Aynı odada bulunmuş iki örnekten oluşan bu tip basit dışa açılan ağız kenarlı, hafif "S" profilli gövdeli ve dar düz diplidir. Gövdenin üst kısmından alt kısmına bağlanmış dikey iki kulpludur. Her iki örnek de kırmızı hamurlu ve yalındır (Fig. 2/1-2). Yükseklikleri 11.5-11.3 cm, ağız çapları 9.8-8.5 cm'dir.

Tip 1 depasları Carl W. Blegen' in A45 olarak belirlediği depas tipi ile tipolojik olarak yakınlık göstermektedir²⁶. Tarsus Gözlükule Erken Tunç Çağı III'de ele geçen el ve çark yapımı örnekler düz dipleri, kısa boyunları ve "S" profilleri ile Karahöyük örneklerine benzemektedir²⁷. Ayrıca yuvarlak dipli bir benzeri Alişar'da²⁸, daha ince

¹⁷ Hüryılmaz 1995; Efe - Ay Efe 2001; Aykurt - Kaya 2005; Yılmaz 2010; Ezer 2014; Şahoğlu 2014; Bilgen - Kuru 2015; Oğuzhanoglu 2019; Türkteki v.d. 2022.

¹⁸ Aykurt - Kaya 2005, 2; Yılmaz 2010, 46, 55; Oğuzhanoglu 2019, 312-314, 316, Tab. 2.

¹⁹ Şahoğlu 2014, 293.

²⁰ Schliemann 1875; Blegen v.d. 1950; Yılmaz 2010, 46; Oğuzhanoglu 2019, 312.

²¹ Türkteki v.d. 2022, 140.

²² Yılmaz 2010, 47-55; Oğuzhanoglu 2019, 312-318.

²³ Şahoğlu 2014, 293.

²⁴ Yılmaz 2010, 51.

²⁵ Alp 1973a, 434-435.

²⁶ Blegen v.d. 1950, Pl. 370a/A45; 381/35.579, 382/35.581.

²⁷ Goldman 1956, 142, Fig. 265/483-484, 266/494, 356/484, 495.

²⁸ OIP 28, 158, 164, Pl. VIII/b37.

gövdeli örnekleri Afyon–Kaklık Mevkii'nde²⁹, Seyitömer Höyük'te³⁰, Aphrodisias'da³¹ ve çapı daha geniş örnekler ile Beycesultan'ın X. tabakasında³² karşımıza çıkmaktadır. Depas tipi kaplar birçok kazıda ele geçmiştir, ayrıca müzelere kazılar dışında satın alma, müsadere ve hibe yolu ile de gelmiştir. Karahisar bölgesinde bulunan ve satın alma yolu ile müzeye gelen bir örnek bezemesi dışında Tip 1 ile benzerlik göstermektedir³³.

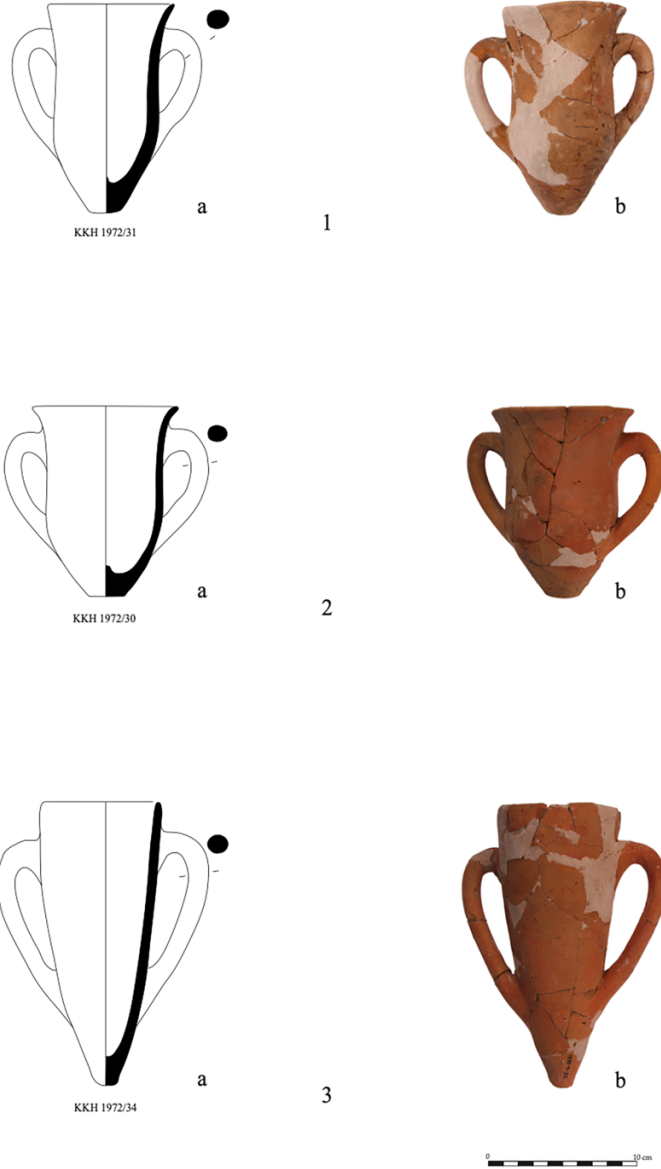

Fig. 2. Depas Tipi Kaplar Tip 1 (1-2), Tip 2 (3)

²⁹ Topbaş v.d. 1998, 73, Fig. 57/145.

³⁰ Bilgen – Bilgen 2015, 185, Fig. 177.

³¹ Joukowsky 1986, 324, 325/1–4.

³² Lloyd – Mellaart 1962, Fig. P.50/46–47.

³³ Akdeniz 2001, 19–26, Lev. 1.

Tip 2: Basit ağız kenarından dibe doğru daralan uzun çan gövdeli, çok dar düz diplidir. Gövde hafif dışa bombe yapmaktadır. Gövdenin üst kısmından çıkan kulplar alt kısmında son bulmaktadır. Karahöyük'te bu tipi temsil eden dört tam üç parça olmak üzere toplam yedi adet örnek bulunmaktadır (Fig. 2/3; 3/1-3; 4/1-3). Çarkta yapılan bu örneklerin üçü kırmızı astarlı, dördü yalındır. Tam olan örneklerin yükseklikleri 16.8-14.7 cm, ağız çapları 8.4-7.8 cm arasında değişmektedir.

Tip 2 depaslar Batı Anadolu'da ortaya çıkarak Orta Anadolu'ya yayılan ve yerel olarak da üretilen tiplerden biridir³⁴. Troia'da IIc tabakasında tespit edilmiştir³⁵. Gedikli Karahöyük³⁶ ve Seyitömer Höyük'te bulunan bazı depas tipi kaplar ile benzerlik göstermektedir³⁷. Ayrıca Aksaray Müzesi'nde sivri dipli bir benzeri de bulunmaktadır³⁸.

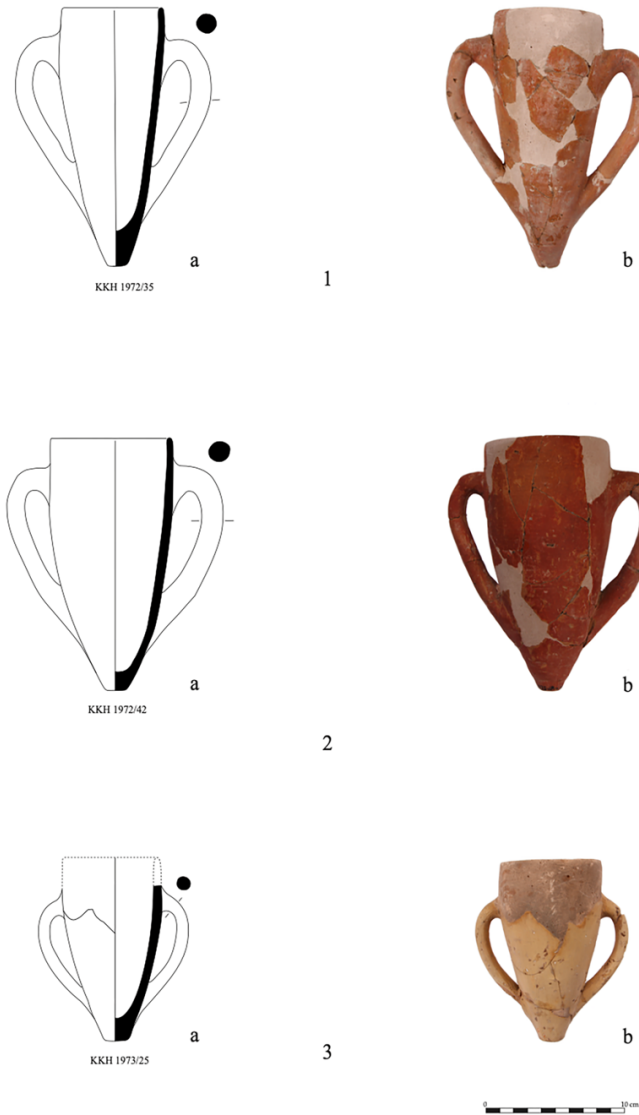

Fig. 3. Depas Tipi Kaplar Tip 2

³⁴ Yılmaz 2010, 51.

³⁵ Blegen v.d. 1950, 333; Oğuzhanoğlu 2019, 312.

³⁶ Duru 2010, 80, Lev. 56/3-9, 58/1-5, 129-130.

³⁷ Bilgen - Kuru 2015, 6, Fig. 11.

³⁸ Tezcan 1958, 520, Res. 4.

Tip 3: Bu tip geniş ağızlı, konik gövdeli, düz diplidir ve aynı odada bulunmuş iki örnekten oluşmaktadır (Fig. 4/4-5). Ele geçen örneklerin her ikisi de çark yapımı ve kırmızı astarlıdır. Astar dış yüzlerine uygulanmış ve örneklerden birinin içerisine kırmızı boya ile dikey şeritler yapılmıştır. Yüzeylerinde perдах izi görülmemektedir. Yükseklikleri 12.4 ile 9 cm, ağız çapları 13.7 ile 12.5 cm'dir.

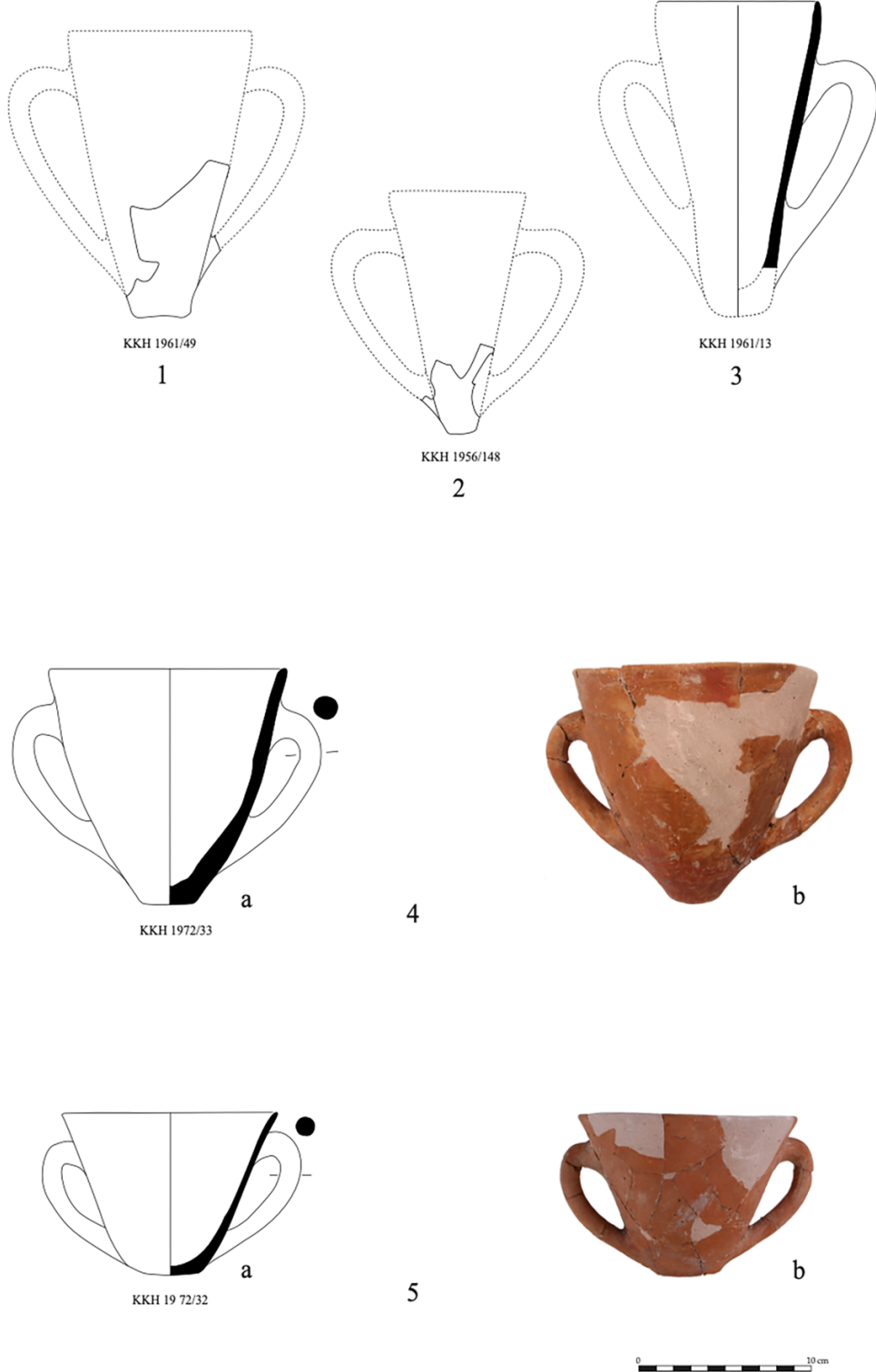

Fig. 4. Depas Tipi Kaplar Tip 2 (1-2-3), Tip 3 (4-5)

Kültepe’de benzer örnekleri bulunmakla birlikte tespit edilen diğer tiplere göre daha az oranda olduğu belirtilmektedir³⁹. Kültepe örnekleri oval ya da sivri dipleri, dış yüzeylerine yapılan dikey boya bezemeleri ile Karahöyük örneklerinden ayrılmaktadır. Yine Orta Anadolu’da Alişar Höyük’te yuvarlak dibi ile Karahöyük örneklerinden ayrılan benzerleri bulunmaktadır⁴⁰. Çarkta yapılmış bir benzeri de Tarsus Gözlüküle’de Erken Tunç Çağı III’te ele geçmiştir⁴¹. Titriş Höyük’te bulunan iki örnek uzaktan da olsa Karahöyük depas tipi kaplarını andırırken⁴² Gedikli Karahöyük’te bulunan bir grup hafif kaideli örnek gövde şekli ile benzerlik göstermektedir⁴³. Üretim bölgesi Orta Anadolu olarak kabul edilen⁴⁴ bu tip Batı Anadolu’da Küllüoba’da Geçiş Dönemi’nde ortaya çıkan bir örnek ile temsil edilmektedir⁴⁵. Güneybatı Anadolu’da yer alan bazı merkezlerde bodur depaslar ele geçmiştir⁴⁶ ancak daha dar ağızlı, ince uzun formları ile Orta Anadolu depas tipi kaplarından ayrılmaktadır.

Üç farklı tipte karşımıza çıkan Karahöyük depasları S. Alp’in de belirttiği gibi bir yandan Güney Anadolu (Tarsus) diğer yandan Batı Anadolu (Troia) depasları ile yakınlık göstermektedir⁴⁷. Depas Tip 1 ve 2 daha çok Batı Anadolu ile olan ilişkilere işaret ederken Tip 3 Orta Anadolu ve Güney Anadolu ile olan ilişkileri ortaya koymaktadır. Karahöyük’te bulunan depas tipi kaplar diğer Orta Anadolu kentlerinde olduğu gibi Erken Tunç Çağı III sonuna tarihlenmektedir⁴⁸.

Karahöyük depas tipi kaplarının hamur, katkı ve yüzey özellikleri ile Karahöyük yerel çanak çömleğinin aynı olduğu anlaşılmaktadır. Karahöyük’te bulunan 11 depas tipi kaptan yedisi yalın, dördü kırmızı astarlıdır. Astarlı örneklerin astarı ince uygulanmıştır. Tamamının yüzeyi mat bir görünüm arz etmektedir. Bu Karahöyük çanak çömleğinin karakteristik özelliğidir.

Depas tipi kapların genelde yerleşim merkezlerinde yerel olarak üretildiği, ithal örneklerin az olduğu görülmektedir⁴⁹. Batı Anadolu’da depas tipi kaplar genelde gri, kırmızı ya da siyah astarlı kaplardır⁵⁰. Bu halleri ile metalik bir görünüme sahiptir. Pisidia / Güneybatı Anadolu depas tipi kaplarının yüzeyinde yiv ve oluk bezeme yer almaktadır⁵¹.

Konya Karahöyük’te olduğu gibi Kültepe’de tespit edilmiş çeşitli depas tipi kaplar vardır⁵². Kültepe’de depas tipi kaplar yalnızca 11. ve 12. tabakalarda bulunmuştur, yani Kültepe’de bu kapların tamamı Erken Tunç Çağı III sonuna tarihlendirilmiştir⁵³. Depas tipi kaplar diğer bir Orta Anadolu kenti olan Alişar’da da Erken Tunç Çağı’nın son tabakasında ele geçmiştir⁵⁴. Alacahöyük’te bulunmuş gri hamurlu, iyi perdahlı depas tipi kap parçası çizimde “S” profilli ve yuvarlak dipli olarak tamamlanmıştır⁵⁵. Doğru tamamlanmış olduğunu düşünürsek Karahöyük Tip 1 ile yuvarlak dibi hariç benzerlik göstermektedir. Ayrıca Alacahöyük’ün 2010

³⁹ Ezer 2014, 140, Tab.1.

⁴⁰ OIP 28, Pl. VIII/ b139, b332.

⁴¹ Goldman 1956, 143, Fig. 266/507.

⁴² Ezer 2014, 139–141, Res. 10/2–3.

⁴³ Duru 2010, 80, Lev. 57/7–8, 58/2.

⁴⁴ Şahoğlu 2014, 298.

⁴⁵ Şahin 2013, 73.

⁴⁶ Oğuzhanoglu 2019, 314, Tap. 2.

⁴⁷ Alp 1973b, 1–2; Alp 1973a, 434–435.

⁴⁸ Ezer 2014, 142.

⁴⁹ Şahoğlu 2014, 298.

⁵⁰ Yılmaz 2010, 49–51; Oğuzhanoglu 2019, 312, 314.

⁵¹ Oğuzhanoglu 2019, 313.

⁵² Ezer 2014, 139–140, Tab. 1.

⁵³ Özgüç 1964, 34; Özgüç 1986, 39; Ezer 2014, 142.

⁵⁴ OIP 28, 164, Pl. VIII/b37, b139, b332.

⁵⁵ Koşay 1938, 37, Lev. XXXIII–XXXIV (Al.a. 261).

kazılarında III. kültür katında (Erken Tunç Çağı III) aralarında tam olan örneklerin de bulunduğu bir grup depas tipi kap ele geçmiş ve Troia depas tipi kapları ile benzerliği vurgulanmıştır⁵⁶. Yine Batı Anadolu ile benzerlik kurulan bir depas tipi kap örneği de Karaoğlan kazılarında ele geçmiştir⁵⁷.

Şimdiye kadar Konya Ovası'nın doğusunda yer alan Acemhöyük'te yapılan kazılarda bulunmuş herhangi bir depas tipi kap olmasa da Aksaray Müzesi'ne satın alma yolu ile gelen el yapımı, siyah astarlı, sivri dipli bir örneğin Acemhöyük kökenli olduğu düşünülmektedir⁵⁸. Bu örnek incelendiğinde teknik olarak Konya Karahöyük örneklerinden oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. Depas tipi kaplar diğer bir Orta Anadolu kenti olan Suluca Karahöyük'te de ele geçmiştir⁵⁹.

Batı Anadolu'da Küllüoba kazılarında çok sayıda depas tipi kap bulunmuştur ancak bu örnekler ince uzun görünüşleri ile Orta Anadolu'dan ziyade Troia özelliği göstermektedir⁶⁰. Depas tipi kaplar ayrıca farklı tipolojik özellikleri ile Aphrodisias⁶¹ ve Beycesultan'da⁶² da bulunmaktadır.

Suriye'de Tell Bia'ya kadar yayılan depas tipi kaplar, Titriş Höyük, Tilbeşar Höyük ve Tell Selenkahıye yerleşmelerinde de farklı tiplerde karşımıza çıkmaktadır⁶³. Tell Ta'inat'ta bulunan örnek ithal kaplar içerisinde sayılmaktadır⁶⁴. Sabahattin Ezer Suriye'de yer alan merkezlerde tespit edilen depas tipi kapların Erken Tunç Çağı III (Suriye kronolojisi ETÇ IV) sonuna tarihlendiğini ve asıl çıkış bölgeleri olan Batı Anadolu'dan ziyade Orta Anadolu ilişkilerine işaret ettiğini belirtmektedir⁶⁵.

Naram-Sin dönemine tarihlenen ve Naram-Sin'in Anadolu Seferi'ni betimlediği düşünülen Nasiriyah Steli üzerinde tasvir edilen ganimetler arasında bir de depas tipi kap bulunmaktadır⁶⁶. Sargon ve Naram-Sin'in MÖ III. binyılda Anadolu'ya yaptıkları seferler; üretim bölgesi dışındaki yayılımın yalnızca ticari ilişkilerin değil diplomatik ve siyasi ilişkilerin de bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Tankard Tipi Kaplar

Konya Karahöyük kazılarında ele geçen Batı Anadolu kökenli kap formlarından biri de tankard tipi kaplardır. Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da ortaya çıkan bu kaplar⁶⁷ Anadolu ve Kıta Yunanistan'da çok geniş bir yayılım alanı bulmuştur⁶⁸.

Kulpsuz, tek kulplu ve çift kulplu bardaklar olarak karşımıza çıkan tankard tipi kapların ilk örnekleri kulpsuz ya da tek kulpludur⁶⁹. Büyük çoğunluğu pişmiş topraktan yapılmış olmasına karşın Troia Hazinesi içerisinde gümüş tankard da ele geçmiştir⁷⁰.

⁵⁶ Çınaroğlu - Çelik 2011, 186, Res. 10.

⁵⁷ Ezer 2014, 142.

⁵⁸ Tezcan 1958, 520, Res. 4; Kamış 2012, 110.

⁵⁹ Türker 2018, 56-58, Fig. 5-7.

⁶⁰ Efe 2004, 22, Fig. 5; Türkteki v.d. 2022, 130, Fig. 1b.

⁶¹ Joukowsky 1986, 390-391, Fig. 323-325.

⁶² Lloyd - Mellaart 1962, 213, 249, Fig. P.52/17; 55/46.

⁶³ Ezer 2014, 141, Res. 8, 9, 11; Türker 2019, 57, Fig. 4.

⁶⁴ Braidwood - Braidwood 1960, 450, Fig. 48, 49.

⁶⁵ Ezer 2014, 142-143.

⁶⁶ Mellink 1963, 105-106, Pl. XXX; Archi2011, 30-32, Fig. 4.

⁶⁷ Çalış - Sazcı 2002, 59.

⁶⁸ Yılmaz 2010, 52.

⁶⁹ Blegen v.d. 1950, Pl. 370a/A38-A39, A43, 378, 380; Çalış - Sazcı 2002, 59.

⁷⁰ Çalış - Sazcı 2002, 59.

En erken tankard tipi kap Aphrodisias'ta Erken Tunç Çağı II'de bulunmuş el yapımı tek kulplu örnektir⁷¹. Depas tipi kaplardan daha erken ortaya çıkan ve depas tipi kaplar ile benzer bir yayılım sergileyen tankard tipi kaplar Anadolu Ticaret Ağı'nın ilk aşaması ile ilgili bilgi vermektedir⁷². Anadolu'da geniş bir alanda popüler olan tek kulplu tankard tipi kaplar Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya yayılmıştır⁷³.

Küresel gövdeli, gövdeden genişleyerek yükselen geniş ağızlı, düz dipli olan bu formda kulplar yaygın olarak gövde üzerine yapılmaktadır, ancak boyundan gövdeye ve ağızdan gövdeye bağlanan kulplu örnekleri de bulunmaktadır⁷⁴. Hem kırmızı astarlı hem de gri astarlı örnekleri yaygındır⁷⁵.

Karahöyük çanak çömleği içerisinde mevcutta C Açması'nda VI. tabakada bulunmuş tek tankard tipi kap vardır (Fig. 5/1). İnce krem renkli hamurlu, astarsız ve ince cidarlıdır. Çarkta yapılmış olup iyi pişirilmiştir. Geniş yuvarlak ağızlı, gövdeye doğru daralan huni boyunlu, küresel gövdeli ve düz diplidir. Ağız kenarından gövdeye tutturulmuş dikey, yuvarlak kesitli tek kulpludur. Yüksekliği 10.5 cm, ağız çapı 9.7 cm'dir. İnce hamuru, ince cidarı ile bu dönem Karahöyük çanak çömleğine yabancı olan bu kap büyük olasılıkla ticari yolla gelmiş mallar arasındadır.

Tankard tipi kaplar Achemhöyük'te eldeki buluntulara göre Konya Karahöyük'ten daha erken bir tarihte (XI. tabakada) görülmeye başlamıştır⁷⁶. Achemhöyük'te ETÇ III'te hem tek kulplu hem çift kulplu örnekleri çark ve el yapımı olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır ve IX. tabakada tamamen çark üretimi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷. Diğer bir Orta Anadolu kenti olan Alacahöyük'te III. kültür katında bulunan Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilen tankard ve depas tipi kap ile bir grup adak kabı birlikte ele geçmiştir⁷⁸. Ancak tipolojileri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Tek kulplu tankard tipi kaplar Beycesultan XIII. tabakada⁷⁹, Tarsus Gözlükule⁸⁰ Afyon-Kaklık Mevkii⁸¹ ve Bakla Tepe'de⁸² görülmektedir.

Naxos-Panormos'da bulunan tek kulplu tankard tipi kabın kulpu Karahöyük örneğinde olduğu gibi ağız kenarından gövdeye bağlanmıştır⁸³.

Karahöyük örneği Troia'da C.W. Blegen'in A39 olarak belirlediği tek kulplu tankard tipi kap ve Küllüoba örnekleri ile kulpunun bağlantı yeri dışında yakınlık göstermektedir⁸⁴.

⁷¹ Joukowsky 1986, 392-393, Fig. 326/4.

⁷² Şahoğlu 2014, 299.

⁷³ Yılmaz 2010, 55.

⁷⁴ Şahoğlu 2014, Fig. 4-5.

⁷⁵ Yılmaz 2010, 52.

⁷⁶ Kamış 2017, 169, Fig. 7/7-9, 8-10; Kamış 2022a, 784.

⁷⁷ Kamış 2018, 70, Res. 12/8; Kamış 2022a, 793-794, Res. 5/2.

⁷⁸ Çınaroğlu - Çelik 2011, 186.

⁷⁹ Lloyd - Mellaart 1962, 190, Fig. P.46/2.

⁸⁰ Goldman 1956, Pl.356, No. 470.

⁸¹ Topbaş v.d. 1998, 69, Fig. 52/125-126, 54/137, 55/140, 72/185.

⁸² Şahoğlu 2014, Fig. 5/7-9.

⁸³ Şahoğlu 2014, Fig. 4/1.

⁸⁴ Blegen v.d. 1950, Pl. 129, 370a/A39; Efe - Ay-Efe 2001, Res. 21; Efe 2004, 22, Fig. 7; Efe 2007, Fig. 7c.

Çift kulplu örnekler de oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültepe'de 12. ve 13. tabakalarda⁸⁵, Tarsus Gözlükule⁸⁶, Karataş Semayük⁸⁷, Kaklık Mevkii⁸⁸, Bakla Tepe⁸⁹ ve Troia'da⁹⁰ ele geçmiştir.

Fig. 5. Tankard Tipi Kap (1), Suriye Tipi Şişeler (2-3)

⁸⁵ Özgüç 1986, 41, Fig. 3/31-33.

⁸⁶ Goldman 1956, Pl. 356, No. 471.

⁸⁷ Şahoğlu 2014, Fig. 5/2.

⁸⁸ Topbaş v.d. 1998, Fig. 53/133, 72/184.

⁸⁹ Şahoğlu 2014, Fig. 5/1, 3, 5, 10-12.

⁹⁰ Blegen v.d. 1950, 287, Fig. 129/A43, 223a/A43, 370a/A43, 380.

Suriye Tipi Şişeler

MÖ III. binyılın prestijli lüks malları arasında yer alan Kuzey Suriye ve Orta Fırat havzasında geniş bir alanda parfüm, yağ gibi kozmetik ürünlerin taşınması ve muhafazası için kullanılan şişeler “Suriye Şişesi” olarak isimlendirilmektedir⁹¹.

İlk olarak Hartmut Kühne tarafından Tell Chuera’da bulunan şişe biçimli bazı metalik kaplar Suriye, Türkiye ve Irak’taki muadilleri ile karşılaştırılarak gövde şekillerine göre alabastron biçimli ve küresel gövdeli olarak iki grupta tanımlanmıştır⁹². Genel olarak bu sınıflandırma kabul görmekle birlikte⁹³ bazı araştırmacılar tarafından küresel gövdeli, oval gövdeli, armudi gövdeli ve silindirik gövdeli şişeler olarak alt tiplere ayrılmıştır⁹⁴. Ayrıca dip şekilleri de özellikle yerel üretimlerde farklılaşmakta; yuvarlak, sivri, düz ya da halka dipli olabilmektedir⁹⁵. Gövde ve dip biçimleri dışında ağız şekilleri dışa çekik, dışa kalınlaştırılmış, içe dönük, içe kalınlaştırılmış, dışa açılan, yivli vb. şekillerde farklılık göstermektedir⁹⁶.

MÖ III. binyılda ortaya çıkan ve MÖ II. binyıl başlarında da kullanılan bu formun çekirdek bölgesi daha çok Kuzey Suriye ve Orta Fırat havzasıdır⁹⁷. Ticari yollarla asıl kullanım alanı dışında çok geniş bir alana yayıldığı gibi farklı coğrafyalarda yerel çömlekçiler tarafından taklitleri de yapılmıştır⁹⁸. Suriye tipi şişelerin küresel gövdeli örnekleri alabastron tipi şişelerden daha önce ortaya çıkmıştır⁹⁹.

Suriye tipi şişeler genelde gri renkli, ince hamurlu ve iyi pişirilmiş kaplardır¹⁰⁰. Bu özellikleriyle yaygın olarak metalik kaplar içerisinde değerlendirilmişlerdir¹⁰¹. Ancak özellikle yerel üretilen örneklerde farklı hamur ve astar görülebilmektedir. Büyük çoğunluğu pişmiş toprak olan Suriye şişelerinin altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış örnekleri yanında kurşun gibi metallerden yapılmış örnekleri de ele geçmiştir¹⁰². Pişmiş toprak örneklerinin büyük çoğunluğu çarkta yapılmıştır. Ancak az sayıda da olsa el yapımı örnekler de mevcuttur¹⁰³.

Suriye tipi şişeler daha çok mezarlarda ele geçmiştir ancak yerleşim alanlarında bulunan örnekler de vardır¹⁰⁴. Bu şişelerin taşınma yöntemleri ve fonksiyonlarıyla ilgili düşünceler genellikle paralellik göstermektedir. İçerisine merhem, yağ, parfüm gibi kozmetik ürünler konulmakta ve bu ürünlerin hem muhafazasını hem de taşınmasını sağlamaktadır¹⁰⁵. Küllüoba’da bulunmuş örnekler üzerinde yapılan analizlerde kap içlerinde birden fazla bileşenden oluşan bitkisel yağların yanında hayvansal yağların da varlığı tespit edilmiştir¹⁰⁶.

Bu şişelerin ağızlarının deri ya da kumaş gibi malzemelerle kapatıldığı düşünülmektedir¹⁰⁷. İçerisinde barındırdıkları lüks ürünler dışında madenlerden

⁹¹ Ökse 2004, 599; Sconzo 2014, 215; Kamış 2022b, 47.

⁹² Kühne 1976, 37–38, Abb. 65–70, Taf. 42/1–7.

⁹³ Kontani 2011, 52–53; Kamış 2022b, 49.

⁹⁴ Sconzo 2014, 220, Fig. 5.

⁹⁵ Vacca 2014, 254; Sconzo 2014, 220, Fig. 5; Kamış 2022b, 52.

⁹⁶ Blegen v.d. 1951, 30, Pl. 70, 34.750; Sconzo 2014, 220, Fig. 5.

⁹⁷ Vacca 2014, 552; Sconzo 2014, 224; Kamış 2022b, 47; Ökse 2004, 599; Alp E. 2022, 44.

⁹⁸ Ökse 2004, 602; Alp E. 2022, 44.

⁹⁹ Kontani 2011, 53; Kamış 2022b, 48.

¹⁰⁰ Alp E. 2022, 44.

¹⁰¹ Kühne 1976, 33; Mellink 1989, 326–327; Ökse 2004, 600.

¹⁰² Özgüç – Temizer 1993, 625; Seeher 2000, 50–52; Kamış 2022b, 49–50.

¹⁰³ Kamış 2022b, 50.

¹⁰⁴ Ökse 2004, 602; Kamış 2022b, 48, 54.

¹⁰⁵ Mellink 1989, 327; Ökse 2004, 599; Sconzo 2014, 215; Kamış 2022a, 807; Kamış 2022b, 47.

¹⁰⁶ Tarhan v.d. 2023, 834, 844–845.

¹⁰⁷ Alp E. 2022, 155.

yapılan örnekleri de düşünüldüğü zaman kendileri de prestij malları arasında yer almaktadır¹⁰⁸.

Konya Karahöyük kazılarında bu dönemde tespit edilmiş iki adet Suriye tipi şişe bulunmaktadır. Bunlar farklı tipolojik özellik göstermektedir. Biri alabastron tipi diğeri küresel gövdelidir. Konya Karahöyük'te şişe biçimli kaplar Koloni Çağı'nda da farklı tipleriyle kullanılmaya devam etmiştir¹⁰⁹.

İlk örnek O Açması'nda V. tabakada bir küp mezar içerisinde bulunmuştur (Fig. 5/2). Ağzları birleştirilerek yatırılmış iki küp içerisinde doğu batı yönünde hoker biçiminde gömülmüş bir birey çeşitli mezar hediyeleri ile birlikte ele geçmiştir. Baş kısmında bronz küpe ve iğne, karın kısmında bronz iğne ve ayak kısmında gaga ağızlı testi ve bir alabastron biçimli Suriye tipi şişe mezar hediyesi olarak konulmuştur.

Bu şişe çarkta yapılmış, açık kiremit renkli, kum ve mika katkılı hamurlu, kilinden astarlıdır. Açık kiremit renkli zemin üzerine koyu kırmızı boya ile birbirini kesen çizgilerle kafes bezeme yapılmıştır. Boyun kısmına doğru daralan hafif huni biçiminde ağızlı, dar boyunlu, alabastron tipi gövdeli ve hafif sivri diplidir. Yüksekliği 20,3 cm, ağız çapı 6,4 cm'dir.

İkinci şişe M Açması'nda sur duvarının dışında bulunmuştur¹¹⁰. Kum, mika, kireç ve bitki katkılı krem renkli hamurlu, devetüyü renginde astarlı olup astar büyük oranda dökülmüştür (Fig. 5/3). Dışa açılan basit ağız kenarlı, silindirik boyunlu, küresel gövdeli ve yuvarlak diplidir. Yüksekliği 13 cm, ağız çapı 5 cm'dir.

Anadolu'da birçok merkezde şişe biçimli kaplar tespit edilmiştir. Bu merkezlerden Kültepe'de hem küresel gövdeli hem de alabastron tipi Suriye tipi şişe ele geçmiştir¹¹¹. Küresel gövdeli tipleri ilk olarak höyük kısmında Erken Tunç Çağı II'de görülürken alabastron biçimli örnekleri Erken Tunç Çağı III'de yani 12b ve 11b tabakalarında karşımıza çıkmaktadır¹¹².

Acemhöyük'ün IX. tabakasında alabastron tipi bir Suriye şişesi parçası, Batı Anadolu kökenli tankard tipi kap ve tabaklarla birlikte bulunmuştur¹¹³. Alishar Höyük'te 14 T tabakasında mezar hediyesi olarak ele geçmiş küresel gövdeli örnek elde yapılmıştır¹¹⁴. Ayrıca Erken Tunç Çağı III'ün sonlarında Eskiyapar'da¹¹⁵ ve parçalar halinde Ovaören'de¹¹⁶ tespit edilmiştir.

İthal ve yerel üretim alabastron tipi Suriye Şişeleri Erken Tunç Çağı III'de Tarsus Gözlükule¹¹⁷ ve Gre Virike'deki bir çocuk mezarında¹¹⁸, yine mezar hediyesi olarak Lidar Höyük'te¹¹⁹, küresel gövdeli örnekler Tell Açana'da¹²⁰ ele geçmiştir. Ayrıca Arslantepe VI D'de¹²¹ ve Norşuntepe 8.-6. tabakalarda Erken Tunç Çağı III'e¹²² tarihlendirilen Suriye tipi şişeler bulunmaktadır.

¹⁰⁸ Kamış 2022b, 50.

¹⁰⁹ Gürdal 2023a, 195, Lev. XCII/1-3; Gürdal 2023b, 113, Lev. XCII/1-3.

¹¹⁰ Alp 1957, 661.

¹¹¹ Özgüç N. 1957, 78-79, Fig. 27; Özgüç 1986, 35-37, III.3.3-3.11, Fig. 3.6 -3.18.

¹¹² Özgüç N. 1957, 78-80; Özgüç 1986, 35-38; Kontani 2011, 53.

¹¹³ Öztan 1989, 409, Fig. 39, Pl. 124/5; Kamış 2017, 169, Fig. 11.

¹¹⁴ OIP 28, 171, 176, Fig. 168 / Pl. VIII, d2762.

¹¹⁵ Özgüç - Temizer 1993, 617, 625.

¹¹⁶ Şenyurt v.d. 2014, 112.

¹¹⁷ Goldman 1956, 134, 154, Pl. 168/614-617.

¹¹⁸ Ökse 2004, 601, Şek. 1, Res. 1-4.

¹¹⁹ Hauptmann 1981, 97, Res. 12.

¹²⁰ Woolley 1955, 330, Pl. CXXI/130.

¹²¹ Conti - Persiani 1993, 365, Fig. 12/12.

¹²² Hauptmann 2000, 424, Abb. 7/11.

Batı Anadolu'da, Küllüoba'da bir adak çukuru içerisinde Troia tabakları, depas tipi kaplar, mermer idoller ve Suriye tipi şişeler birlikte bulunmuştur¹²³. Demircihöyük'te küresel gövdeli metal örnekler¹²⁴, Troia III'de oval gövdeli örnekler karşımıza çıkmaktadır¹²⁵. Ayrıca Seyitömer Höyük kazılarında bulunmuş Kütahya Müze Müdürlüğü envanterine kayıtlı küresel gövdeli şişe örnekleri bulunmaktadır.

Suriye tipi şişeler batıda Bulgaristan'a kadar yayılmıştır¹²⁶. İstanbul'da Selimpaşa Höyük'te küresel gövdeli şişelere ait parçalar ele geçmiştir¹²⁷. Bunun dışında hem küresel gövdeli hem alabastron tipi şişeler İstanbul Arkeoloji Müzesi envanterinde bulunmaktadır¹²⁸. Selimpaşa Höyük'te bulunan örnekler Anadolu ve Balkanlar arasındaki kültürel aktarımı sağlayan merkezlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır¹²⁹.

Suriye tipi şişeler çeşitli mühür baskıları, adak levhaları vb. tasvirli eserler üzerinde de karşımıza çıkmaktadır¹³⁰ ve bu örnekler şişelerin kullanımı ve taşınması ile ilgili fikir edinmemize katkı sağlamaktadır.

Sonuç

Konya Karahöyük'te V. ve VI. tabakalar çok sınırlı bir alanda araştırılmıştır. Buna rağmen kazılarda döneminin bölgeler arası ilişkilerine kanıt oluşturacak şekilde yerli çanak çömlek formları ile birlikte ithal kap formları da tespit edilmiştir. Bu kap formları Batı Anadolu kökenli depas ve tankard tipi kaplar ile Mezopotamya kökenli Suriye tipi şişelerdir. Karahöyük'te ustalar döneminin modasına duyarlı kalmamış yerel çanak çömlek formlarının yanında bölgesel kimliği olan ithal formları da üreterek repertuvarlarını zenginleştirmiştir.

Depas ve tankard tipi kaplar bardak/kadeh olarak değerlendirilerek içme ile ilişkilendirilirken şişe tipi kapların yağ ve merhem gibi kozmetik ürünlerin taşınması ve muhafazası gibi fonksiyonları vurgulanmıştır. Küllüoba kazılarında bulunan depas tipi kaplar ve Suriye tipi şişeler içerisindeki kalıntılar üzerinde yapılan analizler de bu düşünceleri desteklemektedir¹³¹.

Bölgesel kimliğe sahip bu kaplardan depas ve tankard tipi kaplar genelde mekânlarda tespit edilirken, Suriye tipi şişeler yaygın bir şekilde mezar buluntusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak mekân içlerinde bulunan örnekler de vardır. Bu durum Karahöyük için de geçerlidir. Depas ve tankard tipi kaplar mekânlarda, alabastron tipi şişe mezar hediyesi olarak mezar küpü içerisinde ve küresel gövdeli şişe mekân ile ilişkili olarak ele geçirilmiştir.

Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı III başında kullanılmaya başlayan depas tipi kaplar Karahöyük'te diğer Orta Anadolu kentlerinde olduğu gibi Erken Tunç Çağı III sonunda görülmektedir. Tip 1 depas tipi kapları tipolojik olarak Batı Anadolu depasları ile yakınlık göstermekte ancak kısa, geniş gövdeleri ve yalın yüzeyleri ile yerellik arz etmektedir. Tip 2 depas tipi kapları Tip 3'ün daha ince örneklerini oluşturmaktadır ve Karahöyük'te sayısal üstünlüğe sahiptir. Bu tip de Batı Anadolu ile tipolojik açıdan genel olarak ilişkilendirilebilir. Bu örneklerden üçü kırmızı astarlı, dördü yalın mal grubundadır. Kırmızı astarlı olan örnekler ince astarlı olup, tamamı

¹²³ Efe 1999, 169, 175, Ciz. 5; Efe 2002, 58, Fig. 8/1; Efe 2007, 12-13, Fig. 13/b-c.

¹²⁴ Seeher 2000, 50-52.

¹²⁵ Blegen v.d. 1950, Pl. 130/B5; Blegen v.d. 1951, 30, Pl. 70, 34.750.

¹²⁶ Alp E. 2018, 64, Fig. 3.

¹²⁷ Aydıngün - Aydıngün 2021, 22, Fig. 7.

¹²⁸ Alp E. 2022, 145-153, No. 1-8.

¹²⁹ Aydıngün - Aydıngün 2021, 25.

¹³⁰ Ökse 2004, 605, Şek. 3-4; Alp E. 2022, 154, Res. 1-6.

¹³¹ Türkteki v.d. 2022, 140; Tarhan v.d. 2023, 834, 844-845.

mat görünümündür. Tip 3 depas tipi kapların üretim bölgesi Orta Anadolu olarak kabul görmektedir ve daha çok Karahöyük'ün doğusunda bulunan komşu yerleşmeler ve Güney Anadolu ile olan ilişkilere işaret etmektedir.

Farklı bölgeleri işaret eden üç tip de yüzeylerinin matlığı ile özgün bir karakter oluşturan Karahöyük yerel çanak çömleği ile benzeşmektedir. Birçok merkezde yerel olarak üretilen depas tipi kaplar Karahöyük'te de yerel olarak üretilmiştir.

Karahöyük'te tek örnek ile temsil edilen tankard tipi kap kulpunun bağlantı şekli ile genel itibarıyla diğer Anadolu kentlerindeki örneklerinden ayrılmaktadır. Bu örneğin ince krem hamuru, ince cidarı ve pürüzsüz yüzeyi ile Karahöyük çanak çömleğinden belirgin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Bu kap başka bir merkezde üretildikten sonra Karahöyük'e gelmiş olmalıdır.

Depas tipi ve tankard tipi kaplar Erken Tunç Çağı sonlarında Batı Anadolu ile olan ilişkileri/ etkileşimi gösteren önemli buluntulardır. Karahöyük depas ve tankard tipi kapların doğu ve güneyde yer alan merkezlere aktarılmasında önemli istasyonlardan biri olduğu açıkça görülmektedir. Ancak Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı tabakaları çok sınırlı bir alanda araştırıldığı için henüz daha erken tabakalara ait örnekleri ele geçmemiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi Anadolu'da bazı Erken Tunç Çağı merkezlerde bulunan Suriye tipi şişeler, mühürler ve mühür baskıları Anadolu ve Mezopotamya arasındaki temasların varlığını göstermektedir. Konya Karahöyük'ün V. tabakasındaki bulunan alabastron gövdeli ve küresel gövdeli Suriye tipi şişeler diğer Anadolu merkezlerinde olduğu gibi bu temasların varlığına kanıt oluşturacak buluntulardır. Karahöyük Erken Tunç Çağı sonlarında güneyinden gelen kültürel öğeleri batısına ve kuzeyine aktarmış böylece bölgeler arasındaki kültürel aktarıma katkı sağlamıştır.

Bilindiği gibi Mezopotamya ve Anadolu arasındaki sistematik ilişkilerin temeli Erken Tunç Çağı'nda atılmıştır. Bu ilişkileri filolojik belgeler ile coğrafi kimliğe sahip arkeolojik buluntular ortaya koymaktadır. Depas ve tankard tipi kaplar ile Suriye tipi şişeler bu buluntuların başında gelmekte ve dönemlerinin kültürel, ticari ve hatta siyasi ilişkilerinin tanımlanmasına ve ticari güzergahların tespitine büyük katkı sağlamışlardır¹³². Karahöyük'te bulunan depas ve tankard tipi kaplar ile Suriye tipi şişeler bu ilişkilerin arkeolojik kanıtları olarak Orta Anadolu kültür envanterini zenginleştirmektedir. Bu kanıtlar Batı Anadolu ve Güney Anadolu arasındaki kara bağlantısını sağlayan merkezlerden birinin de Karahöyük olduğunu ortaya koymaktadır. Karahöyük Batı Anadolu ile olan etkileşimi neticesinde batı kültürünün güney ve doğusundaki merkezlere, Mezopotamya ile olan etkileşimi sonucu Mezopotamya kültürünün Batı Anadolu merkezlerine yayılmasını sağlayan istasyonlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Tunç Çağı'nda farklı bölgelerle olan ilişkilerini daha sonra Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda geliştirerek devam ettirmiş ve yerleşim gördüğü süre boyunca önemini korumuştur.

---

¹³² Blegen v.d. 1950; Blegen v.d. 1951; Braidwood – Braidwood 1960; Mellink 1963; Efe 1999; Seeher 2000; Efe 2002; Efe 2007; Kontani 2011; Archi 2011; Ezer 2014; Şahoğlu 2014; Bilgen – Bilgen 2015; Türker 2018.

KATALOG

<p>Kat. No : KKH - 01 Fig. No : 2/1 Kazı Env. No : 1972/31 Müze Env. No : 1975.19.29 Mal Grubu : Yalın Form : Depas Tipi Kap Tip No : Tip 1 Maddesi : P.T. Tabakası : VI Seviye : Açması : S Oda : 1 Yapım Tekniği : Çark Yapımı</p>	<p>Hamur Katkısı : Kum : x Mika : x Kireç : - Bitki : x Taşcık : - Pişme : İyi Hamur Rengi : Açık Krem Dış Astar : - İç Astar : - Dış Perdah : - İç Perdah : - Ölçüleri (cm) : Y : 11,3 A.Ç : 8.5 E : B : C :</p>	
<p>Kat. No : KKH - 02 Fig. No : 2/2 Kazı Env. No : 1972/30 Müze Env. No : 1975.19.28 Mal Grubu : Yalın Form : Depas Tipi Kap Tip No : Tip 1 Maddesi : P.T. Tabakası : VI Seviye : Açması : S Oda : 1 Yapım Tekniği : Çark Yapımı</p>	<p>Hamur Katkısı : Kum : x Mika : x Kireç : - Bitki : x Taşcık : - Pişme : İyi Hamur Rengi : Açık Kiremit Dış Astar : - İç Astar : - Dış Perdah : - İç Perdah : - Ölçüleri (cm) : Y : 11,5 A.Ç : 9.8 E : B : C :</p>	
<p>Kat. No : KKH - 03 Fig. No : 2/3 Kazı Env. No : 1972/34 Müze Env. No : 1975.19.32 Mal Grubu : Kırmızı Astarlı Form : Depas Tipi Kap Tip No : Tip 2 Maddesi : P.T. Tabakası : VI Seviye : Açması : S Oda : 1 Yapım Tekniği : Çark Yapımı</p>	<p>Hamur Katkısı : Kum : x Mika : - Kireç : - Bitki : x Taşcık : - Pişme : İyi Hamur Rengi : Kiremit Renkli Dış Astar : Kırmızı Renkli İç Astar : - Dış Perdah : - İç Perdah : - Ölçüleri (cm) : Y : 16.8 A.Ç : 8.4 E : B : C :</p>	
<p>Kat. No : KKH - 04 Fig. No : 3/1 Kazı Env. No : 1972/35 Müze Env. No : 1975.19.33 Mal Grubu : Yalın Form : Depas Tipi Kap Tip No : Tip 2 Maddesi : P.T. Tabakası : VI Seviye : Açması : S Oda : 1 Yapım Tekniği : Çark Yapımı</p>	<p>Hamur Katkısı : Kum : x Mika : - Kireç : - Bitki : x Taşcık : - Pişme : İyi Hamur Rengi : Kiremit Renkli Dış Astar : - İç Astar : - Dış Perdah : - İç Perdah : - Ölçüleri (cm) : Y : 16.2 A.Ç : 7 E : B : C :</p>	
<p>Kat. No : KKH - 05 Fig. No : 3/2 Kazı Env. No : 1972/42 Müze Env. No : 1975.19.40 Mal Grubu : Kırmızı Astarlı Form : Depas Tipi Kap Tip No : Tip 2 Maddesi : P.T. Tabakası : VI Seviye : Açması : S Oda : 2 Yapım Tekniği : Çark Yapımı</p>	<p>Hamur Katkısı : Kum : x Mika : x Kireç : - Bitki : x Taşcık : - Pişme : İyi Hamur Rengi : Kiremit Renkli Dış Astar : Kırmızı Renkli İç Astar : - Dış Perdah : - İç Perdah : - Ölçüleri (cm) : Y : 14,7 A.Ç : 7.8 E : 13,6 B : C :</p>	

Kat. No : KKH - 06	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 3/3	Kum : x Mika : -	
Kazı Env. No : 1973/25	Kireç : x Bitki : -	
Müze Env. No : 1973.1.23	Taşcık : -	
Mal Grubu : Yalın	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Devetüyü Renkli	
Tip No : Tip 2	Dış Astar : -	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : VI Seviye :	Dış Perdah : Var	
Açması : S Oda : 6	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 13,4 A.Ç: 6,8 E: B: C:	
Kat. No : KKH - 07	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 4/1	Kum : x Mika :	
Kazı Env. No : 1961/49	Kireç : - Bitki : x	
Müze Env. No : Etütlük	Taşcık : -	
Mal Grubu : Kırmızı Astarlı	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Kırmızı Renkli	
Tip No : Tip 2	Dış Astar : Kırmızı Renkli	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : VII Seviye : 2	Dış Perdah : -	
Açması : C Oda :	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: A.Ç: E: B: C:	
Kat. No : KKH - 08	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 4/2	Kum : x Mika : -	
Kazı Env. No : 1956/148	Kireç : x Bitki : -	
Müze Env. No : 1974.1.131	Taşcık : -	
Mal Grubu : Yalın	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Kiremit Renkli	
Tip No : Tip 2	Dış Astar : -	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : V Seviye :	Dış Perdah : Var	
Açması : C Oda : 31	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: A.Ç: E: B: C:	
Kat. No : KKH - 09	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 4/3	Kum : x Mika : x	
Kazı Env. No : 1961/13	Kireç : - Bitki : x	
Müze Env. No : Etütlük	Taşcık : -	
Mal Grubu : Yalın	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Kiremit Renkli	
Tip No : Tip 2	Dış Astar : -	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : VI Seviye : 2	Dış Perdah : -	
Açması : C Oda :	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: A.Ç: E: B: C:	
Kat. No : KKH - 10	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 4/4	Kum : x Mika : x	
Kazı Env. No : 1972/33	Kireç : - Bitki : -	
Müze Env. No : 1975.19.31	Taşcık : -	
Mal Grubu : Kırmızı Astarlı	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Kiremit Renkli	
Tip No : Tip 3	Dış Astar : Kırmızı Renkli	
Maddesi : P.T.	İç Astar : Kırmızı dikey bant 4 adet	
Tabakası : VI Seviye :	Dış Perdah : -	
Açması : S Oda : 1	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 12.4 A.Ç: 13.7 E: B: C:	

Kat. No : KKH - 11	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 4/5	Kum : x Mika : -	
Kazı Env. No : 1972/32	Kireç : - Bitki : x	
Müze Env. No : 1975.19.30	Taşcık : -	
Mal Grubu : Yalın	Pişme : İyi	
Form : Depas Tipi Kap	Hamur Rengi : Açık Kiremit Renkli	
Tip No : Tip 3	Dış Astar : -	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : VI Seviye :	Dış Perdah : -	
Açması : S Oda : 1	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 9 A.Ç: 12,5 E: B: C:	
Kat. No : KKH - 12	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 5/1	Kum : x Mika : -	
Kazı Env. No : 1960/120	Kireç : x Bitki : x	
Müze Env. No : 1971.25.321	Taşcık : -	
Mal Grubu : Yalın	Pişme : İyi	
Form : Tankard Tipi Kap	Hamur Rengi : Krem Renkli	
Tip No : Tip 1	Dış Astar : -	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : VI Seviye :	Dış Perdah : -	
Açması : C Oda : 2 ve 4.	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 10,5 A.Ç: 9,7 E: 9,4 B: C:	
Kat. No : KKH - 13	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 5/2	Kum : x Mika : x	
Kazı Env. No : 1966/152	Kireç : - Bitki : -	
Müze Env. No : 2018.2.18	Taşcık : -	
Mal Grubu : Kırmızı Boyalı	Pişme : İyi	
Form : Suriye Tipi Şişe	Hamur Rengi : Kiremit Renkli	
Tip No : Tip 1	Dış Astar : Dip, Ağız Kenarı Kırmızı,	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : V Seviye :	Dış Perdah : Var	
Açması : O Oda :	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 20,5 A.Ç: 4,6 E: B: C: 0,6	
Kat. No : KKH - 14	Hamur Katkısı :	
Fig. No : 5/3	Kum : x Mika : x	
Kazı Env. No : 1956/145	Kireç : x Bitki : x	
Müze Env. No : 1974.1.128	Taşcık : -	
Mal Grubu : Devetüyü Astarlı	Pişme : Orta	
Form : Suriye Tipi Şişe	Hamur Rengi : Krem Renkli	
Tip No : Tip 2	Dış Astar : Devetüyü Renkli	
Maddesi : P.T.	İç Astar : -	
Tabakası : V? Seviye : -2545	Dış Perdah : ?	
Açması : M Oda :	İç Perdah : -	
Yapım Tekniği : Çark Yapımı	Ölçüleri (cm) : Y: 13,9 A.Ç: 5,2 E: B: C: 0,5	

KAYNAKÇA

Akdeniz 2001

E. Akdeniz, "Pisidia Türünde bir Depas Amhikypellon", *OLBA* IV, 19–26.

Alp 1957

S. Alp, "Karahöyük Kazısı", *Belleten (Haberler)* XXI/81–84, 660–662.

Alp 1961

S. Alp, "Karahöyük Kazısı", *Belleten (Haberler)* XXIV/97–100, 523–524.

Alp 1962

S. Alp, "Karahöyük Kazısı", *Belleten (Haberler)* XXVI/101–104, 620–622.

Alp 1967

S. Alp, "Karahöyük Kazısı", *Belleten (Haberler)* XXXI/121–124, 456–457.

Alp 1973a

S. Alp, "Konya – Karahöyük Kazıları", *Belleten (Haberler)* XXXVII/145–148, 434 – 435.

Alp 1973b

S. Alp, "30.03.1973 tarihli Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sunulan rapor", 1–4.

Alp E. 2018

E. Alp, "Bottle Shaped Vessels in Anatolia and the Syrian Bottle", *Anadolu Araştırmaları* 21, 56–75.

Alp E. 2022

E. Alp, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Örnekleri Işığında Suriye Şişeleri'nin Kullanım Biçimlerine Dair Bir Değerlendirme", *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 141 – 161.

Archi 2011

A. Archi, "In Search of Armi", *JCS* 63, 5–34.

Aydingün – Aydingün 2021

Ş. Aydingün – H. Aydingün, "Selimpaşa Höyük Suriye Şişesi: Mezopotamya Balkanlar Arasındaki Ticari Kanıtlara İstanbul'dan Yeni Bir Katkı", *Arkeoloji Dergisi* XXVII, 21–32.

Aykurt – Kaya 2005

A. Aykurt – S. Kaya, "İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas Amhikypellon", *Anadolu* 28, 1–12.

Bilgen – Bilgen 2015

A. N. Bilgen – Z. Bilgen, "Erken Tunç Çağ III Yerleşimi (V. Tabaka)", *Seyitömer Höyük I*, Ed. A. N. Bilgen, İstanbul, 2015, 143–205.

Bilgen – Kuru 2015

A. N. Bilgen – A. Kuru, "A Group Of Depas Amphikypellon From Seyitömer Mound", *Anadolu* 41, 1–23.

Blegen v.d. 1950

W. Blegen – J. L. Caskey – M. Rawson – J. Sperling, *Troy I. General Introduction – The First and Second Settlements*, Princeton, 1950.

Blegen v.d. 1951

W. Blegen – J.L. Caskey – M. Rawson, *Troy II. The Third, Fourth and Fifth Settlements*, Princeton, 1951.

Braidwood – Braidwood 1960

R. J. Braidwood – L. Braidwood, *Excavations in the Plain of Antioch I*, Chicago, 1960.

Conti – Persiani 1993

A. M. Conti – C. Persiani, "When Worlds Collide. Cultural Developments in Eastern Anatolia in the Early Bronze Age", *Between the Rivers and over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica, Alba Palmieri Dedicata*. Ed. M. Frangipane vd., Rome, 1993, 361–413.

Çalış – Sazcı 2002

D. Çalış – Sazcı, "Denizsel Troia Kültürü", *Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, Ed. E. Işın, İstanbul, 2002, 54–65.

Çınaroğlu – Çelik 2011

A. Çınaroğlu – D. Çelik, "2009 Yılı Alacahöyük Kazıları", *XXXII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt.4, Ankara, 183–193.

Duru 2010

R. Duru, *Gedikli Karahöyük II*, Ankara, 2010.

Efe 1999

T. Efe, "Küllüoba 1997 Kazısı", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 165–181.

Efe 2002

T. Efe, "The Interaction Between Cultural/Political Entities and Metalworking in Western Anatolia during the Chalcolithic and Early Bronze Ages", *Der Anschnitt 15, Anatolian Metal II*, 49–65.

Efe 2004

T. Efe, "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", *Colloquium Anatolicum III*, 15–29.

Efe 2007

T. Efe, "The Theories of Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland western Anatolia". *Anatolian Studies* 57, 1–18.

Efe – Ay Efe 2001

T. Efe – D. Ş. M. Ay Efe, "Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: 1996–2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi", *TÜBA-AR IV*, 45–78.

Ezer 2014

S. Ezer, "Kültepe Eski Tunç Çağı Tabakalarında Bulunmuş Olan Depas Türü Kaplar", *Arkeoloji Dergisi XIX*, 137–157.

Goldman 1956

H. Goldman, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus II: From the Neolithic Through the Bronze Age*, Princeton, 1956.

Günbattı 1997

C. Günbattı, "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum* 3, 131–155.

Gürdal 2023a

S. Gürdal, *Asur Ticaret Kolonileri Çağında Konya Karahöyük Çanak Çömleği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2023.

Gürdal 2023b

S. Gürdal, *Konya Karahöyük, 1953–1992 Yılı Kazıları Ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı Çanak Çömleği*, Ankara 2023.

Hauptmann 1981

H. Hauptmann, "Lidar Höyük 1981", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, XXVI/2, 93–110.

Hauptmann 2000

H. Hauptmann, "Zur Chronologie des 3. Jahrtausends v. Chr. Am oberen Euphrat Aufgrund der Stratigraphie des Norsuntepe", *Chronologies des Pays du Caucase et de L'euphrate aux IVe Millenaires*, Ed. C. Marro, H. Hauptmann, Paris, 2000, 419–438.

Hüryılmaz 1995

H. Hüryılmaz, "Uşak Arkeoloji Müzesinden Bir Grup (Depas Amhikypellon)", *In Memoriam İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakınoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*, Ed. A. Erkanal vd., İstanbul 1995, 177–188.

Hüryılmaz 2001

H. Hüryılmaz, "Burdur Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Depas", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yılığı*, Ankara 2001, 342–359.

Joukowsky 1986

M.S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias An Account of the Excavations and Artifacts Studies*, Catholique de Louvain, 1986.

Kamış 2012

Y. Kamış, *Acemhöyük Erken Tunç Çağı Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.

Kamış 2017

Y. Kamış, "Erken Tunç Çağı'nda Acemhöyük ve Konya Ovası", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, Ed. S. Özkan vd., İzmir, 2017, 189–176.

Kamış 2018

Y. Kamış, "Acemhöyük Buluntuları Işığında Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'nun Güneyinde Çark Yapımı Seramiğin Ortaya Çıkışı", *Adalya* 21, 63–83

Kamış 2022a

Y. Kamış, "Acemhöyük ve Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağları", *Bellekten* 86/307, 779–825.

Kamış 2022b

Y. Kamış, "Acemhöyük'ten Bir "Suriye Şişesi"", *Anadolu Araştırmaları* 26, 41–63.

Kontani 2011

R. Kontani, "Kültepe'de "Suriye Şişesi" Biçimli İthal Kaplar Üzerine Bir Gözlem", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu*, Ed. F. Kulakoğlu, İstanbul, 2011, 52–55.

Koşay 1938

H.Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1936 Raporu*, Ankara, 1938.

Kühne 1976

H. Kühne, *Die Keramik vom Tell Chuëra und ihre Beziehungen zu Funden aus Syrien-Palästina, der Türkei und dem Iraq*, Berlin, 1976.

Larsen 1976

M.T. Larsen, *The Old Assyrian City – State and its Colonies, (Mesopotamia: Copenhagen Studies in Assyriology 4)*, Copenhagen, 1976.

Lloyd – Mellaart 1962

S. Lloyd – J. Mellaart, *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London, 1962.

Mellink 1963

M.J. Mellink, “An Akkadian Illustration of a Campaign in Cilicia?”, *Anatolia* 7, 101–115.

Mellink 1989

M.J. Mellink, “Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age”, *Anatolia and Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ed. K. Emre vd., Ankara, 1989, 319–332.

Oğuzhanoğlu 2019

U. Oğuzhanoğlu, “Pisidia Tipi” Olarak Bilinen Depaslar Üzerine Yeni Öneriler”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 35, Denizli, 311–322.

OIP 28

H.H. von der Osten, *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930–32*, OIP XXVIII, Chicago, 1937.

Orlin 1970

L.L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris, 1970.

Ökse 2004

A. T. Ökse, “Suriye Şişeleri’nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu”, *Belleten C/LXVIII*, 599–612.

Ökse 2012

A.T. Ökse, *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek – Teknik Özellikler – Biçimler*, İstanbul, 2012.

Özgüç 1964

T. Özgüç, “Early Anatolian Archeology in the Light of Recent Research / Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi”, *Anatolia* 7, 1– 42.

Özgüç 1986

T. Özgüç, “New Observations On The Relationship Of Kültepe With South–East Anatolia And North Syria During The Third Millennium B.C”., *Ancient Anatolia: Aspects of Change and Cultural Development: Essays in Honor of Machteld J. Mellink*, Madison, 1986, 31–47.

Özgüç 2005

T. Özgüç, *Kültepe. Kanis / Neša*, İstanbul, 2005.

Özgüç – Temizer 1993

T. Özgüç – R. Temizer, “The Eskiypar Treasure”, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, Ed. M. J. Mellink, Ankara, 1993, 613–628.

Özgüç N. 1957

N. Özgüç, “Kültepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykeller – Marble İdols and Statuettes from the Excavation at Kültepe”, *Belleten XXI/81*, 61–80.

Öztan 1989

A. Öztan, “A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region”, *Anatolia and Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ed. K. Emre vd., Ankara, 1989, 407–418.

Woolley 1955

C. L. Woolley, *A1alakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937–1949*, Oxford, 1955.

Sarı 2012

D. Sarı, "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", *Masrop E-Dergi* 7, 112–249.

Schliemann 1875

H. Schliemann, *Troy and Its Remains; A Narrative of Researches and Discoveries Made on the Site of Ilium, and in the Trojan Plain*, London, 1875.

Sconzo 2014

P. Sconzo, "Syrian Bottles". *ARCANE International I Ceramics*, Ed. M. Lebeau, Turnhout Brepols, 2014, 215–236.

Seeher 2000

J. Seeher, *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihöyük–Sarket: Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa 1990–1991*, Tübingen, 2000.

Şahin 2013

F. Şahin, *Küllüoba Höyüğü Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi (Übergangsperiode): Mimari ve Çanak Çömlek*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

Şahoğlu 2005

V. Şahoğlu, "The Anatolian Trade Network And The İzmir Region During The Early Bronze Age", *Oxford Journal of Archaeology*, 339–360.

Şahoğlu 2014

V. Şahoğlu, "The depas and Tankard Vessels", *ARCANE Interregional I Ceramics*, Ed. M. Lebeau, Turnhout Brepols, 2014, 289–311.

Şenyurt v.d. 2014

S. Y. Şenyurt – A. Akçay – Y. Kamış, "Ovaören 2013 Yılı Kazıları" *XXXVI Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 101–119.

Tarhan v.d. 2023

İ. Tarhan – M. Massa – M. Türkteki – S. Türkteki, "Toward an understanding of the exchange in ancient scented oils through organic residue analysis of Bronze Age Near Eastern ceramic bottles by GC–MS", *Archaeometry* 65, 833–849.

Tezcan 1958

B. Tezcan, "Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler", *Bellekten* XXII/88, 517–526.

Topbaş v.d. 1998

A. Topbaş – T. Efe – A. İlaslı, "Salvage Excavations of The Afyon Archaeological Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii", *Anatolia Antiqua* VI, 21–94.

Türker 2018

A. Türker, "Suluca Karahöyük: Depas Amphikypellon ve Ayak Biçimli Damga Mühür Buluntuları Işığında Merkezi Kapadokya'da Bir Ticari Konteks" *TÜBA-AR* 23, 53–66.

Türkteki v.d. 2022

M. Türkteki – İ. Tarhan – H. Kara – Y. Tuna, "Possible Uses Of Depas Amphikypellon From Küllüoba in Western Central Anatolia Through Gc–Ms Analysis Of Organic Residues", *MAA*, Vol. 22/1, 127–154.

Vacca 2014

A. Vacca, "Chronology and Distribution of 3rd Millennium BC Flasks", *Contributi E Materiali Di Archeologia Orientale XVI*, Ed. S. Pizzimenti vd. Roma, 2014, 252–285.

Yılmaz 2010

D. Yılmaz, "Erken Tunç Çağı'nda Batı ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri Işığında Depas ve Tankard Türü Kaplar", *Anadolu* 36, 45-64.

Yiğit 2000

T. Yiğit, "Akadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı", *DTCFD XL/3-4*, 13-28.

Kaniş'ten Anisa'ya: Kültepe'den Hellenistik Dönem Bölge Arkeolojisine Yeni Katkılar

From Kanish to Anisa: New Contributions to Hellenistic Regional Archaeology from Kültepe

Burcu TÜYSÜZ* – Fikri KULAKOĞLU**

Öz

Kültepe, günümüz Orta Anadolu Bölgesi'nin iç kesimlerinde, Kayseri ilinin 21 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'nın ilk safhasından Roma Dönemi'nin sonuna kadar oldukça uzun bir yerleşime sahip olan Kültepe çoğunlukla Tunç Çağı olmak üzere Demir Çağı verileri ile de tanınmaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait arkeolojik verileri ise Prof. Dr. Tahsin Özgüç zamanında yapılan ilk dönem kazılarında itibaren gelmeye başlasa da söz konusu dönemler üzerinde fazla çalışma yapılmamıştır. Sadece Hellenistik Roma Dönemlerinde de höyüğün yerleşim gördüğüne dair genel bir çerçeve çizilerek bu dönemler höyük stratigrafisinde yerini almıştır. Ancak Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında başlanan yeni dönem kazalarıyla birlikte hem Tepe'nin hem de kısmen nekropolis olarak kullanılan Karum stratigrafisinin tamamlanabilmesi için Hellenistik–Roma Dönemi tabakalarının ve buluntularının detaylı incelenmesi, böylelikle Klasik Dönem Kültepe'sinin daha net anlaşılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda bir yandan ilk dönem kazılarının buluntuları incelenirken bir yandan da höyükte kazılara başlanmıştır. Bu çalışmada, Kültepe'nin yerleşim gördüğü tüm dönemlere kısaca değinilmiş, ardından 2006 yılında başlayan yeni dönem kazaları ile birlikte Hellenistik Dönem'e yönelik yapılan arkeolojik çalışmalar genel hatları ile ele alınmış ve çalışmalar sonucunda elde edilen veriler özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültepe, Anisa, Kapadokya Bölgesi, Hellenistik Dönem

Abstract

Kültepe is located in the inner parts of today's Central Anatolia Region, 21 km northeast of Kayseri province. Having a long history of settlement from the first phase of the Early Bronze Age to the end of the Roman Period, Kültepe is known mostly for its Bronze Age and Iron Age data. Although archaeological data from the Hellenistic and Roman Periods started to be revealed since the first-period excavations carried out by Prof. Dr. Tahsin Özgüç, not much work has been done on the periods in question. Only a general framework has been drawn that the mound was inhabited in the Hellenistic Roman Periods, and these periods have taken their place in the mound stratigraphy. However, with the new period excavations starting under the guidance of Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, a detailed examination of the Hellenistic–Roman Period layers and finds came to the fore to complete the stratigraphy of both the Hill and Karum where partially used as a necropolis for a clearer understanding of the Classical Period Kültepe. In this direction, while the findings of the first-period excavations were being examined, excavations began in the mound. This study briefly summarizes all the periods in which Kültepe was inhabited, then discusses in general terms the archaeological studies carried out about the Hellenistic Period along with the new period excavations starting in 2006 and sums up the data obtained as a result of the studies.

Key Words: Kültepe, Anisa, Cappadocia Region, Hellenistic Period

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir.

0000-0003-3935-6373 | burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya Ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara.

0000-0002-8163-1378 | kulakoglu@ankara.edu.tr

Kültepe, Kayseri il merkezinin 21 km kuzeydoğusunda, Karahöyük köyü sınırları içinde, Kızılırmak kavisinin 16 km güneyinde bulunmaktadır (Fig. 1)¹. Erciyes Dağı'nın eteğinde kurulan yerleşim, Karasu'ya karışıp Kızılırmak'a dökülen Sarımsaklı Deresi'nin alüvyon birikintileri ile zenginleşmiş, bereketli bir ova üzerinde yer almaktadır².

Fig. 1. Kültepe'nin Konumu (Kültepe Kazı Arşivi)

Çoğunlukla Tunç Çağları ve özellikle de Asur Ticaret Kolonileri Çağı (bundan sonra Koloni Çağı) iyi bilinen Kültepe, adını günümüzden 4000 yıl öncesine tarihlenen Koloni Çağı'na ait yerleşimi ile duyurmuştur. Kültepe, MÖ 2. Binyıl'ın başlarında Kaniş ismiyle hem Mezopotamya ile Anadolu arasında kurulan ticaret ağının başşehri hem de bu ticaret ağı sayesinde Asurlu tüccarların getirdiği çivi yazısının Anadolu'da ilk kez kullanıldığı yer olarak ün kazanmıştır³.

Kültepe, höyük-yukarı şehir ve aşağı şehir-Karum olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Fig. 2). Hemen hemen bir daire biçimindeki höyüğün çapı, yaklaşık 550 m, yüksekliği 21 m'dir⁴. Aşağı şehir ise yaklaşık olarak 2.5 km çapındadır. Bu yerleşim höyüğü, kuzey, doğu ve güney yönlerden, bir hilal biçiminde çevrelemektedir⁵.

Kültepe'nin keşif hikâyesi dünyanın çeşitli müzelerine dağılan, Kültepe'nin geçmişi hakkında bilgileri içinde barındıran, yazılı belgelerin 1800'lü yıllarda okunması ile başlamıştır. Bu kapsamda okunan ilk belge Anisa Levhası'dır. Bu levha 1880 yılında, Konstantinopolisli antikacı Serope Markar Ali Shan tarafından Berlin Müzesi'ne satılmıştır. E. Curtius, geliş yerini bilmediği levhayı, hemen o yıl okumuş ve bilim dünyasına tanıtmıştır⁶. Curtius, levhada adı geçen Anisa şehrini, metnin sonunda yer alan Astarte tapınağından yola çıkarak, Kuzey Suriye'ye lokalize etmiştir. Cumont'tan öğrenilen bilgilere göre, 1884 yılında levhanın geliş yerini aydınlatmak üzere J. H. Mordtmann tarafından ikinci bir çalışma

¹ Çalışmada kullanılan tüm görseller Kültepe kazı arşivine aittir.

² Kulakoğlu 2010, 40.

³ Kulakoğlu 2012, 212.

⁴ Kulakoğlu 2012, 208.

⁵ Kulakoğlu 2018, 56.

⁶ Curtius 1880, 646-651.

yapılmıştır⁷. Mordtmann, Berlin Müzesi kayıtlarından aldığı bilgiler ışığında levhanın Anadolu'dan Gemerek yakınlarında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe isimli bir şehirden geldiğini yazmıştır. Böylelikle bilim dünyası, 1884 yılında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe'den ve Kul Tepe'nin MÖ 2. yüzyılın 2. yarısında Anisa adında bir yerleşim olduğundan haberdar olmuştur.

Fig. 2. Kültepe, Höyük ve Aşağı Şehir (Kültepe Kazı Arşivi)

Ancak Kültepe'nin tam olarak keşfedilmesi ve arkeoloji dünyasında ün kazanması MÖ 2. Binyıl'a ait çivi yazılı tabletlerin okunması ve tabletlerde adı geçen Kaniş şehrinin yerinin belirlenmeye çalışılması ile mümkün olmuştur⁸. Bu anlamda ilk önemli çalışma 1881 yılında British Museum uzmanlarından Th. G. Pinches tarafından yapılmıştır. Pinches Kapadokya'dan gelen ve yine Serope Markar Ali Shan'dan satın alınan, benzer bir örneği Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan çivi yazılı tableti yayınlamış ve bunları "Kapadokyalı" olarak isimlendirmiştir⁹. Zamanla, Avrupa'da bu tabletlerin sayısı artmış ve bu tabletler dikkatleri üzerlerine çekmiştir. 1983 yılından itibaren bilim adamları ve seyyahlar, Kapadokya Bölgesi çıkışlı olduğu anlaşılan bu tabletlerin nereden geldiğini araştırmak için Kayseri'ye gelmiş, bazıları Kültepe'ye ulaşmış ve burada tablet bulmak için kazı çalışmaları yapmış fakat başarısız olmuşlardır¹⁰. Son olarak 1925 yılında B. Hrozný, Kültepe'ye tablet aramak için gelmiş ve Karum'da yaptığı kazılarda birçok tablet bulmuştur.

⁷ Cumont 1932.

⁸ Özgüç 2005, 6–8; Emre 2009; Emre 2010.

⁹ Pinches 1881a; 1881b.

¹⁰ Kulakoğlu 2018, 57.

Aynı zamanda köylülerden de çok sayıda tablet toplamıştır. Hrozny'nin yaptığı bu çalışmalarla tabletlerde adı geçen Kaniş şehrinin Kültepe olduğu kesinlik kazanmış ve Kaniş'in lokalizasyon sorunu çözülmüştür. Böylelikle MÖ 3. ve 2. Binyıl'da adı Kaniş olarak geçen Kültepe arkeoloji literatüründe yerini almıştır¹¹.

Tüm bu çalışmaları yakından takip eden F. Cumont Kültepe'nin keşfinin ardından, 1932 yılında Anisa Levhası'nı yeniden değerlendirilmiştir. Cumont, levhanın geliş yeri ile (Gemerek yakınlarında Cesarea ve Sebasteia arasında bulunan Kul Tepe isimli bir şehir) Kültepe'nin Sivas (Sebasteia) ve Kayseri (Cesarea) arasındaki konumunu dikkate alarak, Anisa'nın lokalizasyonu ile ilgili öneride bulunmuş ve ilk kez Kaniş ile Anisa arasındaki bağlantıyı yapmıştır¹². Bu bağlantıyı yaparken Hrozny'den aldığı "*Hellenistik Dönem tabakasına ait buluntu yoğunluğu*" bilgisini de ekleyerek Kültepe'nin Hellenistik Dönem'de Anisa şehri için kuvvetli bir aday olduğunu belirtmiştir. İlerleyen yıllarda H. G. Güterbock tarafından da Kaniş – Nesha – Anisa arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiş ve yazar Anisa kentini Kültepe'ye lokalize etmiştir¹³. Bugün bu bilgi kabul görmekte olup Hellenistik Dönem Kültepe'si atlas ve haritalarda Anisa olarak geçmektedir¹⁴.

Kültepe'de ilk bilimsel kazılar ise günümüzden 75 yıl önce, 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında başlamış ve 2005 yılına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu çalışmaların ağırlık noktasını Koloni Çağı'na ait kültür katları oluşturmuştur. Çivi yazılı tabletlerin kontektlerini tespit etmek, yazıldıkları zaman dilimini ve stratigrafileri ile Kaniş şehrinin karakterini aydınlatmak ilk dönem kazılarının amacı olmuştur. 2006 yılından itibaren de Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında yeni dönem kazıları başlamıştır. Halen devam etmekte olan yeni dönem kazılarında, ilk dönem kazılarının amacının yanı sıra höyüğün tam stratigrafisinin belirlenebilmesi için daha erken (ETÇ–Kalkolitik) ve daha geç (Hellenistik – Roma) tabakaların araştırılması da gündeme gelmiş ve bu yönde de çalışmalar başlatılmıştır.

Höyükte günümüze kadar yapılan çalışmalarda, beş farklı çağa ait 18 yapı katı saptanmıştır. Tabakalanmanın sıra düzeninde en erken evre olan 18. yapı katı Erken Tunç Çağı'nın ilk safhasına aittir¹⁵. Henüz sınırlı bir alanda araştırılan bu katta, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlayacak eserler ele geçmiştir. 17–14. yapı katları Erken Tunç Çağı II dönemini temsil etmektedir. Bu tabakalarda Kültepe'nin farklı bölgelerle ilişki içerisinde olduğunu kanıtlayan, Güney Batı Anadolu, Mezopotamya ve Suriye kökenli eserler tespit edilmiştir. 13–11. yapı katları ise Erken Tunç Çağı III dönemine aittir. Bu yapı katlarının her birinde, plan ve özellikleri ile Anadolu'da benzeri olmayan, üç büyük anıtsal bina keşfedilmiştir. Bu tabakalarda hem Suriye'den hem de Batı Anadolu'dan ithal edilmiş seramiklerle karşılaşmıştır¹⁶.

Höyükteki 10.–6. yapı katları Koloni Çağı'nı ve onu hazırlayan geçiş dönemlerini temsil etmektedir. Bu çağın 8. ve 7. yapı katlarında idari karakterli anıtsal binalar tespit edilmiştir. Bunlar Güney Teras Sarayı, Warşama Sarayı ve Warşama Sarayı'nın altındaki Eski Saray'dır¹⁷. Bu çağ aynı zamanda Asurlu tüccarların Anadolu'nun doğal kaynaklarından yararlanarak, ticaret yapmak için Asur'dan Kaniş'e gelmeye başladıkları dönemdir. Bu dönemde Anadolu ile

---

¹¹ Hrozny 1927.

¹² Cumont 1932, 135–136.

¹³ Güterbock 1956.

¹⁴ Bizans Dönemi haritaları için bkz. Hild – Restle 1981, 193; Yunan ve Roma atlası için bkz. Mitford 2000, 986; İnanca ansiklopedisi için bkz.

¹⁵ Özgüç 1999; Özgüç 2005; Kulakoğlu 2018.

¹⁶ Kulakoğlu 2018, 58–60.

¹⁷ Özgüç 1999.

Mezopotamya arasında kuvvetli ve sistematik bir ticaret ağı kurulmuş, bu ağın Anadolu'daki merkezi Kaniş olmuştur. Temel olarak maden ve tekstil ticareti üzerine kurulu sistemde Anadolu'da bulunmayan kalay, gümüş ve altın karşılığında Anadolu halkına satılmıştır¹⁸.

Höyüğün, 10.-6. yapı katları ile çağdaş olarak aşağı şehir/Karum'da da yerleşim başlamıştır. Burada yapılan kazılarda yaklaşık 300 yıl boyunca kullanılan 4 yapı katı ortaya çıkartılmıştır. En erken yerleşim ana toprak üzerinde kurulmuş IV. yapı katıdır. Bu katın üstünde III. yapı katı yer almaktadır. Her iki yapı katında da herhangi bir çivi yazılı belgeye rastlanmamıştır. III. yapı katının devamında, Asurlu tüccarların ticaret için gelip yerleştikleri ve binlerce çivi yazılı belge bıraktıkları II. yapı katı gelmektedir. Bu katta yaklaşık 23 000 çivi yazılı tablet açığa çıkarılmıştır. Aynı dilleri konuşan, aynı kültürlere sahip yabancılar ve yerli halk II. yapı katının yerleşimine ait mahallelerde birlikte yaşamışlardır. II. yapı katının üzerinde Ib ve Ia olmak üzere iki evreye ayrılan I. yapı katı bulunmaktadır. Ib olarak isimlendirilen yapı katında Asur ile olan ilişkiler zayıflamış bunun yerine Suriye ile yapılan ticaret ağırlık kazanmıştır. En son yapı katını temsil eden Ia yapı katında ise yazılı belgeler tamamen ortadan kalkmış ama Suriye ile ilişkiler devam etmiştir. Ia katından sonra bir daha yerleşilmemek üzere terk edilen aşağı şehir Hellenistik ve Roma dönemlerinde nekropolis alanı olarak kullanılmıştır.

Höyükte Koloni Çağı'nın ardından Hitit yerleşimine ait herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamış olup bu noktada yerleşim 800 yıllık bir kesintiye uğramıştır. MÖ 2. Binyıl'ın ikinci yarısından itibaren bir yandan Mezopotamya ve Suriye arasında kurulmuş olan ticari ve siyasi ilişkilerin zayıflaması¹⁹, diğer taraftan da Kültepe'nin içinde bulunduğu coğrafyada gerçekleşen jeomorfolojik olaylar ve iklim değişiklikleri²⁰ Kültepe'nin Eski Hitit Krallık Çağı'nda ve Hitit İmparatorluk Dönemi'nde iskân görmemesine neden olmuştur. Ancak buna rağmen Karum'un II. katından itibaren, Hitit kültürünün kökenine dair izler taşıyan eserlere rastlanmaktadır²¹.

Koloni Çağı ile sonlanan yerleşim, MÖ 9. yüzyılda Demir Çağı ile yeniden başlamıştır. Höyük stratigrafisinde 5. ve 4. yapı katları ile bu dönem, Orta Demir Çağı'nı ve Geç Demir Çağı'nı kapsamaktadır. Demir Çağı yerleşiminin ismi ve karakteri ile ilgili çok fazla veriye sahip olmasak da arkeolojik buluntular bu dönem yerleşimlerinin karakteri hakkında bilgiler sunmaktadır.

Kültepe, Orta Demir Çağı'nda Geç Hitit Krallıklarından Tabal ülkesine bağlı bir yerleşim olarak karşımıza çıkmaktadır. 5. yapı katı ile temsil edilen yerleşim MÖ 9. yüzyılın ortası ile 7. yüzyılların ortalarına tarihlenmektedir²². Bu döneme yönelik yapılan kazılarda idari ya da dini nitelikte büyük yapılarla bağlantılı olabilecek kabartmalı orthostat parçaları ve steller ele geçmiştir²³. Dağınık olarak ele geçen orthostat parçaları burada resmi yapıların varlığını göstermesiyle önem taşımaktadır. Burada bulunan bezemeli seramikler ise Tabal Krallığı yerleşimlerinden tanıdığımız Alishar IV olarak tanımlanan örnekler içinde özel bir yer oluşturmaktadır²⁴. Söz konusu yerleşimin Asur akınları ile bağlantılı gelişen bir yangınla ya da tahribat ile sonlandığı düşünülmektedir²⁵.

---

¹⁸ Kulakoğlu 2018.

¹⁹ Özgüç 2005, 9.

²⁰ Kulakoğlu 2017.

²¹ Kulakoğlu 2017, IX-XII.

²² Özgüç 1971, 5.

²³ Özgüç 1971, 6-11.

²⁴ Özgüç 1971, 13-29.

²⁵ Kulakoğlu 2017, XIII.

Yerleşim Orta Demir Çağı'nın ardından Geç Demir Çağı ile devam etmektedir. 4. yapı katını temsil eden bu yerleşim MÖ 7. yüzyılın sonu ile MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Kazılarda bu yapı katı ile bağlantılı basit inşa tekniğine sahip yapılar ile çok sayıda boyalı ve boyasız seramik ele geçmiştir²⁶. Geç Demir Çağı'nın ilk 50 yılına denk gelen bu yerleşimin devamında MÖ 6. yüzyılın ilk yarısından sonraya ait olabilecek herhangi bir veriye şimdilik rastlanılmamıştır.

Yaklaşık 225 yıllık bir boşluğun ardından yerleşim, Hellenistik Dönem'de yeniden başlamıştır. Kültepe'nin Hellenistik Dönem yerleşim karakteri, Demir Çağı yerleşimine nazaran çok daha belirgin ve yoğundur. Bu dönem yerleşimine ait ilk aktarımlar Hrozný'den bilinmekte olup Hrozný, Hellenistik Dönem tabakasına ait yoğun bir yapılaşmanın olduğunu belirtmiştir²⁷.

Höyük stratigrafisinde 3. yapı katı ile temsil edilen Hellenistik Dönem yerleşimi MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde başlayarak MÖ 1. yüzyılın sonlarına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde höyük Anisa²⁸ ismiyle etrafı 5 m yüksekliğinde ve 2,5 m genişliğinde sur ile çevrili yerleşim yeri, Karum ise nekropolis alanı olarak kullanılmıştır.

Kültepe'nin Hellenistik Dönem'i ile ilgili bilgi veren önemli verilerin başında Anisa Levhası²⁹ ile üzerinde Anisa isminin okunduğu sikkeler³⁰ gelmektedir. MÖ 160–150 yılları arasına tarihlenen Anisa Levhası üzerindeki kararname hem Kültepe'nin hem de Kapadokya Bölgesi'nin hukuksal uygulamaları ve sosyal yaşamı hakkında bilgi vermesiyle oldukça önemlidir. Yunanca olarak yazılan kararnamenin konusu Anisa kentinde yöneticilik yapmakta olan Abbas'ın oğlu Apollonios'un, ardında mirasçı bırakmadan ölen bir vatandaşın mirasını kente kazandırması sonucunda Anisa'da şehir meclisi ve halk meclisi tarafından *euergetes* (hayırsever) unvanı ile onurlandırılışını içermektedir.

Levhadan elde edilen bilgilere göre Anisalılar Yunan şehir devletinin karakteristik *demos*, *bolue*, *ekklesia*, *archon*, *demiurgos* ve *prytaneis* kurumuna sahipti³¹. Bu durumda Anisalıların kendilerine ait meclisleri, memurları, gelişmiş yasaları vardı. Kanunlarını kullanabiliyorlar ve kendi kendilerini yönetebiliyorlardı. Bu sayede, haklarını koruyabiliyorlar ve başkentteki merkezi güç ile de iletişim içinde olabiliyorlardı. Ancak buna rağmen Anisalılar kendilerini bir *polisten* ziyade topluluk *politeuma* olarak tanımlamışlardır³².

Metin üzerinde detaylı çalışma yapan bilim insanlarının belirttiklerine göre³³ metinde takip edilen *polise* ait öğelerin yanı sıra, Yunan vatandaşlarının şehirleri için gösterdikleri çabalar sayesinde elde ettikleri *euergetes* (hayırsever) unvanın Anisa'da bir vatandaşa verilmesi, Yunan tanrıları Zeus ve Herakles'e ait kültlerin varlığı, "*Dios ayı*" ifadesi ile Makedon takviminin kullanılması ve en önemlisi metnin Yunanca olarak yazılmış olması Anisalıların Hellenistik dünyanın etkisi ile Yunan geleneklerine değer veren ve Yunan geleneklerini özümsemeye çalışan bir topluluk olduğunu göstermektedir. Ancak bunların yanı sıra levhada geçen Abbas, Balasopos, Sasai, Menophilos, Maidates gibi Sami ve Pers kökenli vatandaş isimleri

²⁶ Özgüç 1971.

²⁷ Cumont 1932.

²⁸ Cumont 1932; Hild–Restle 1981, 193; Alp 1997, 45; Mitford 2000, 986; Barjamović 2015; Kulakoğlu 2017.

²⁹ Levha ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cumont 1932, 135–136; Güterbock 1956; Robert 1963, 457–523; Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

³⁰ Anisa sikkeleri için bkz.: Regling 1932, Pl. 1 No. 11; Barjamović 2015, 237–238; Bilge 2022, 184, 229.

³¹ Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

³² *Politeuma*, Mısır'da Yunanlıların, Perslerin, İbraniler'in birlikte yaşadığı, *polisten* ayrı politik bir organizasyondur.

³³ Michels 2013; Barjamović 2015, 236–237; Koyuncu 2023.

ve şehirde tapınım gören, muhtemel baş tanrıça olabilecek Astarte ve kültü, Anisa halkı üzerinde doğu kökenli kültür izlerinin etkisini yansıtmaktadır.

Levhada açık bir şekilde okunduğu üzere bir yandan doğu kültürüne bir yandan da batı kültürüne ait özellikler ve siyasal kurumlar, Anisa'nın ve Kapadokya Bölgesi'nin Hellenizasyon hareketliliğine dair açık kanıttır.

Kültepe'nin Hellenistik Dönem'i hakkında bilgi veren bir diğer önemli buluntu grubu, üzerinde Anisa isminin okunduğu sikkelerdir³⁴. MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen bu sikkelerin ön yüzünde Kral III. Ariarathes, arka yüzünde ise tanrıça Astarte betimlenmiştir. Sikkelerin arka yüzünde, Anisa şehrinin isminin bulunmasının nedeni henüz kesinlik kazanmamıştır³⁵.

Höyükte Hellenistik Dönem ile ilgili asıl keşifler ise 2006 yılında başlayan yeni dönem kazılarıyla birlikte yapılmaya başlamıştır. Yeni dönem kazılarının amaçlarından biri olan "Klasik Dönem Kültepesi'nin daha net anlaşılması" için bir yandan Tahsin Özgüç kazılarında ele geçen Hellenistik-Roma Dönemi buluntuları detaylı şekilde incelenirken, diğer yandan da höyükte kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda ilk kazılar 2009 yılında höyüğün hemen hemen merkezinde 84-85-86/XCVIII-XCIX plankarelerinde yapılmış ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yapı tespit edilmiştir. Yapı hakkında daha detaylı bilgi edinmek ve yapının yayılım alanını belirleyebilmek için 2020 ve 2022³⁶ yıllarında yapının kuzey aksında yeni açmalar açılmış ve kazılara devam edilmiştir³⁷.

Özellikle yeni dönem kazılarından elde edilen detaylı sonuçlar başta olmak üzere Tahsin Özgüç Dönemi kazılarının buluntuları da değerlendirildiğinde yerleşimin Hellenistik Dönem, sosyo-ekonomik yapısının, mimari özelliklerinin, dini geleneklerinin, seramik kültürünün ve ticari ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Yeni dönem kazılarıyla birlikte net bir şekilde anlaşılmaya başlanan konuların başında yerleşimin mimari karakteri gelmektedir³⁸. Bu bağlamda Kültepe'de Hellenistik Dönem mimarisinin yenilenerek tekrar kullanıldığı, bir diğer deyişle yapıların birden fazla kullanım evresine sahip olduğu anlaşılmıştır (Fig. 3). Yapılar genel hatları ile birbiriyle bağlantılı dörtgen planlı mekanlardan oluşan çok odalı bir mimari düzen sergilemektedir. Mekanlar farklı boyutlarda şekilli ya da şekilsiz kesilmiş taşlarla örülen bazen düzenli bazen de düzensiz örgü sistemine sahip duvarlarla sınırlandırılmıştır. Tabanlar sıkıştırılmış toprak veya taş döşeme ile kaplanmıştır. Evrelerin mimari özellikleri birbirinden çok da farklı olmayan bir yapılaşmaya sahiptir. Evreler arasındaki hafif mimari değişiklikler, zemin seviyelerinin yükseltilmesi ve mekân içi mimari elemanların yeniden düzenlenmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu özelliği ile erken evrede inşa edilen yapının, daha sonraki evrelerde, çoğu yerde aynı duvar sınırlarını koruyarak, çeşitli onarımlarla tekrar kullanıldığı, ihtiyaç dışındaki bazı mekanların iptal edildiği ya da ihtiyaç dahilinde bazı mekanların eklendiği anlaşılmaktadır. Bu mimari düzen Orta

³⁴ Anisa sikkeleri için bkz.: Regling 1932, Pl. 1 No. 11; Barjamovic 2015, 237-238; Bilge 2022, 184, 229. Kültepe'de ele geçen Hellenistik Dönem ile ilgili diğer sikkeler için bkz. Taner 1971; Taner 1974.

³⁵ Konu ile ilgili yapılan öneriler için bkz. Mørkholm 2000, 145; Simonetta 2007, 9-152.

³⁶ Kültepe'de 2022 yılında Hellenistik Dönem'e yönelik yapılan çalışmalar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje no: GP21S2'dir. Katkılarından dolayı Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Rektörlüğüne ve BAP birimine teşekkürlerimizi sunarız.

³⁷ Kulakoğlu v.d. 2022, 215-216.

³⁸ Hellenistik Dönem mimarisi için bkz. Kulakoğlu vd., 2022; Tüysüz 2022, 48-103.

Anadolu'dan tanıdığımız Hellenistik Dönem yapılarının mimari karakteri ile benzerlik göstermektedir³⁹.

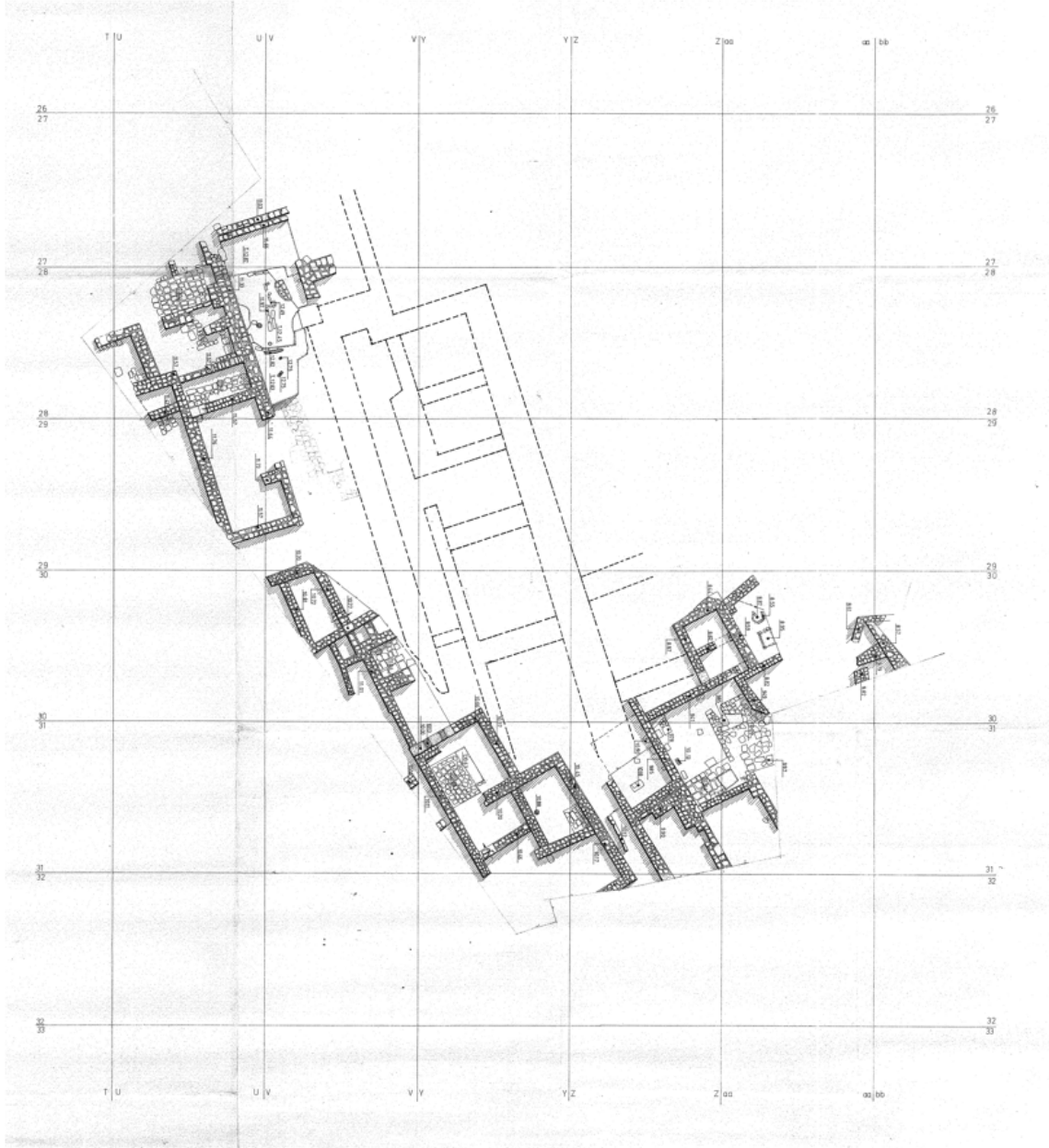

Fig. 3. 91-92/XCV-XCVI, 90/XCVI, 89/XCV, 88/XCIV-XCIII-XCII Plankarelerinde Açığa Çıkarılan Hellenistik Dönem Mimari Kalıntıları (Kültepe Kazı Arşivi)

Son dönemlerde yapılan çalışmalarda daha net anlaşılmaya başlanan konulardan bir diğeri yerleşimin seramik kültürüdür. Çalışmalara göre Hellenistik Dönem seramikleri ithal üretim ve bölgesel üretim niteliğindeki seramiklerle temsil edilmektedir⁴⁰. İthal üretim seramikler %4'lük bir pay ile azınlığı oluştururken,

³⁹ Kayseri Kululu: Özgüç 1971, 37; Nevşehir Camihöyük: Uysal-Tezer 2011, 11-23; Topaklı: Pecorella 1975; Kırşehir Merkez Kale Höyük: Adak-Adıbelli 2014, 296-302; 2016a: 88-89; 2016b: 45-49; 2017: 17-23; Niğde Kınık Höyük: Derada 2019, 36-66; Trameri-d'Alfonso 2020, 65-93; d'Alfonso vd. 2020, 25-28.

⁴⁰ Tüysüz 2022, 122-369.

bölgesel üretim seramikler %96'lık bir pay ile en yoğun grubu oluşturmaktadır⁴¹. İthal üretim seramikler Atina ve Batı Anadolu üretimi siyah astarlı seramikler⁴², Batı Yamacı Stili'nde bezenmiş seramikler, Pergamon seramikleri, gri hamurlu İonia Üretimi/Ephesos seramikleri, kurşun sırlı Tarsus seramikleri, kırmızı (Kapadokya Komana'sı üretimi/?) ve kahverengi astarlı (Paphlogonia Bölgesi üretimi/?) seramikler ile Rhodos ve Thasos üretimi mühürlü amphora parçalarından oluşmaktadır⁴³ (Fig. 4). Anadolu üretimi ithal seramikler Anadolu'nun farklı coğrafyalarıyla; Attika üretimi seramikler ile mühürlü amphora kulp parçaları ise Ege ve Akdeniz dünyasıyla direkt veya dolaylı yollardan kurulan kültürel ve ticari ilişkilerin kanıtları olarak değerlendirilebilir. Farklı coğrafyalardan ithal edilmiş bu seramikler Kültepe'nin Hellenistik Dönem'deki bağlantılarının, konumlandığı coğrafya sınırlarının çok ötesine uzandığını göstermektedir. Seramiklerin dışında Anisa Levhası'nda açık bir şekilde okunan Yunan ve batı kültürüne ait öğeler Robert'in de⁴⁴ belirttiği gibi Anisa'nın batıdaki kentler ile etkileşim içinde olduğunun göstergesidir.

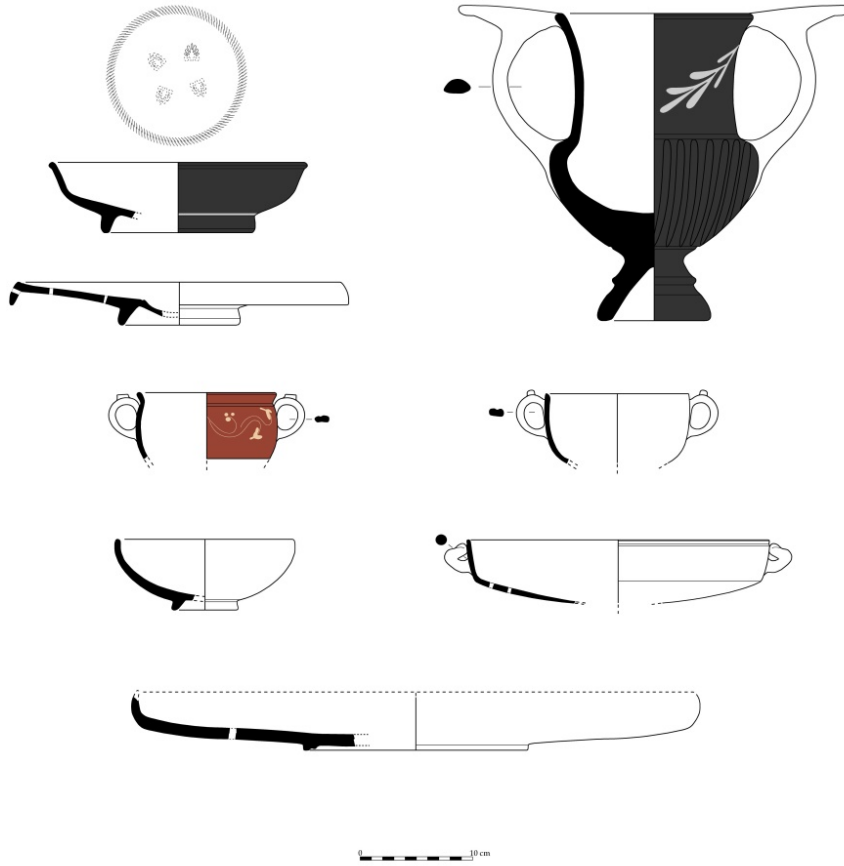

Fig. 4. Kültepe Hellenistik Dönem İthal Seramik Örnekleri (Kültepe Kazı Arşivi)

Bölgesel üretimi temsil eden örnekler Kültepe'nin Hellenistik Dönem seramik repertuarı üzerine yapılan detaylı çalışmada Kızılırmak Havzası Seramikleri olarak adlandırılmıştır⁴⁵. Bu örnekler Kültepe ve civarında üretilmiş olabilecek boyalı ve

⁴¹ Tüysüz 2022, 111.

⁴² Tüysüz 2021.

⁴³ Tüysüz vd. 2023, 62–74.

⁴⁴ Robert 1963, 479.

⁴⁵ Kızılırmak Havzası seramiklerinin isimlendirmesi için bkz. Tüysüz 2022, 218. Grup ile ilgili yapılan diğer çalışmalar için bkz. Zoroğlu 1976; 1978; 1981; 1987. Bahsi geçen grup ile ilgili farklı

boyasız seramiklerden oluşmaktadır⁴⁶. Bu grubun hamur yapısı, astar rengi ve bezeme özellikleri homojen bir yapıya sahiptir. Hamur renkleri kırmızımsı kahverengi, çok açık kahverengi, kırmızı ve gri tonlarındadır. Hamur içeriklerinde yoğun oranda kireç ve taşçık, az oranda da mika katkısı görülmektedir. Astarları da hamurlarının açık koyulu tonlarındadır. Dış yüzeyleri çoğunlukla mat ve hafif pürüzlüdür. Bezemeli örneklerin bezeme uygulama yöntemleri kendi içinde farklılık göstermektedir. En çok uygulanan yöntem boyama yöntemidir. Kazıma, kabartma, baskı, akıtma ve applike tekniği daha az örnekte tercih edilmiştir. Bu seramikler literatürde Kültepe amphorası olarak tanınan eserden de anlaşıldığı üzere zengin bir bezeme kompozisyonuna sahiptir⁴⁷. Bezeme kompozisyonları arasında yatay bant motifleri çoğunluktadır. Bant motiflerinin yanı sıra çizgi kümeleri, üçgen motifi, şevron motifi, çapraz motifi, yatık S motifi, dalga motifi, balık pulu motifi, sarmaşık motifi, filiz, yaprak ve tomurcukların eşlik ettiği dal motifi, defne yaprağı motifi, rozet, dalgalı hat, hayvan (kuş, boğa, panter, köpek, at) ve insan figürleri bulunmaktadır. Grubun formları ise farklı tiplerde kantharos, kâse, tabak, meyvelik, tepsi, balık tabağı, lekane, testi, amphora, küp, pithos ve unguentariumlardır (Fig .5).

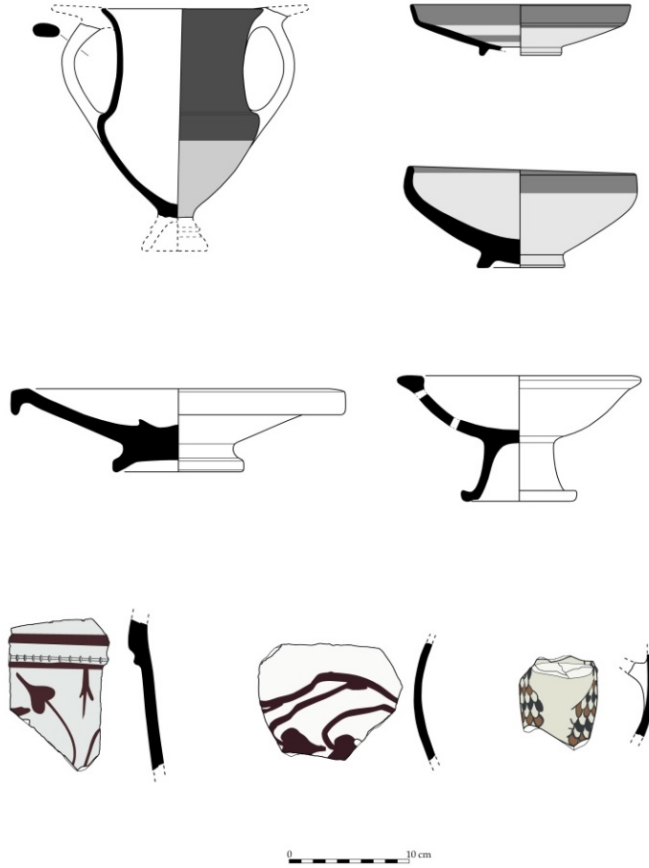

Fig. 5. Kültepe Hellenistik Dönem Kızılırmak Havzası Seramik (Bölgesel Üretim) Örnekleri (Kültepe Kazı Arşivi)

adlandırmalar bulunmakta olup bu adlandırmalar için bkz. Zahn 1907: 225; Maier 1963, 218-219; Bittel 1974; Genouillac 1926; Akarca 1960; Dönmez 2001.

⁴⁶ Kültepe'de günümüze kadar yapılan çalışmalarda seramik üretimi ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle Kültepe'nin Hellenistik seramiği içinde %96'lık bir kısmı oluşan seramik grubunun şimdilik Kültepe ya da yakın bölgesindeki atölye/atölyelerde üretilmiş olduğu düşünülmekte ve bölgesel seramik olarak tanımlanmaktadır.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Zoroğlu 1987.

Yeni dönem kazılarında yapılan çalışmalarda Kültepe insanların Hellenistik Dönem din hayatında rol oynayan tanrı ve tanrıça kültleriyle ilgili ipuçları da elde edilmiştir. Bu anlamda 2009 yılında kazılan alanda kapısı daha sonradan örülmüş bir odada ele geçen heykel ve beraberindeki buluntular dikkat çekici niteliktedir⁴⁸ (Fig. 6). Heykel, andezit taşından yapılmış, 46,5 cm yüksekliğinde, 14 cm genişliğindedir. Başı ve sağ omzu kırık olup eksiktir. Dikdörtgen formlu bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Her iki kolu dirsekten kıvrılarak öne çekilmiştir. Sol elinde parmaklarının arasında bir nar tutmaktadır. Sağ elini, parmaklarını kapatarak yumruk yapmıştır. Bu yumruğun içi oyuktur. Boynunda, ön kısımda uçları kalınlaştırılmış olan bir gerdanlık taşımaktadır. Figür, altta kısa kollu, uzun bir elbise olan khiton ile üzerinde ince şal şeklinde olan bir himation giymiştir. Heykelin sol elindeki nar, ilahi bir meyve olarak yorumlanmakta ve aynı zamanda kadın tanrıçaların simgesi olarak, bereketi, sağlığı, doğurganlığı temsil etmektedir⁴⁹. Olasılıkla nar ile ilişki bir tanrıçanın kültüne ait olan heykel üzerinde önümüzdeki dönemlerde tamamlanacak olan çalışmalar heykel ve temsil ettiği kültün kesinlik kazanmasına olanak sağlayacaktır.

Fig. 6. 2009 Yılında Ele Geçen Heykel ve Boğa Protomu (Kültepe Kazı Arşivi)

Söz konusu heykel, bir boğa protomu, sunak, thymiaterionlar ile içinde yanık izleri olan ve olasılıkla thymiaterion gibi tütsü için kullanılmış olan ayaklı kaseler ile birlikte ele geçmiştir. Bu materyaller dini bir ritüele işaret etmektedir. Mekân konteksti ile birlikte düşünüldüğünde kutsal bir yapının ya da alanın, kült heykeli (?) ile ritüel sırasında kullanılan malzemelerinin muhafaza edildiği özel bir oda olmalıdır. Bu heykelin dışında kazılar sırasında ele geçen kartal figürün ve

⁴⁸ Kulakoğlu 2017, XIV.

⁴⁹ Nar ve narın ilişkili olduğu tanrıçalar için bkz. Nigro-Spagnoli 2018.

heykelleri Anisa Levhası'nda geçen Zeus kültünün varlığını desteklerken, Aphrodite heykellerine ait parçalar kentte tapınım gören ve daha önce bilinmeyen yeni bir Yunan kökenli tanrı kültünün varlığına işaret etmektedir.

Hellenistik Dönem'in ölü gömme geleneklerini yansıtan mezarlar ve buluntuları üzerine yapılan çalışmalar da yeni dönem kazıları ile birlikte hız kazanmıştır⁵⁰. Höyükte yerleşim içinde tespit edilen az sayıdaki mezarda kremasyon ve inhumasyon gömülerle karşılaşmıştır. Hellenistik Dönem'in asıl mezarlık alanı Karum alanıdır (Fig. 7). Söz konusu dönemde yerleşimin nekropolisinde çevrilen alanda yapılan sınırlı kazılarda inhumasyon gömülerin yapıldığı taş sanduka mezarlar ve pişmiş toprak lahitler açığa çıkartılmıştır⁵¹. Mezarların çoğuna tekli gömü yapılırken, çok az sayıda mezara da çoklu gömü yapılmıştır. Gömüler dorsal pozisyonda yerleştirilmiş ve doğu batı yönünde uzatılmıştır. Mezarlarda tespit edilen mezar hediyeleri ise, sikkeler, cam ve pişmiş toprak unguentariumlar, testiler, cam, tunç gibi farklı maddelerden yapılmış takılar ile kemikten yapılmış küçük objelerden oluşmaktadır. Mezarlarda ele geçen sikkelerden anlaşıldığı üzere şimdilik en erken tarihli mezar MÖ 3. yüzyıla, en geç mezar ise MS 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenmektedir⁵².

Fig. 7. Kültepe Aşağı Şehir Hellenistik-Roma Dönemi Nekropolis Alanı (Kültepe Kazı Arşivi, Barjamovic 2015, Fig. 2)

Yukarıda kısaca özetlenen çalışmalar, son dönemlerde yapılan kazı ve araştırmaların Kültepe'nin Hellenistik yerleşiminin mimari özelliklerinin, seramik kültürünün, ölü gömme ve dini geleneklerinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak önemli sonuçlara ulaşılmaya başlandığını göstermektedir. Önümüzdeki dönemlerde yapılacak olan çalışmalardan elde edilecek sonuçlar şüphesiz ki özede Kültepe genelde de Kızılırmak Havzası'nın güneyinde tam olarak aydınlatılamamış bir

⁵⁰ Çizmeli-Öğün 2008; Üstündağ 2009; Tüysüz 2022, 94-95.

⁵¹ Üstündağ 2009.

⁵² Çizmeli-Öğün 2008.

dönemin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, bölgede Hellenistik Dönem ile ilgili sürdürülen çalışmalar için bir referans kaynağı olacaktır.

Kültepe’de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar bir yandan Orta Anadolu arkeolojisinin bilinmeyen yönlerinin aydınlatılmasına katkı sağlarken diğer yandan da bölgede kültürel miras ve kültürel miras turizminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Kültepe, Erken Tunç Çağı’nın ilk safhasından Roma Dönemi’ne kadar oldukça geniş bir tarihi geçmişe sahiptir. Kültepe’de bugün halen bu köklü tarihin bıraktığı Anadolu’ya ait kültürel mirasın izleri büyük oranda toprak altındadır. Bu bağlamda burada yürütülen çalışmalarla gün yüzüne çıkartılmış ve çıkartılacak olan değerler bölgenin taşınır ve taşınmaz kültür miraslarının tanınmasına, korunmasına ve yaşatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adak-Adıbelli 2014

I. Adak-Adıbelli, "2012 Kırşehir Kale Höyük Kazısı", 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Ankara, 2014, 296-310.

Adak-Adıbelli 2016a

I. Adak-Adıbelli, "Kırşehir Kale Höyük Kazıları", Kırşehir Arkeoloji ve Paleantropoloji Çalışmaları, Ankara, 2016, 86-104.

Adak-Adıbelli 2016b

I. Adak-Adıbelli, "2014 Kırşehir Kale Höyük Kazısı", 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 3, Ankara, 2016, 45-56.

Akarca 1960

A. Akarca, "Hellenistik Çağ'da Yerli Pontus Keramiği", V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1960, 142-146.

Alp 1997

S. Alp, "Die Mehrheit der einheimischen Bevölkerung in der Kärüm-Zeit in Kaneş/Neša", *Studi Micenei et Egeo-Anatolici* 39, 35-48.

Barjamovic 2015

G. Barjamovic, "Kültepe after Kaneş", *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting, Subartu* 35, Ed. Fikri Kulakoğlu-Cecil Michel, Brepols, 2015, 233-242.

Bilge 2022

E. Bilge, *Hellenistik Dönem Kappadokia Krallığı Tarihi, Coğrafyası ve Sikkeleri*, Ankara, 2022.

Bittel 1974

K. Bittel, "Bemerkungen Zur Sogenannten Galatischen Keramik", *Mansel'e Armağan I*, Ankara, 1974, 227-237.

Cumont 1932

F. Cumont, "À Propos d'un Décret d'Anisa en Cappadoce", *Revue étude ancienne* 34, 135-38.

Curtius 1880

E. Curtius, *Monatsberichte Ak.*, Berlin, 1880.

Çizmeli-Öğün 2008

Z. Çizmeli-Öğün, "2006-2007 Yılları Arasında Kültepe Kazılarında Ele Geçen Sikke Buluntuları", *Anatolia* 31, 36-41.

D'Alfonso v.d. 2020

L. D'Alfonso - B. Yolaçan - L. Castellano - N. Highcock - R. Casagrande - M.E. Gorrini - A. Trameri, "Niğde Kınık Höyük: New Evidence On Central Anatolia During The First Millennium BCE", *Near Eastern Archaeology* 83/1, 1-29.

Derada 2019

M. Derada, *Un Deposito Di Epoca Ellenistica Dall'Area Sacra Di Niğde-Kınık Höyük Studio Dell'Assemblaggio Ceramico Del Vano Ar5*, Pavia Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pavia, 2019.

Dönmez 2001

Ş. Dönmez "Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış", *TÜBA-AR IV*, 89-99.

Emre 2009

K. Emre, “Kültepe’nin Keşfinin Hikayesi”, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Cilt 1 Kayseri*, 2009, 17–21.

Emre 2010

K. Emre, “Kaniş’in Keşfinin Hikayesi”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karum, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu – Selmin Kangal, İstanbul, 2010, 20–24.

Genouillac 1926

H. Genouillac, *Céramique Cappadocienne, Inventoriée Et Décrite Avec Une Introduction* (Musée Du Louvre, Département Des Antiquités Orientales, Série Archéologique Tome II, Paris, 1926.

Güterbock 1956

H. G. Güterbock, “The Deeds of Suppiluliumas as Told by his Son Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies* 10, 41–68, 75–98, 109–130.

Hild – Restle 1981

F. Hild – M. Restle *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*, Wien, 191.

Hrozny 1927

B. Hrozny, “Rapport preliminaire sur les filles thecoslovaques de Kültepe (1925)”, *Syria* 8, 1–12.

Koyuncu 2023

C. Koyuncu, “Kapadokia’da Hellenistik Dönem’e Ait Bir Meclis Kararı: Anisa Dekreti”, *Orta Anadolu Arkeoloji, Antropoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, Ed. C. Atilla – Y. Alkan – A. Topaloğlu Uzunel – G. Koyun, 2023, 177–199.

Kulakoğlu 2009

F. Kulakoğlu, “Eski Anadolu’nun İlk Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe”, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2009 Cilt 1, Kayseri*, 2009, 21–26.

Kulakoğlu 2010

F. Kulakoğlu, “Kültepe Kaniş-Karum: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karum, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu – Selmin Kangal, İstanbul, 2010, 40–52.

Kulakoğlu 2012

F. Kulakoğlu, “Kültepe-Kaniş (1948–2005, 2006 –)”, *Anadolu/Anatolia Ek Dizi III. 2, DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları, 1963–2011*, 207–218.

Kulakoğlu 2017

F. Kulakoğlu, “Kaniş, Neşa, Anisa, Karye-i Kınış”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları* 155, VII–XVI.

Kulakoğlu 2018

F. Kulakoğlu, “Kaniş Karumu: Eski Asur Ticaretinin Anadolu’daki Başkenti”, *Asurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Ed. Kemalettin Köroğlu – S. Ferruh Adalı, İstanbul, 2018, 56–83.

Kulakoğlu v.d. 2022

F. Kulakoğlu – E. Genç – R. Kontanı – L. Peyronel, N. Coşkun – Ö. İpek – G. Öztürk – A. Hacar – T. Öğreten – B. Tüysüz – B. Akalın – E. Beşdok – A. Karkınlı – M. Günen – E. Candansayar – U. Doğan – Ç. Şenkul – E. Yazgan – N. Çevik – H. Üstündağ – A. Ayten, L. Kaderli – M. Uğuryo – D. Uğuryol – C. Ay – Y. Rıdvanogulları, “2019–2020 Yılı Kültepe Kaniş Kazıları”, *2019–2020 Yılı Kazı Çalışmaları 2*, Ankara, 2022, 209–220.

Maier 1963

F. Maier, "Bemerkungen zur Sogenannten Galatischen Keramik von Boğazköy", *Jahrbuch Des Deutschen Archaologischen Instituts* 78, 218–255.

Michels 2013

C. Michels, "The Spread of Polis Institutions in Hellenistic Cappadocia end the Peer Polity Interaction Model", *Shifting Social Imaginaries in the Hellenistic Period*, Ed. E. Stavrianopoulou, Boston, 2013, 283–307.

Mitford 2000

T. B. Mitford, Caesarea–Melitene (1:500.000)–1996, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Ed. R. J. A. Talbert, 2000, Princeton, 64.

Mørkholm 2000

O. Mørkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, Çev. O. Tekin, İstanbul, 2000.

Nigro – Spagnoli 2018

L. Nigro – F. Spagnoli, "Pomegranate (*Punica Granatum* L.) From Motya And Its Deepest Oriental Roots", *Vicino Oriente* XXII, 49–90.

Özgüç 1971

T. Özgüç, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, Ankara, 1971.

Özgüç 1999

T. Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa Sarayları ve Mababetleri*, Ankara, 1999.

Özgüç 2005

T. Özgüç, *Kültepe Kaniş/Neşa*, İstanbul, 2005.

Pecorella 1975

P. E. Pecorella, "Topaklı. La trincea di sud-ovest", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 16, 9–76.

Pinches 1881a

T. G. Pinches, "Tablet from Cappadocia, now in the British Museum", *Proceedings of The Society of Biblical Archaeology*, 11–18.

Pinches 1881b

T. G. Pinches "Tablet from Cappadocia in Bibliotheque Nationale", *Proceedings of The Society of Biblical Archaeology*, 28–33.

Regling 1932

K. Regling, "Dynastemünzen von Tyana, Morima und Anisa in Kappadokien", *Zeitschrift für Numismatik* 42, 1–23.

Robert 1963

L. Robert, *Noms Indigènes dans l'Asie Mineure Gréco-Romaine*, Bibliothèque archeologique et historique de l'Institut Français d'archéologie d'Istanbul 13, Paris, 1963.

Simonetta 2007

A.M. Simonetta, "The Coinage of the Cappadocian King: A Revision and a Catalogua of the Simonetta Collction", *Parthica* 9, 152.

Taner 1971

S. Taner, "Kültepe Kazısında Bulunan Sikkeler", *Anadolu / Anatolia* 15, 139–159.

Taner 1974

S. Taner, "Kültepe Sikkeleri", *Bellesten* 38/152, 583–596.

Trameri – d'Alfonso 2017

A. Trameri – L. d'Alfonso, “The Sacred City of Kınık Höyük: Continuity and Change in Cappadocia (Turkey) between the Late Achaemenid and Late Hellenistic Periods”, *The Transition from the Achaemenid to the Hellenistic Period in the Levant, Cyprus and Cilicia: Cultural Interruption or Continuity? Symposium at Philipps-Universität Marburg, October 12–15, 2017*, Ed. W. Held, 2017, 65–82.

Tüysüz 2021

B. Tüysüz, “Preliminary Assessment of Black-Glazed Attic Pottery Found at Kültepe”, *Cultural Exchanges and Current Research at Kültepe and its Surroundings, Subartu 46*, Ed. F. Kulakoğlu – C. Michel, Brepols, 2021, 161–177.

Tüysüz 2022

B. Tüysüz, *Kültepe'nin Hellenistik Dönem Seramikleri*, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2022.

Tüysüz vd. 2023

B. Tüysüz – E. Alkaç – F. Kulakoğlu, “Kültepe’de Bulunan Thasos ve Rhodos Amphora Mühürleri”, *Cedrus XI*, 2023, 61–78.

Uysal-Tezer 2011

C. Uysal-Tezer, *Neveşehir Camihöyük Hellenistik ve Roma Seramikleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Üstündağ 2009

H. Üstündağ, “Short Fieldwork Report: Kültepe/Kaneş (Turkey), season 2007”, *Bioarchaeology of the Near East 3*, 31–35.

Zahn 1907

R. Zahn, “Die bei den Ausgrabungen in Boghaz-Köi gefundenen Tonscherben”, *Wochenschrift für Klassische Philologie 24*, 638–644.

Zoroğlu 1976

K. L. Zoroğlu, “Eskiyapar’da Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1976, 345–354.

Zoroğlu 1978

K. L. Zoroğlu, *Hellenistik Çağ’da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları*, Ankara Dil Tarih ve Fakültesi Klasik ve Çağdaş Anadolu Arkeolojisi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1978.

Zoroğlu 1981

K. L. Zoroğlu, “Kültepe’de Bulunan Hellenistik Çağ’a ait Bir Amphora”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi 1*, 239–252.

Zoroğlu 1987

K. L. Zoroğlu, “Kızılırmak Havzası Kapları”, *Anadolu Demir Çağları (Anatolian Iron Age)*, Ed. A. Çilingiroğlu, İzmir, 1987, 65–70.

Messogis Dağı'ndan Yeni Bir Yazıt
Aninetalı Bouleutes Aurelius Epigonos'un Mezar Taşı
A New Inscription from Mount Messogis
Tombstone of Bouleutes Aurelius Epigonos of Anineta

Murat AYDAŞ*

Öz

Bu makalede sunulan yazıtın buluntu yeri, Aydın şehrinin doğusunda yer alan Kuyucak yerleşimidir. Kuyucak'ta 1900 yılında W. R. Paton tarafından yapılan araştırma, antik Anineta kentinin yerini tespit etmiştir. Messogis Dağı'nda bir Lydia kenti olan Anineta, Mastaura ve Brioula arasında yer almaktaydı. B. V. Head, R. T. Marchese, G. Hirschfeld, ve L. Zgusta kentin adını Aninetus ve Anineton olarak, W. R. Paton, L. Robert, ve P. Thonemann ise Anineta olarak telaffuz etmektedir. Aydın'ın Kuyucak ilçesi ve bu ilçe sınırları içindeki Pamukören arasında toprak altından çıkartıldığı söylenen yazıt, buluntu yerinin eski çağda nekropolis olduğunu göstermektedir. Zira bir meclis üyesinin kent mezarlığı dışına ıssız bir alana gömülmesi hayatın olağan akışına aykırıdır. Ayrıca, bu makalede incelenen yeni yazıtla Aninetalı iki kamu görevlisi ilk kez tespit edilmiş ve Anineta kentinde bouleuterion'un varlığı ilk kez belgelenmiştir. Arkeolojik kazıyla bu yapının yeri ve mimarisi belirlenmelidir.

Anahtar kelimeler: Messogis, Maiandros, Lydia, Aydın, Kuyucak, Anineta, Mezar yazıtı.

Abstract

The findspot of the inscription presented in this article is Kuyucak, the settlement that lies east of the city of Aydın. The exploration in Kuyucak carried out by W. R. Paton in 1900 detected the location of the ancient city of Anineta. Anineta, a Lydian city on Mt. Messogis, stood between Mastaura and Brioula. B. V. Head, R. T. Marchese, G. Hirschfeld, and L. Zgusta pronounced the city's name as Aninetus and Anineton, while W. R. Paton, L. Robert, and P. Thonemann pronounced its name as Anineta. The inscription, which is said to have been unearthed between Kuyucak, the borough of the Aydın province, and Pamukören in the district of Kuyucak, reveals that the findspot was a necropolis in antiquity. Because the burial of a council member in a deserted area outside the urban cemetery is against the ordinary course of life. In addition, with the new inscription, examined in this article, two public officers of Anineta are identified for the first time, and the existence of bouleuterion in the city of Anineta is documented for the first time. The location and architecture of this building should be determined by archaeological excavations.

Keywords: Messogis, the Maeander River, Lydia, Aydın, Kuyucak, Anineta, Epitaph.

Arkadaşım Prof. Dr. Tuncay Ercan Sepetçioğlu (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), kendisine gösterilmiş bir yazıt fotoğrafını, okumam için bana gönderdi. Detaylı inceleme için buluntu yerini sorduğumda, sadece fotoğrafı gördüğünü, kendisine yazıtın Kuyucak ile yakınındaki Pamukören arasında bulunduğunun söylendiğini bildirdi. Antropolog ve tarihçi Prof. Dr. Tuncay Ercan Sepetçioğlu'na teşekkür ederim. Çünkü önemli tarihi bir belgenin görsel ve yazılı kayıt altına alınmasına yine büyük katkısı olmuştur.

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

0000-0002-3915-3683 | maydas@adu.edu.tr

Fotoğrafa bakılınca fark edilmektedir ki bu mezar taşı, mezar açılmadan önce, üzerindeki toprak alınır alınmaz fotoğraflanmıştır. Bu nedenle mezar taşının fotoğrafının *in situ* çekildiği açıktır. Sat. 4-6'daki ceza uyarısı ve cezanın gerekçesi, buluntu yerinin bir *nekropolis* olduğuna işaret etmektedir. Bir meclis üyesinin, bir kamu görevlisinin onayıyla kent mezarlığı dışına, ıssız bir alana gömülmesi hayatın olağan akışına aykırıdır. Yapılmış yasadışı kazı da bu alanın arkeolojik alan olduğunu göstermektedir. Kuyucak'ta ve civarında, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yapılan arkeoloji çalışması yoktur.

Kuyucak ve Pamukören, eski çağda Messogis olarak adlandırılmış dağda, batıda Mastaura, doğuda Brioula, güneyde Antiochea ad Maeandrum antik kentlerinin arasında bulunmaktadır. Fakat bu kentlerden uzaktadır. Bu nedenle Kuyucak ve Pamukören ile yazıtın bulunduğu *nekropolis*'in bu üç antik kentten birinin *khora*'sı içinde yer alması olası görünmemektedir. Bu durumda yazıtın bulunduğu *nekropolis*, bu üç antik kentten daha yakın konumda yer alan bir yerleşimin; yazıttan elde ettiğimiz çıkarıma göre *bouleuterion*'u olduğu için bir kentin *nekropolis*'i olmalıdır.

Bu coğrafya hakkında antik yazarlar şu bilgileri vermektedir:

- I. Strab. XIV.1.47: περικεινται δε ἀξιόλογοι κατοικίαι πέραν τοῦ Μαιάνδρου, Κοσκίνια καὶ Ὀρθωσία, ἐντὸς δὲ Βριούλα, Μάσταυρα, Ἀχάρακα. “*Maiandros'un ötesinde söz etmeye değer Koskinia ve Orthosia katoikia'ları, berisinde ise Brioula, Mastaura ve Akharaka yer alır.*”
- II. Strab. XII.8.15: Μαιάνδρος τέως μὲν διὰ τῆς Φρυγίας φέρεται, ἔπειτα διορίζει τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυδίαν κατὰ τὸ Μαιάνδρου καλούμενον πεδίον. “*Maiandros bir süre Phrygia'da akar; sonra Maiandros'un adını alan ovada Karia'yi ve Lydia'yi ayırır.*”
- III. Steph. Byz. *Ethnikon*, 448: Μέσσωγίς, ὄρος Λυδίας. “*Messogis, Lydia'da bir dağdır.*”
- IV. Steph. Byz. *Ethnikon*, 436: Μάσταυρα, πόλις Λυδίας. “*Mastaura, Lydia'da bir kenttir.*”
- V. Steph. Byz. *Ethnikon*, 99-100: Ἀντιόχεια. δέκα πόλεις ἀναγράφονται, εἰσὶ δὲ πλείους. (...) ἐνδεκάτη Καρίας. “*Antiokheia. On kent kayıtlıdır. Fakat daha fazla Antiokheia kenti vardır. Onbirinci Antiokheia kenti Karia'dadır.*”

Varlığı, kendi sikkelerindeki Ἀνινησίους, Ἀνινησίων δήμος lejantlarından¹ ve Antiocheia ad Maeandrum'da bulunmuş yazıttan² bilinen Lydia kenti Anineta³,

¹ Head 1887, 548 s.v. *Aninetus*: “Autonomous of Imperial times. *Inscr.*, ANINHΣIOIΣ, ANINHΣIQN ΔΗΜΟΣ”; RE 1894, 2211 s.v. *Anineton* (Ἀνινητον): “Stadt in Lydien. Auf Münzen der Kaiserzeit Ἀνινησίων δήμος Head HN 548 [Hirschfeld.]”; Marchese 1976, 112, 162-163, 165-167, 169-170, 173, 180-182, 193, 195, 197-199, 212-215, 232-233 s.v. *Aninetus*; Robert 1980, 325-334 s.v. *Anineta*; Zgusta 1984, 77, no. 72 s.v. Ἀνινητον; Thonemann 2011, 238 s.v. *Anineta*.

² Buresch 1894, 102-103, sat. 13: ὁ δήμος ὁ Ἀ[νι]νησίων. *Ibid.*, 103: “Die vorstehende Inschrift fand und las ich im Juli 1888 im Gebiet der vom Erdboden verschwundenen alten Stadt Antiocheia a. M.”; 129-130: “Z. 13 (...) also sicher Ἀνινησίων, wie auf den seltenen Münzen der Stadt steht”; Robert 1980, 326: “C'est une liste imposante de plus de vingt villes qui avaient honoré par des couronnes et des décrets un citoyen défunt d'Antioche”.

³ Paton 1900, 64 s.v. *Anineta*: “On one of the spurs of Mount Messogis, about 1¼ hours from the Kuyujuk stands the village of Boghdaylik; close to the village are the remains of the circuit of an ancient acropolis. (...) There are no traces of public buildings except a few marbles in the village, among them the inscription No. X, which proves the site to be Anineta. I procured a coin of Anineta on the spot”; 79-

Mastaura ve Brioula arasında Kuyucak yakınlarında yer almaktadır⁴. O halde bugün Kuyucak sınırları içinde kalan bu *nekropolis*, Anineta kentinin *nekropolis*'idir. Aşağıda incelenen yazıt, Anineta kentinin epigrafik buluntusudur.

Βουλευτῆς Aurelius Epigonos'un Mezar Taşı

Fotoğrafa göre meclis üyesinin mezar taşı mermerdir. Kalınlığı fotoğraftan anlaşılmamaktadır. Olasılıkla dikdörtgendir. Üzerinde herhangi bir figür ya da motif görünmemektedir. Mezar taşının şekli onun stel olduğunu düşündürmektedir. Stel alınlıksızdır. Arkaya devrilmiş ve zamanla toprak altında kalmıştır. Yazıtı hasar görmemiştir. Bütün satırları eksiksizdir. Fotoğraf, mezarın tipi ve Anineta'dan ölü gömme adeti hakkında fikir vermektedir. Fotoğrafa bakılarak sadece bunlar tespit edilebilmektedir.

Ölçüleri: Yazıt fotoğraftan (fig. 1) okunmuştur.

Tarihlendirme: İ.s. 212'den sonra.

Κατὰ συνχώρησιν Κλ(αυδίου) ^{vv}
2 Χρυσάνθου στεφανηφόρου,
ἢ ισώστη ἐστὶν Αὐρ(ηλίου) Ἐπιγόνου,
4 βουλευτοῦ· εἰς ἣν οὐδὶς ἕτερος
ἐνταφήσεται, ἐπεὶ ἀποτεῖσει
6 ^{vacat} εἰς τὸ ταμεῖον X ,α. ^{vacat}

Çevirisi

“*Stephanephoros Claudius Khrysanthos'un onayı ile bu mezar, bouleutes (meclis üyesi) Aurelius Epigonos'un mezarıdır. Bu mezara başka hiç kimse gömülmeyecektir. Aksi takdirde tameion'a 1000 denaria ceza ödeyecektir*”.

Sat. 1-2: Claudius Khrysanthos adlı bir *stephanephoros* Anineta'da ilk kez belgelenmektedir.

Sat. 3; 4: εισώστη yerine ισώστη; οὐδεις yerine οὐδὶς yazılmıştır. -ει yerine -ι kullanımı için bk. Gignac 1976, 190; 249.

Sat. 3-4: Aurelius Epigonos adlı bir *bouleutes* Anineta'da ilk kez belgelenmektedir.

Sat. 6: *Tameion* sözcüğünün hangi hazineyi kastettiği açık değildir. Roma İmparatorluğu Hazinesi ya da Anineta Kent Hazinesi olabilir.

Anineta kentinde Διόδο[τος] (Diodotos) adlı magistrat⁵ ve Ἀνθέσιος (Anthestios) adlı hayırsever⁶ tespit edilmişti. Bu makalede incelenen yazıttan

80, the inscription no. X, b [ἡ πόλις ἡ] | Ἀνινησι[ω]ν. “There is no doubt about the important word Ἀνινησιών in b”.

⁴ Robert 1980, 324: “(...) Aninetos (Anineta), qui était maintenant fixée avec certitude entre Mastaura et Brioula près de la vallée du Méandre”; 325, dn. 17: “(...) après être descendus d’Anineta, par les stations de Kuyucak et d’Horzumlu (...)”.

⁵ Robert 1980, 329.

⁶ Head 1887, 548: ΑΝΘΕΣΤΙΟΣ ΑΝΕΘΗΚΕ; Robert 1980, 331: Ἀνθέσιος ἀνέθηκε.

Anineta'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde görev yapmış *stephanephoros* ve *bouleutes* tespit edilmektedir: Claudius Khrysanthos ve Aurelius Epigonos. Anineta'da bu iki kamu görevlisinden başka bir *bouleutes* ve *stephanephoros* adı ile başka kamu görevlilerinin adları bilinmemektedir.

Anineta'da *stephanephoros*'un *nekropolis*'ten sorumlu olduğu da ilk kez bu yazıttan öğrenilmektedir. Ayrıca, Anineta *nekropolis*'inin yeri ve bu iki kamu görevlisinden Aurelius Epigonos'un mezarı ile Anineta'da *bouleuterion*'un varlığı da bu makalede incelenen yazıtla keşfedilmektedir.

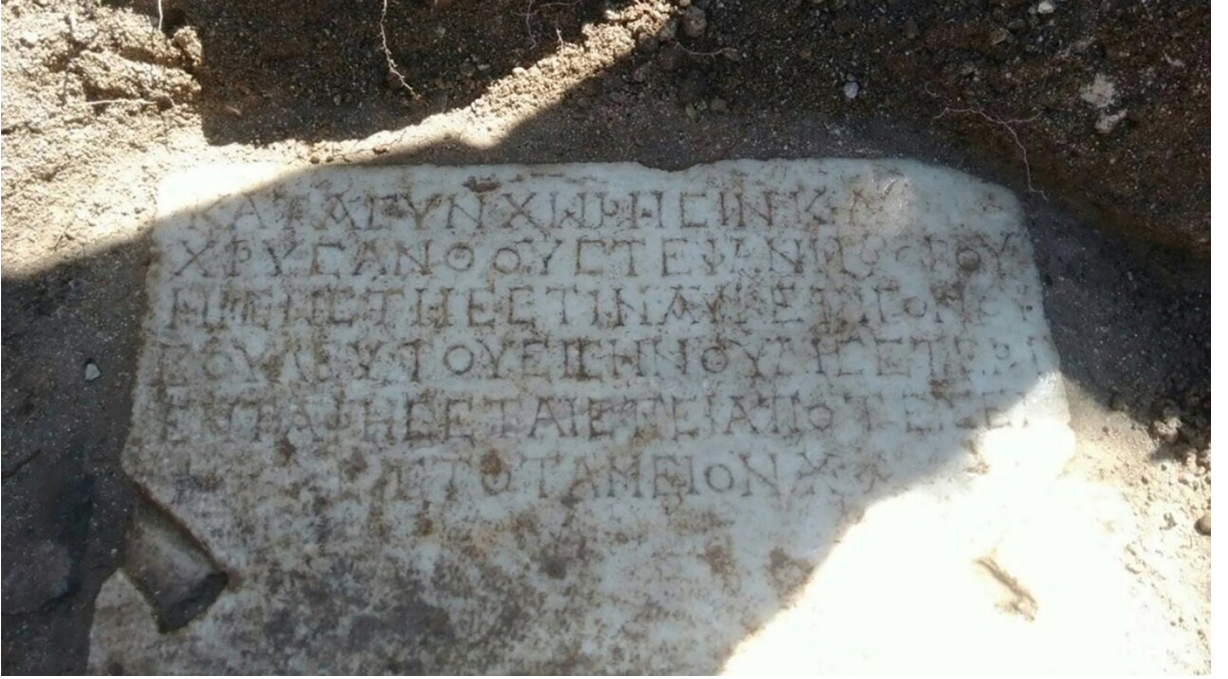

Fig. 1. Mezar taşının buluntu durumu

KAYNAKÇA

Buresch 1894

K. Buresch, "Zur lydischen Epigraphik und Geographie", 102-132, *Ath. Mitt.* XIX, Athen, 1894.

Gignac 1976

F. Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods, I: Phonology*, Milano, 1976.

Head 1887

B. V. Head, *Historia Numorum, A Manuel of Greek Numismatics*, Oxford, 1887.

Marchese 1976

R. T. Marchese, *A History of Urban Organization in the Lower Maeander River Valley: Regional Settlement Patterns to the Second Century A.D.*, New York University, Ph.D., 1976.

Paton 1900

W. R. Paton, "Sites in E. Karia and S. Lydia (Plate VI.)", 57-80, *JHS* XX (1900), Krauss Reprint Nendeln/Liechtenstein, 1971.

RE 1894

A. Pauly, G. Wissowa, and W. Kroll, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (1893-), Band 1, Stuttgart, 1894.

Robert 1980

L. Robert, *A travers l'Asie Mineure: poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*, Athens and Paris, 1980.

Thonemann 2011

P. Thonemann, *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, Cambridge, 2011.

Zgusta 1984

L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg, 1984.

An Overview of Land Routes in Byzantine Anatolia (ca. 4th-7th c. CE)

Bizans Anadolu'sunda Kara Rotalarına Genel Bir Bakış (MS 4-7. yy)

Tülin KAYA*

Abstract

This paper¹ presents an overview of land routes in Byzantine Anatolia during the period between the fourth and seventh centuries CE and aims to explain the development of the routes in Byzantine Anatolia in a changing context. Understanding the emergence of routes, which expanded in Byzantine Anatolia, comes from the earlier-built Roman roads. The development and the use of routes during the period in question were largely shaped by the construction and use of Roman roads, both administratively and politically. Archaeological evidence indicates that the Romans restored the main roads until the early seventh century and maintained them during the Byzantine period. The use of routes was significantly impacted by the foundation of Constantinople as the new capital and the development of more 'centralized rule' in the Roman Empire in the fourth century. Rather than explaining and discussing all the routes of Anatolia in detail, this study aims to outline the ways in which major routes developed in Byzantine Anatolia.

Keywords: Routes, Anatolia, Byzantine Period, Development, Change

Öz

Bu makale, MS 4. ve 7. yüzyıllar arasındaki dönem boyunca Bizans Anadolu'sunda bulunan kara yolu rotalarına genel bir bakış sunmaktadır ve değişim bağlamında Bizans rotalarının gelişimini açıklamayı amaçlamaktadır. Bizans Anadolu'sunda gelişen rotaların ortaya çıkışını anlamak, daha önce inşa edilmiş Roma yollarını anlamayı gerektirir. Bizans döneminde rotaların gelişimi ve kullanımı, büyük ölçüde hem idari hem de politik olarak Roma yollarının yapımı ve bir gelişimi olarak şekillendi. Arkeolojik buluntular ve kanıtlar, Romalıların ana yolları 7. yüzyılın başlarına kadar inşa ve restore ettiklerini ve Bizans döneminde de söz konusu yol faaliyetlerini sürdürdüklerini, koruduklarını ve bakımlarını yaptıklarını göstermektedir. Yol güzergahları veya diğer bir deyişle rotaların kullanımı, başkent olarak henüz ilan edilmiş Konstantinopolis'in kuruluşundan ve 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda daha fazla 'merkezi yönetim'in yükselen bir idari sistem olarak zuhur etmesi ve geliştirilmesinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Anadolu'nun tüm rotalarını ayrıntılı olarak açıklamak ve tartışmak yerine, bu çalışma, Bizans Anadolu'sunda ana rotaların gelişimine genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rotalar, Anadolu, Bizans Dönemi, Gelişim, Değişim

Introduction²

Routes, described as "any line of communication between pre-existing points"³ and a product of "organized labour in construction"⁴, in Byzantine Anatolia were well

* Dr., Member of Prof. Dr. Andreas Külzer's Lab. at the Austrian Academy of Sciences.

 0000-0001-7734-6833 | tuelinkaya@gmail.com

¹ This article derives from my doctoral dissertation: T. Kaya, *Routes and Communications in Late Roman and Byzantine Anatolia (c. 4th-9th centuries AD)*, Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Unpublished Doctoral Dissertation, Ankara, 2020.

² I would like to convey my heartfelt gratitude to Prof. Dr. John Haldon and Dr. Lucas McMahon for their valuable comments and suggestions on my manuscript.

³ French, 1980, 703.

⁴ Earle, 1991, 11.

constructed and organized. The main routes that appeared and developed in the Byzantine period depended on the presence of Roman roads in this regard. They were known to have been used primarily for military and commercial purposes according to the convenience of topography and the primary locations. The use of main routes can be understood from the context of the political and administrative changes, which had an impact on urbanization and therefore how main routes were used⁵. Archaeological and textual evidence aids in the understanding of the development and use of major routes in Byzantine Anatolia.

Archaeological Evidence

Milestones⁶ (Fig. 1), which were erected near roads and give epigraphic information, dated primarily between the first and fourth centuries CE,⁷ and some of them until the second half of the sixth century CE⁸, are important to better understand how Byzantine routes developed over time. Since milestones indicate the distance between a given place and the point where the milestone was located, the length of the roads was thus calculated⁹. The inscriptions carved on milestones state clearly all the facts about administration of roads and displayed power and propaganda¹⁰. Hence, the milestones that can be found throughout Anatolia are extremely important in terms of both physically marking the *roadways* and holding administrative data. They help us understand the development of the Roman roads as a foundation and provide a basic framework for the use of main routes in Byzantine Anatolia¹¹.

Archaeological excavations provide information regarding urbanization in Byzantine Anatolia. Change in urban centres like building structures from the fourth century onwards show the transformation of urbanization. In the main urban centers, such as Aphrodisias (near Geyre), Sardis (Sart) and Ephesus (near Selçuk), the Roman residential quarters generally continued to be occupied, with alterations in the fifth and sixth centuries¹². The main urban centres established along the main routes help indicating change in the use of major routes in this regard.

---

⁵ Kaya, 2020, 83-239; Kaya, 2019b, 34-51.

⁶ David French's study of milestones in Asia Minor/Anatolia is specifically included in this paper's proposed outline of Byzantine routes. French meticulously recorded more than a thousand milestones found both on-site and in museums. See French, 2016; French, 2014a, French, 2014b; French, 2014c; French, 2013; French, 2012a; French, 2012b; French, 1998; French, 1993; French, 1992; French, 1986; French, 1981; French, 1980; French, 1974.

⁷ Only the *Via Sebaste* is dated to 6 BCE.

⁸ Belke, 2008, 296 and 305.

⁹ There were more than 10.000 kilometers of paved roads in Anatolia, according to the known milestones, which are spaced at intervals of roughly 1485 meters, French, 1992.

¹⁰ e.g. the name of the emperor, of an imperial official and a civic official if any, the record of the construction and restoration of the road if any, the name of the city and distance from *caput viae* to that city, and also dedication and acclamation. French, 1992, 7.

¹¹ French, 2016. Milestones were systematically recorded by David French. Following French's monographs on milestones, which were published between 2012 and 2016, newly discovered milestones were found in Termessos, Arslan – Tüner-Önen, 2023, 63-73; near Cibyra, Arslan *et al*, 2023, 227-236; in the village of Zurban, Tüner-Önen – Akçay, 2022, 327-346; in Komana/Hierapolis, Baz, 2020, 35-41; on the road from Caesarea to Melitena in Cappadocia; near Tios, Öztürk, 2016, 83-91, in eastern Bithynia, near Iuliopolis, Avcu, 2020, 165-172; Onur, 2020, 99-104, in northern Galatia; and at Osmaneli, Öztürk – Öztürk, 2019, 255, near Bilecik. The milestone found near Iuliopolis was thus appended to the milestones of the 'Pilgrim's Road'.

¹² Özgenel, 2007, 240. For discussion on the change and/or continuity of the construction activities, see Kaya, 2020, 92-116.

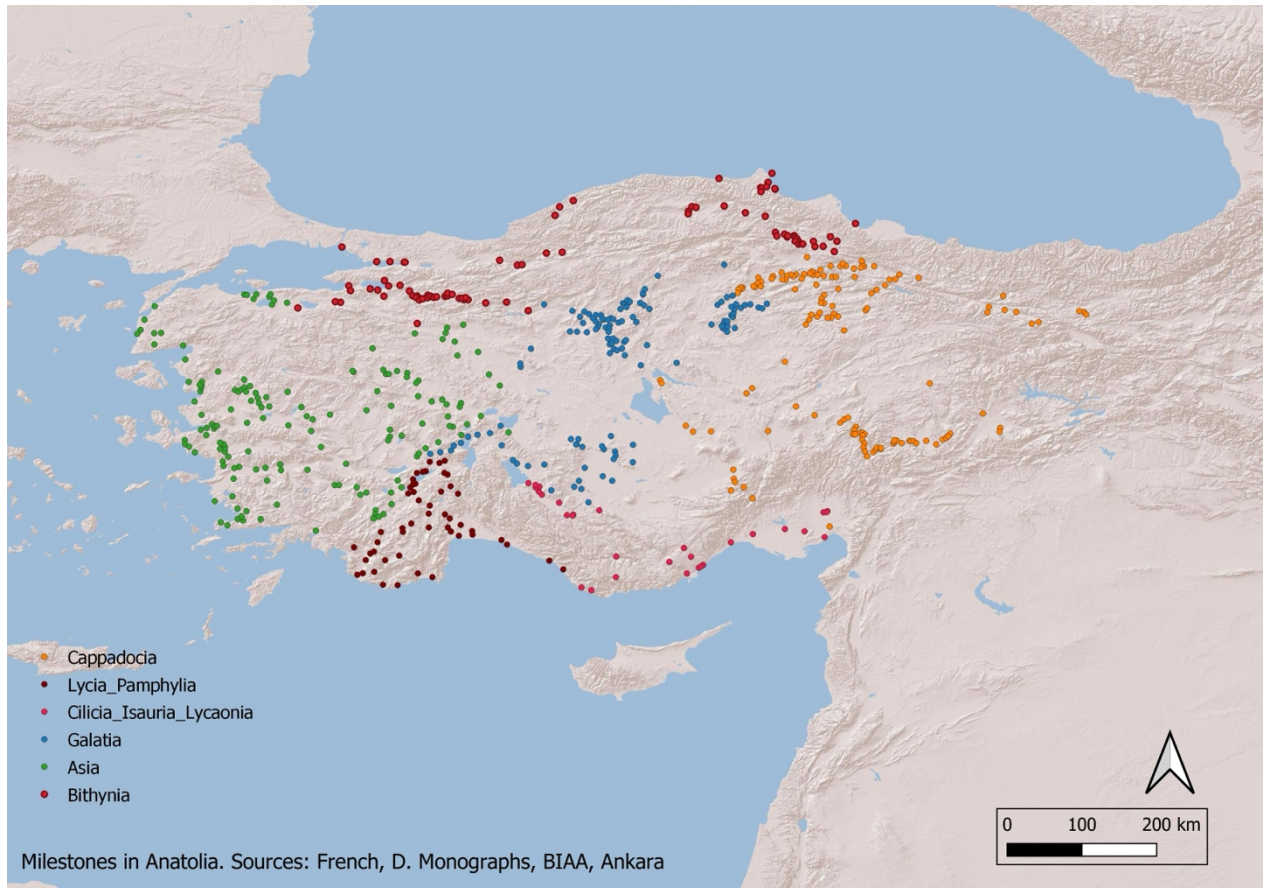

Fig. 1. Milestones in Anatolia

Textual Evidence

The ancient textual evidence¹³, including itineraries, the accounts of ancient historians, and cartographic sources, contributes to understanding the main routes. The most important of these, which are quite representative of the routes in Anatolia, are the itineraries, such as the Antonine Itinerary and the Jerusalem Itinerary. The Antonine Itinerary or *Itinerarium Provinciarum Antonini Augusti*, was written to show the distances between cities and towns of the Roman Empire as a list in the late third century CE. The Itinerary gives information about the Roman communication system in a geographical context¹⁴, that is, it gives the geographic names of the road network, such as from Constantinople to the Cilician Gates.

The Jerusalem Itinerary or *Itinerarium Burdigalense* was written in the fourth century. It gives information about a ‘Pilgrim’s Road’ from Western Europe to Jerusalem¹⁵. The Itinerary describes a single route from Burdigale (Bordeaux) to Jerusalem, which crossed Anatolia, and passed through Chalcedon (Kadıköy), Nicomedia (İzmit), Ancyra (Ankara), Tarsus (Tarsus), and Antiochia (Antakya)¹⁶. This

¹³ Although it is difficult to deduce very much from saints’ lives regarding routes, for example, St. Paul and St. Nicholas of Sion mention the routes they followed and the cities they stayed. St. Paul travelled from Lystra through the Phrygian and Galatian regions to Troas and returned to Antioch of Pisidia. Taşlıalan, 1991, 50. St. Nicholas travelled from Lycia thence to his monastery at Holy Sion (a hill in the southwest of Jerusalem). “St. Nicholas of Sion (45A.57)”.

¹⁴ Tozer, 1897, 307; Belke, 2008, 296; Ramsay, 1890, 198.

¹⁵ Ramsay, 1890, 198; Tozer, 1897, 309.

¹⁶ French, 2016, 15.

document mentions numerous minor stations; known as *mutationes* and *mansiones*¹⁷. “Itineraria Romana 1: Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense (200-217, 572-581)”. These two sources offer a means of conceptualizing and analysing the routes and the cities in terms of spatial and cartographic knowledge.

Geographical information about the Byzantine Empire is found in *Synekdēmos* of Hieroclēs, a sixth century CE source prepared to give an official list of the cities along with the titles of their governors¹⁸ in the Eastern Roman Empire. “Hieroclēs Synecdēmos (658-706)”. Regarding the cartographic evidence, another well-known source that displays cities as well as land routes and their distances is the Peutinger Table or *Tabula Peutingeriana*¹⁹, thought to be a copy of a fifth century CE tourist map²⁰. “Tabula Peutingeriana (IX 5-X)”. While it describes roads in detail, the boundaries of countries and geographical features are highly abstract and do not refer to any modern geographical projection or perspective.

The accounts of historians provide information about the routes used by the armies. Well-known accounts of this sort from the Byzantine period (fourth – seventh centuries) are those of Ammianus Marcellinus, Eusebius, Zosimus, John Malalas and Procopius. Ammianus Marcellinus mentions the campaigns of the emperors, such as that of Julian (361-363 CE), as well as journeys undertaken by Jovian (363-364 CE) and Valens (364-378 CE). The routes followed by the emperors in question are from Bosphorus to Antiochia (Antakya), from Antiochia (Antakya) to Constantinople and from Pessinus (Ballıhisar) to the region of Lydia, respectively. “Ammianus Marcellinus (22.9, 25.10, 26.9)”. Eusebius gives information about religious building activities. “Eusebius (45.2-46, 47.4-49, 47.4-50)”. Zosimus indicates the preparations for the Persian war of the emperor Julian (361-363 CE) and that he went on from Byzantium to Antiochia (Antakya) for such a campaign. “Zosimus (III.11)”. Zosimus also mentions a revolt which broke out in the region of Phrygia and the emperor Valens (364-378 CE) met the rebel forces at Thyatira (Akhisar) and after the rebel was defeated, Valens moved to Sardis (Sart) and thence to Nacolea (Seyitgazi) in Phrygia. “Zosimus (IV.8)”.²¹ John Malalas deals with construction activities in the cities such as Constantinople and Antiochia (Antakya). Although Malalas does not provide direct information about the routes, his narratives concerning the state and the status of the cities are of importance during the period between the fourth and seventh centuries. “John Malalas (13.3, 13.7, 13.8, 13.10, 13.11, 13.17, 13.30, 13.39, 13.40, 13.44, 14.20, 14.24, 16.8, 16.17, 17.19, 18.17, 18.33)”. Procopius focuses on major public works such as the construction and maintenance of roads²², bridges, public

---

¹⁷ Ramsay, 1890, 66. *Mutatio/allage* refers to station for the change of transport facilities or changing stations for riding and pack animals, and *mansio/stathmos* refers to station or hostels for lodging and food. Kolb, 2018, 440; Külzer, 2023, 49.

¹⁸ *Synekdēmos* lists the 64 provinces and 923 cities in the Eastern Roman Empire. Edson, 2018, 719; Külzer, 2016, 281.

¹⁹ According to Ramsay, the *Tabula Peutingeriana* is a copy of a tourist map from the fourth century CE that was renamed in the fifth century CE. Ramsay, 1890, 96. Rathmann argues that the Peutinger Table could be traced to the Hellenistic era and was no longer in use during the Roman Imperial period; see Rathmann, 2016, 714-735.

²⁰ Kazhdan, 1991, 2004.

²¹ Zosimus narrates the Egyptians and the Persians met at Philadelphia (Alaşehir) in Lydia during the reign of Theodosius I (379-395 CE), but there is no information about the routes they followed. Additionally, the Goths attacked Phrygia, Lydia and Ionia in the period of Arcadius (395-408 CE); however, the chronicler does not provide information about the routes. The Gothic troops also attempted to invade the region of Pamphylia and came as far as Selga (Selge). Zosimus mentions that the roads were rough, marshy, and unsuitable for the cavalry so that the Goths could not escape and were surrounded by all the city dwellers between the Melas (Manavgat) and the Eurymedon (Köprüçay) rivers. “Zosimus (IV.30, V.15, V.16)”.

²² Evidence on the construction and maintenance of Roman roads can also be found in legal texts, such as the fifth-century *Codex Theodosianus*. MacKay states that the sixth century *Justinianic corpus* and

buildings, and churches in Anatolia. He mentions about the roads near Nicaea (İzник), the Dracon River (Kocaçay), and Antiochia (Antakya), by reporting that a wagon-road near the Dracon River (Kocaçay) and Antiochia (Antakya) were built, which enabled communication through the mountains and precipitous hills. The construction and restoration activities of bridges over the Dracon (Kocaçay), Siberis (Kirmir Çayı), Pyramus (Ceyhan), Sarus (Seyhan) and Cyndus (Berdan) rivers were also completed. Among the other works mentioned by him is the restoration of the aqueducts in Nicaea (İzник) and of public baths in Nicaea (İzник), Nicomedeia (İzmit), and in Cappadocia, as well as church construction and restoration in Constantinople, Ephesus (near Selçuk), Nicaea (İzник) and also near Galatia and Cappadocia. “Procopius (VII.V.ii.10-iii.4, VII.V.iii17-iv.5, VII.V.v.2-8, VII.V.v.8-14, VII.V.v.15-20)”.²³

Of the modern sources, the *Tabula Imperii Byzantini* (TIB) series is the most significant study on Byzantine routes in Anatolia. The TIB contributes to understanding the use of routes chronologically, which is the most important reference to the Byzantine routes, as the routes are presented and described in accordance with the archaeological and textual evidence. In the TIB, the Byzantine roads and routes are dealt with in three directions, which consist of the northwest-southeast diagonal, east-west and north-south routes in Anatolia²⁴.

Pre-Roman Routes

There were major routes in Anatolia before the Roman period. Routes were expanded especially during the fourteenth century BCE.²⁵ The Hittites had developed a road network in northern Anatolia that led from Hattusa to the western, northern and southern coasts of Anatolia. The communication network connected the capital of Hattusa (Hattuša/Boğazkale), founded in the Halys (Marassantiya/Kızılırmak) basin to its hinterland; to Amisus (Samsun) in the north, Sebastia (Sivas) in the east and Smyrna (İzmir) in the west²⁶. Among the cities that flourished significantly in the Hittite period and were connected *via* a road network are Tapigga (Maşat—a military garrison), Tahazimuna (Dazimon—near Tokat), Şapinuwa (Ortaköy—a garrison city), Anziliya (Zela—the religious centre of the Hittites), Hanhana (a cult centre about 20 km south of Gangra (Çankırı), Arinna (Alacahöyük), Karkemiş (Karkamish), Kumanni

---

the late 9th century *Basiliika* contain no new laws regarding roads and postal service. In this regard, the Theodosian Code seems to be a main source for the administrative mechanism of the Roman roads and posts. For discussion, see MacKay, 1999, 67.

²³ Further information on the later period can be found in the *Chronographia* of St. Theophanes Confessor, Byzantine monk and chronicler of the eighth-ninth century.

²⁴ The *Tabula Imperii Byzantini*, published by the Austrian Academy of Sciences (Österreichische Akademie der Wissenschaften) in Vienna is a research project on the historical geography as well as routes (Die Strassen) of the Byzantine Empire, including all the regions of Anatolia as well as Syria. In each volume, the archaeological evidence is combined with written sources. Of the 18-volume Tabula, 10 are about Anatolia only 7 have been published to date. The TIB is a significant source for understanding the main arterial routes as well as the geography and climate, borders and territorial designations, administrative and church history and monasticism, economy and demographic trends in the Byzantine world from the beginning of the fourth to the middle of the fifteenth century CE. The region of Cappadocia was studied by Friedrich Hild and Marcell Restle, 1981, and the routes of Cappadocia by Friedrich Hild, 1977; Galatia and Lycaonia by Klaus Belke and Marcell Restle, 1981; Cilicia and Isauria by Friedrich Hild and Hansgerd Hellenkemper, 1990; Phrygia and Pisidia by Klaus Belke and Norbert Mersich, 1990; Lycia and Pamphylia by Friedrich Hild and Hansgerd Hellenkemper, 2004; Paphlagonia and Honorias by Klaus Belke, 1996, and Bithynia and Hellespont by Klaus Belke, 2020. Current sections under preparation are Western Anatolia: Lydia and Asia by Andreas Külzer, and Caria by Friedrich Hild and Andreas Külzer. Work on Pontos remains in preparation.

²⁵ Garstang, 1943, 35.

²⁶ Delaporte, 1936, 22-30.

(Komana/Şar in Cappadocia), Hupišna (Cybistra near Ereğli/Konya), Tuwanuwa (Tyana/Kemerhisar), Tarša (Tarsus), Adaniya (Adana), Alalah (Tel-Atchana), Tišmurna (Smyrna?) and Apaša (Ephesus?)²⁷. Of these settlements, Tyana, Smyrna and Ephesus continued to play an important role during the early Byzantine period.

Routes which led to Gordion (about 95 km southwest of Ankara), the capital of the Phrygians, gained importance when they established their rule in central Anatolia in the second half of the eighth century BCE.²⁸ The main routes, which were used for military and trade during the Phrygian period, were diverted to Gordion when the roads leading to Hattusas lost importance. Gordion became a commercial hub between east and Anatolia, and communication and transportation led to the capital of the Phrygians²⁹. Some of the cities that had flourished or gained prominence along this route in the same period were Tavium (Büyüknefes), Ancyra (Ankara), Pessinus (Ballıhisar), Orkistus (Ortaköy), Acmonia (Ahatköy), Satala (Sadak) and Sardis (Sart)³⁰, given their connection to the communication system in western and central Anatolia.

Inland Anatolia saw the development of several kingdoms between the eighth and sixth centuries, as well as Greek colonization. New cities were established, particularly along the Aegean and Mediterranean coasts. The expansion of Greek colonization in Anatolia between the ninth and sixth centuries BCE³¹ gave way to an increase in both commercial activities and the networks of communication. Connections between Greece and the coastal regions of Anatolia flourished especially during the late seventh century BCE with many cities gaining prominence as trade centres. The economically influential Greek settlements that are known from this period are Smyrna (İzmir), Phokaia (Foça), Miletus (Milet) and Knidos (Datça). Maritime trade in particular increased and operated between the cities of the Aegean coast and Athens, for which Ephesus and Byzantium served as the major market centers³². The Greeks who had settled in the southern coastal cities such as Aspendos (Serik/Antalya) and Side facilitated the trade between the Aegean world and the Levant, and also Egypt in this period³³. The Lycian coast and the city of Phaselis (north of Tekirova), located on the coastal route from Corycus (Kızkale) through Attalia (Antalya), are also known to have interacted with Athens in the fifth and fourth centuries BCE.³⁴

The Persian Empire, in the meantime, had completed a major road that ran to the Aegean in the fifth century BCE. This road was called the 'Royal Road' as it started in Susa (Shush) in Iran, the capital of the Empire, and went to Sardis (Sart). The 'Royal Road' stretched in the east-west direction and was used for political/administrative and commercial purposes, as Herodotus "Herodotus (5.52)" mentions³⁵.

In the pre-Roman period, new roads were built, and new routes came to prominence³⁶. One of the major routes established in this context was the 'Great

---

²⁷ Alp, 2005, 49-51.

²⁸ See Kaya, 2007.

²⁹ Young, 1963, 348-364.

³⁰ Ramsay, 1890, 29.

³¹ Harl, 2011, 753.

³² Reed, 2003, 21.

³³ Harl, 2011, 754.

³⁴ Ibid., 31, 69.

³⁵ Also See Anderson, 1897, 43; Charlesworth, 1924, 78; Starr, 1963, 163-64; Winfield, 1977, 152; Magie, 1950, 39. For the discussion of the 'Royal Road', see Bryer – Winfield, 1985, 20; and see French, 1998, 15-43.

³⁶ Charlesworth, 1924, 79.

Trade Route'. This was a southern route, and its presence is traced to the fifth century BCE.³⁷ It ran from the Aegean coast to the Cilician Gates and was used during the Persian period³⁸. "Strabo (XIV.2.29)". In the Hellenistic period between 300 BCE and 100 BCE, the 'Great Trade Route' must have been developed further and used actively with new cities such as Laodicia (Eskihisar/Denizli), Apamia (Dinar) and Nysa (Sultanhisar) founded along its direction by the Hellenistic Kings³⁹. In the third century BCE, when more new cities such as Philadelphia (Alaşehir) and Philomelium (Akşehir) were established by the kings of Pergamum (Bergama), they were made part of this line of communication. A new route known to have been established in this period was between Laodikeia ad Lycum (Eskihisar/Denizli) and Amisus (Samsun). In the Hellenistic period, Smyrna (İzmir) and Ephesus became the most important commercial centers and port cities of Anatolia and the Aegean. Some of the other cities which emerged in this period include Cyzicus (Erdek/Kapıdağ Peninsula), and Chalcedon (Kadıköy), and Heraclia Ponti (Ereğli/Zonguldak), Sinope (Sinop), Amisus (Samsun) and Trapezus (Trabzon) in the north of Anatolia. Thus, the newly established routes mentioned above and leading from western Anatolia to the Black Sea coasts connected Aegean and Pontus in the west-east and southwest-northeast axes. The main northern route between Bithynia and Pontus was used by the kings of Pontus and later by the Romans for military and administrative purposes, as shown by Ramsay⁴⁰. In the south Perge (Aksu/Antalya), Aspendus (Serik/Antalya), Side (Side) and Attalia (Antalya) are known as the prosperous cities⁴¹ located along the east-west coastal route in the Hellenistic period. The main routes in the Hellenistic period were thus the 'Great Trade Route' that ran between the Aegean coast and the Cilician Gates, and the route from Pergamum (Bergama) to Thyatira (Akhisar)⁴². Some of the cities⁴³ that were part of the main routes in Anatolia in the Hellenistic period continued to flourish under the Romans. A number of separately operated routes criss-crossed Anatolia but only under the Romans was a unified communication system established⁴⁴.

Roman Routes

The basis of the Byzantine routes depends on the roads constructed in the Roman imperial period. Therefore, understanding the Roman routes is essential to shed light on Byzantine routes in Anatolia between the ca. fourth and seventh centuries. Anatolia had a multitude of independently operated routes, but the 'connected' road system gained importance in the Roman period. The frequent changes in the balance of power among the Anatolian Kingdoms and the absence of a unified political media are two factors that might account for this absence⁴⁵. A

---

³⁷ Ramsay, 1890, 36.

³⁸ Also see Tozer, 1897, 305; Charlesworth, 1924, 79.

³⁹ Ramsay, 1890, 43.

⁴⁰ Ramsay, 1890, 29, 44.

⁴¹ Harl, 2011, 771.

⁴² Ramsay, 1890, 43-44. There was one other route from Nicomedia to Amasia, which connected Bithynia and Pontus; however, it was no great importance in this period, Ramsay emphasizes. *Ibid.*

⁴³ Cities like Laodicia (Eskihisar/Denizli), Apamia (Dinar), Antiochia (Antakya), Nysa (Sultanhisar), Seleucia (Silifke), Philadelphia (Alaşehir), Attalia (Antalya), Philomelium (Akşehir), Nicomedia (İzmir), and Prusa ad Olympum (Bursa), founded in the Hellenistic period, must have continued to have local importance in the Roman period. Some of them such as Nicomedia and Philadelphia became significant as are Byzantium or Ephesus, since they were established on the main highway in the northwest-southeast and east-west directions respectively during the Byzantine period.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Harl, 2011, 771.

systematic and extensive network of communication⁴⁶ was developed in Anatolia when the Roman Empire expanded its territories through the main routes that connected Europe to the Euphrates in the east and northern Africa in the south in the late first century CE.⁴⁷ By the middle of the second century CE⁴⁸, the network of roads had created the routes that were crucial to the development of administration and policy in Byzantine Anatolia⁴⁹. The Romans maintained and further developed the east-west routes which were in use in the third and second century BCE.⁵⁰ The Romans kept building roads and paved roads were established in the Imperial period in Anatolia⁵¹.

Physical aspects of the Roman routes or *highways*, as French classified⁵², were wider than 3.25 meters and planned for wheeled traffic⁵³. It is known that Manius Aquillius⁵⁴ built the first Roman roads in Anatolia⁵⁵ between the years 129 and 126

---

⁴⁶ Roads were administered by the *cursus publicus* or *demosios dromos*, the organization responsible for communication service and imperial post, and at the same time the maintenance of roads, bridges and hostels or way stations (*mansio* and *mutatio*) along the main routes. The officials, called *comes sacrarum largitionum*, and *comes rei privatae*, were the administrative authorities responsible for the organization of the transportation of goods. They were given official permission to use the horses and wagons of the postal services. Two distinct systems, *cursus clabularis* – the slow post and *cursus velox* – the fast service, were used in terms of transportation in the Roman Empire. Belke, 2008, 302; Avramea, 2002, 58; Kolb, 2001, 95. For more information about the function of *cursus publicus*, see Hyland, 1990, 250-252. For discussion on *cursus publicus*, see Lemcke, 2016.

⁴⁷ Talbert, 2012, 235.

⁴⁸ Kolb, 2019, 10; Maas – Ruths, 2012, 256.

⁴⁹ The infrastructure of the Roman roads is thoroughly explained by studies devoted to the archaeologically investigated roads, which typically involve the findings of milestones on site and road construction technology, such as physical aspects of the road in terms of engineering. See Laurence, 1999; Casado, 2013, 69-87; Kolb, 2019.

⁵⁰ The Romans defined roads in three contextual categories as public roads (*viae publicae*), strategic roads (*viae militares*), and local roads (*viae vicinales*). Berechman, 2003, 459. They used the terms *vicus* for flat streets, *clivus* for rippled roads, *semita* for paths, *angiportus* for small road or passageways found in the cities. The term *viae* was used for extra-urban roads. Staccioli, 2004, 11-12. The Roman roads consisted of paved (*viae munitae*) and unpaved (*viae terrenae*) roads, which were divided further into two as *viae silice stratae* (stone roads) and *viae glarea stratae* (gravel roads). Tilburg, 2007, 14-15. Külzer describes the minor roads as follows: cattle or herd paths are known as *agelodromia*, paths used for carting goods as *hamaxēgoi*, forest roads for the transportation of wood and tree trunks as *xylophorika*, narrow mule tracks for pedestrians, riding and pack animals as *monopatia*, partially paved mountain passes as *kleisourai*. Külzer, 2023, 47.

⁵¹ French suggested that the Roman roads in the Republican period were ‘unpaved’, that is, *trackways*. French, 1997, 183. The roads in the Republican period are demonstrated epigraphically from Pergamum to Laodicia and Side, from Ephesus to Pergamum and Lampsacus, from Ephesus to Sardis, and from Ephesus to Tralles and Laodicia. French, 1997, 180. Also see Külzer, 2019, 152.

⁵² Ancient Roman roads and routes in Anatolia are classified according to their physical aspects and named as highway, roadway, trackway, and pathway first by David French. According to French, highways and roadways are “the built, engineered paved and maintained lines of communication”. French, 1981, 128. A trackway, which is broad, and a pathway, which is narrow, on the other hand, are the two “constructed but not paved and regularly maintained lines of communication”. French, 1980, 703. Based on French’s study, Klaus Belke also classifies Roman roads as such: “highways are broad and paved for vehicles, roadways narrow and paved for pack animals, trackways broad, constructed but not paved, pathways narrow and not paved”. Belke, 2017, 28. In light of these classifications, it is reasonable to assume that the Roman highways in Anatolia include the ‘Pilgrim’s Road’, the route from Satala to Melitena, the *Via Sebaste*, and the route from Caesarea (Kayseri) to Melitena (Malatya) and so on. French, 1980, 13.

⁵³ French divided the main road into two sub-categories as such: 1) The road, with an average width of 6.50 meters in unsuitable terrain, and, narrowed to about 4.00 or 3.25 meters wide; 2) The road, with an average width of 6.50 meters in suitable terrain, narrowed to about 4.00-4.50 or 3.25 meters wide and without steps. For the physical aspects of a Roman road, see French, 1992, 11-13.

⁵⁴ The proconsul/governor of the province of Asia. French, 1992, 6; Külzer, 2019, 151.

⁵⁵ The Romans maintained and further developed the roads on east and west which were in use in the third and second centuries BCE.

BCE.⁵⁶ By degrees, parts of Anatolia came under the rule of the Romans throughout the first century BCE., and new roads were constructed. New routes also emerged in all the provinces of Anatolia for commercial and military purposes in the first century CE.⁵⁷ The northern routes, running from Chalcedon to the Cilician Gates via Ancyra or to the Euphrates via Caesarea, gained importance towards the end of the first and beginning of the second century CE.⁵⁸ Locally, new routes in the provinces of Bithynia, Pamphylia, Lycia, Galatia, Cilicia, Cappadocia, and Pontus were established as a result of the construction of new roads⁵⁹. The Romans prioritized work on building or repairing roads by considering which cities and settlements held the most military relevance. As a result, stations and garrisons were built along the routes that made it possible for military accessibility among the cities of Anatolia⁶⁰, which enabled the movement of both people and goods from provinces to the frontiers and political centres⁶¹.

The milestones found in Anatolia aid in understanding to some extent the existence of roads region by region⁶². The milestones show that approximately 33 per cent of them have been found in Cappadocia⁶³. Although it is challenging to assess the development and maintenance of roads using the available data, it is to some extent to see the road construction or maintenance. It can be suggested in light of the recorded milestones that significant new road construction activities were undertaken during the first century CE, excluding the *Via Sebaste*⁶⁴. The inscriptions *viam fecit* and *viam stravit* carved on the milestones show that both the major roads, such as Ephesus (near Selçuk) – Cyzicus (Erdek/Kapıdağ Peninsula) and Pergamum (Bergama) – Side (Side), and the minor ones were built during this period⁶⁵. In the light of the inscriptions, some other roads might have been built in this period which led from Corycus (Kızkale)⁶⁶ to Claudiopolis (Mut), from Seleucia (Silifke) to Claudiopolis (Mut), from Miletus (near Balat) to Didyma (Didim), from Prusa ad Olympum (Bursa) to Nicaea (İzmit), from Prusa ad Olympum (Bursa) to Cyzicus (Erdek/Kapıdağ Peninsula), from Nicomedia (İzmit) to Neocaesaria (Niksar), from Chalcedon (Kadıköy) to Trapezus (Trabzon), from Satala (Sadak) to Amasia (Amasya) thence to Ancyra (Ankara), from Satala (Sadak) to Melitena (Malatya), from Caesarea (Kayseri) to Tavium (Büyüknefes), from Sinope (Sinop) to Neocaesaria (Niksar)⁶⁷, from

---

⁵⁶ French, 1992, 6. French, 2014a, 18, explains that due to a scarcity of evidence, there are still certain unanswered questions for all provinces, such as who built the first Roman-era paved roads – local workers or army – how much funding came from local sources.

⁵⁷ Ramsay, 1890, 47.

⁵⁸ Belke, 2020b, 264.

⁵⁹ French, 1992, 6. Construction of roads was quite prevalent, particularly in the first century CE. Examples of these roads can be given as follows: Myra-Limyra, Şahin, 2014, 110, Ephesus-Lampsacus-Cyzicus, Laodicia-Hierapolis, Miletus-Didyma. French, 2014a, 321, Tarsus-Anemurium, French, 2014c, 71.

⁶⁰ Pompey established stations in the valleys of Lycus (a tributary of the Maeander) and the Halys River, and Augustus' colonies and garrisons were located in the regions of Lycia and Isauria, thereby providing connections also between cities and the sea. Ramsay, 1890, 45; Mitchell, 1993, 124. The west-east route running from Constantinople to Theodosiopolis already existed in the period of Pompey, and the colonies established along this road were Pompeiopolis, Neapolis, Magnopolis, Diospolis, and Nicopolis through Bithynia and Pontus. Bryer – Winfield, 1985, 21.

⁶¹ Haldon, 1999, 52.

⁶² There are more than 1200 recorded milestones found in Anatolia, including the provinces of Asia, Galatia, Cappadocia, Pontus-Bithynia, Lycia-Pamphylia, and Cilicia-Isauria-Lycaonia.

⁶³ French, 2012a.

⁶⁴ The *Via Sebaste* (6 BCE) is the first known paved main road in Anatolia. French, 1997, 183.

⁶⁵ French, 1997, 181.

⁶⁶ Additionally, there is evidence that the coastal road between Corycus (Kızkale) and Corasion (Susanoglu) was expanded in 521 CE. Hild – Hellenkemper, 1990, 130.

⁶⁷ French, 2014c, 71; French, 2013, 169-170; French, 2014b, 121; French, 2014a, 321-322; French, 2012b, 315.

Cotiaenum (Kütahya) to Philomelium (Akşehir), from Tarsus to Anemurium (Anamur) . It seems that the complete development of the main Roman road network in Anatolia had occurred until the fourth century CE. The pre-existing roads were also prioritized for maintenance by the Roman emperors, and the milestones are crucial for learning more about the restoration and repairs that took place from the first century CE all the way up to the fourth⁶⁸. Accordingly, the roads in the east-west, north-south, and northwest-southeast directions were refurbished⁶⁹. The restoration of roads, *vias restituit*, occurred along the roads from Ephesus (near Selçuk) to Cyzicus (Erdek/Kapıdağ Peninsula), Mylasa (Milas) to Tralles (Aydın) and to Telmessus (Fethiye), Pergamum (Bergama) to Sardis (Sart) and thence to (*Via Sebaste*)⁷⁰, Caesarea (Kayseri) to Melitena (Malatya)⁷¹, Apameia (1 km east of Mudanya) to Nicaea (İzmit)⁷² in the first century CE. It seems that the restoration and renovation activities continued in the second and third centuries as well. The roads from Mylasa (Milas) to Telmessus (Fethiye) and to Myndus (Gümüşlük) were renewed⁷³, and the roads which collapsed by time between Nicomedeia (İzmit) and Neocaesarea (Niksar) were refurbished⁷⁴. The road from Xanthus (Kınık) to Cibyra (Göhlisar)⁷⁵ and from Prusa ad Olympum (Bursa) to Cyzicus (Erdek/Kapıdağ Peninsula)⁷⁶ was rebuilt and restored in the second-third centuries. The road from Chalcedon (Kadıköy) to Trapezus (Trabzon) was also refurbished at the end of the second and the beginning of the third centuries⁷⁷. The roads between Caesarea (Kayseri) and Iconium (Konya), Satala (Sadak) and Ancyra (Ankara), Caesarea (Kayseri) and Ancyra (Ankara), and Caesarea (Kayseri) and Melitena (Malatya) were repaired in the third century⁷⁸. The *Via Sebaste*, which was between 6 and 8 meters wide and hence suited for wheeled traffic and the movement of goods, is an example of one of these roads and serves as the greatest case analysis for the repair and rebuilding of Roman roads in Anatolia⁷⁹. Since they served administrative, political, economic, and religious purposes, the roads - which were extensively built and maintained between the first and second half of the fourth centuries - played a crucial role in the development of the Byzantine routes in Anatolia. The Romans constructed these highways diagonally in a northwest-southeast direction and used them throughout centuries. The route, which was already in use in the previous centuries and known as the 'Pilgrim's Road', continued to be used in later periods as a means of connecting the capital with the Holy Land.

Byzantine Routes: Rise to Power

The new roads constructed and refurbished or restored by the Romans between the first and fourth century CE presumably continued to be used locally throughout the period from the fourth to the early seventh century. It is possible to get information about the use of the existing roads from the road-building inscriptions carved on the milestones, which were found in all the provinces of Anatolia. The milestones show that the roads were maintained in the provinces of

---

⁶⁸ Belke notes that roads were renovated and repaired up to the sixth century. See Belke, 2017, 29.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ French 2014a, 321.

⁷¹ French, 2012b, 312.

⁷² Belke, 2020b, 278.

⁷³ French, 2014a, 322.

⁷⁴ French, 2013, 169.

⁷⁵ French, 2014b, 121.

⁷⁶ French, 2013, 169.

⁷⁷ French, 2013, 170.

⁷⁸ French, 2014c; French, 2013; French, 2014b; French, 2014a; French, 2012b.

⁷⁹ Mitchell, 2015.

Lycia, Pamphylia, Cappadocia, and Asia⁸⁰ through the fourth century, as well as the early fifth century⁸¹. According to French, milestones found alongside the roads/*roadways* from Bargylia (Boğaziçi) to Myndus (Gümüşlük)⁸² and from Ephesus (near Selçuk) to Pergamum (Bergama)⁸³ are dated to the sixth and early seventh centuries, respectively, and it provides evidence of continuity in their use in this regard⁸⁴. However, it should be kept in mind that according to French's study there are more than a hundred multi-inscribed milestones that were found in Anatolia, and the fourth century CE is the date assigned to the majority of the milestones with multiple inscriptions in the regions. In this regard, an excessive number of hardly or no visible inscriptions carved on milestones could alter the interpretation of the Anatolian Road network to some extent.

Milestones do not provide information as to which major routes gained prominence, and the information about the state of routes can only be found in textual evidence in the sixth century⁸⁵. For instance, the construction of wagon roads in Cilicia and the refurbishment of the road established between the provinces of Bithynia and Phrygia were conducted in the sixth century as it is understood from the account of Procopius. "Procopius (VII.V.iii.17-iv.5, VII.V.v.2-8, VII.V.v.8-14)". In this century, local routes were improved by connecting them with newly built bridges and channels, allowing for easy access to cities and settlements. Following attacks of the Persians on the eastern frontier, the sixth century witnessed the renovation of existing cities and construction works to strengthen their fortresses and add significant defensive structures such as city gates and also construction of new fortresses. Given that the state of warfare affected the use of roads and routes for military goals, it is certain that fortress construction and maintenance was undertaken. Therefore, a number of fortified cities, like Caesarea and Sebastia, to which the routes connected, would ensure the security of the main roads and routes. "Procopius (VII.III.iv.9-17, VII.III.iv.18-v.4, VII.V.iv.5-14, VII.V.iv.14-v.2)", "Theophanes ([AM5973, AD 480/I], [AM5974, AD 481/2], [AM5975, AD 482/3], [AM5976, AD483/4], [AM5997, AD504/5])".

Major routes were frequently used in long distance travel for military, religious, and commercial purposes, which helped the routes to develop and become more well-known. There are no milestones or inscriptions relating to road construction after the sixth century and maintenance mostly after the fourth century CE.⁸⁶ Therefore, the routes mentioned above as 'Roman Routes' might be explained by the administrative and religious changes in the fourth century Anatolia. Two essential changes that occurred in the Roman Empire can be suggested that they impacted on the situation and the priorities of the use of routes starting from the fourth century CE. The changes in question can be explained as:

---

⁸⁰ For discussion on the network of communication in Western Anatolia, see Külzer, 2018a, 83-95.

⁸¹ French, 2014a, 321-322; French, 2014b, 31-45, 46-52, 55, 58, 61-62, 64, 69-70, 72, 74-77, 78-80, 88-89, 90-93, 96-99, 121; French, 2014c, 34, 45, 53, 54-55, 56-60; French, 2013, 35-50, 79-110, 169-170; French, 2012b, 32-77, 80-95, 99, 123-124, 127, 137, 145-147, 156, 158, 160, 163, 172-173, 175-177, 184-185, 190, 198, 200-203, 206, 225, 231-232, 239-254, 261.

⁸² French, 2014a, 322.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Since new discoveries in the future will alter our current body of knowledge, the information gathered from milestones and inscriptions is here taken into consideration only to a limited extent.

⁸⁵ Külzer discusses that up until the sixth century, the maintenance of roads and bridges was the responsibility of the imperial authority when local residents were also required to perform these duties. Due to a lack of financial resources to keep the roads in good condition, it was difficult to meet the demands in many places. Natural disaster-related damage was no longer repaired. There was a major reduction in the former density of accommodation and changing stations, and the distances between stations increased while the speed of movement decreased in the sixth century. See Külzer, 2023, 50.

⁸⁶ Belke, 2008, 296. For much discussion, see Belke, 2020a, 79-83.

1) Constantinople's inauguration in 330 CE and the subsequent rise of the Eastern Roman Empire⁸⁷ coincided with Constantinople becoming the new capital of the Roman Empire⁸⁸.

2) Recognition of Christianity as the official religion of the Roman Empire⁸⁹.

The foundation of Constantinople as the new capital of the Roman Empire made it a centre of authority and attraction thereby associating it with all the changing dynamics of routes in Anatolia. With the power of the empire rising and Constantinople becoming a symbol of this authority, the routes gradually began to serve the new capital⁹⁰. The cities which were already established close to the capital began to flourish as centres of religious, social and administrative action and interaction⁹¹. The cities located in the northern regions of Anatolia, such as Nicaea (İznik) and Ancyra (Ankara), developed more intense communications with Constantinople, and that is exactly why the diagonal routes⁹² that crossed central Anatolia became more operative in the transportation of goods and people, starting from about the fourth century onwards. This resulted in a system of roads that led to the capital and the main communication network of the empire enabled access to the major urban centres, which were established along the main routes between the fourth and the early seventh century CE. The use of diagonal routes that spanned central Anatolia as a result of the emergence of a more intense relationship with Constantinople became more frequent in the movement of goods and people in the fourth century. Roads, restored and refurbished up to the fourth century CE, seem to have been used until the beginning of the seventh century with slight modifications⁹³. It appears that the changes in the physical size of the highways did not modify their intended function as the 'Pilgrim's Road' gained importance and it became the most important highway passing through the inland of Anatolia⁹⁴.

It is possible to assert that the development of Christianity and the new administrative system went hand in hand. As described by Brown, the new official religion spread from Anatolia to every region and gave Constantinople the title "holy city". The emperor soon acquired a "holy identity" and became the main strong

---

⁸⁷ It is known that the "centralization" of the administrative structure started to rule the empire by the early fourth century. In this century, the "self-governing classical city-state" naturally lost out to the whole central power. For the detailed discussion on the system of imperial administration, see Hammond, 1974, 25; Bury, 1923, 5; Koder, 1986, 157; Brown, 1971, 42; Cameron, 1993, 53-60; Mitchell, 2015, 11.

⁸⁸ The diagonal routes were those that cut Anatolia along northwest-southeast direction and connected the capital cities (Nicomedia and then Constantinople) of the Eastern Roman Empire to the inland cities and southern coasts of Anatolia. When Nicomedia became the capital city of Diocletian in the third century, the route had two branches which led from Nicomedia and Claudiopolis to the Cilician Gates through Iconium and Tyana respectively. Winfield, 1977, 152. The new and more important capital of the empire, Constantinople, became the hub of attention along the same set of highways.

⁸⁹ Frede, 2010, 53; Cameron, 1993, 7; Mitchell, 2015, 337; Haldon, 2005, 16; Elton, 2015.

⁹⁰ Avramea, 2002, 74.; Kaya, 2020, 83-145; Kaya, 2019a, 259-278; for comparative discussion, see McMahan, 2022, 284-334.

⁹¹ Ramsay, 1890, 74.

⁹² Belke – Mersich, 1990, 139-148; Belke – Restle, 1984, 95-100; Hild, 1977, 33-63.

⁹³ Belke states that during the period of about three centuries – e.g. fourth, fifth and sixth centuries – many of the roads became narrower than the standard Roman roads, reducing the amount of wheeled traffic. Hence, the main roads or *highways* in Anatolia were transformed into *roadways* with an average width of 3,5m. But they continued to serve for the wheeled traffic as well as oxcarts during this period. See Belke, 2008, 298; Belke, 2017, 29; Belke, 2020a, 79-83.

⁹⁴ The distance of the route between Constantinople and Antiochia, which was the last destination of the 'Pilgrim's Road' in the lands of Anatolia, is given as approximately 754 miles, which equals to approximately 1112 kilometers, in the Antonine Itinerary whereas in the *Itinerarium Burdigalense* as 763 Roman miles, which is closer to the actual distance. "Itineraria Romana 1: Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense (572-581)". Most recent research paper regarding the 'Pilgrim's Road' is in preparation by Özgenel and Kaya. Also see Whiting, 2022, 111-137.

supporter of religion⁹⁵. The rise of religion as a political tool in issues of urban and public management affected the urban fate, thereby demonstrating increasing personal influence and authority in matters concerning the functioning of cities and settlements⁹⁶. As soon as they got support from the emperor, Christian bishops transformed into administrative officials and implementers of Christianity dominated rule⁹⁷. A phenomenon that persisted throughout the sixth century was the apparent extensive construction of ecclesiastical infrastructure, which served as a sign of the new religious power that was effective in administration and policy⁹⁸. By the early fourth century, it is evident from the efforts that the emperors had previously supported and encouraged both the construction of churches and the maintenance of existing ones. “Eusebius (44-61.I, 44-45.I, 45.2-46)”. There was an increase in church construction, notably in the fifth and sixth centuries⁹⁹, which seemed to be a representation of Christianity, according to archaeological studies¹⁰⁰ and literary evidence. “Procopius (VII.I.ii.19-iii.5, VII.I.i.20-24, VII.I.iii.5-11, VII.I.iv.I-7, VII.I.iv.24-29, VII.I.xi.25-II.i.3)”. As a result, pilgrimage centres emerged, and Anatolia developed into a favoured destination for those who travelled for religious purposes along the main roads. While the building of churches moved quickly, pilgrimage developed rapidly in the sixth century, indicating a growing network of communication in

---

⁹⁵ Brown, 1971, 143.

⁹⁶ For detailed discussion, see Brown, 1971, 86-91; Cameron, 1993, 15-16, p. 58; Caseau, 2001, 39-52; Rapp, 2003, 155; Maxwell, 2012, 849-850.

⁹⁷ By the fourth century, Christianity was reconfirmed and strengthened the Roman supremacy as well as the superiority of the Roman values in a new way, as Inglebert states, Inglebert, 2012, 22-23. That Christianity became the religion of the state brought about involving the bishops in the elites in the ‘Christian Roman Empire’. Gillett states that a network of communication had developed between emperors and bishops as well as aristocrats and monks, and this can be defined as an ecclesiastical network of communication, along which theological ideas were exchanged, Gillett, 2012, 815-820. Without doubt, this resulted in the development of a cultural and religious network of communication. Mratschek discusses the topic that the bishops of Caesarea, Sasima, Podandus and Ancyra played a role in attaining a leadership power in Central Anatolia. Regional councils, such as the councils of Ancyra (314 CE), Neocaesaria (314 and 325 CE), Gangra (325 and 381 CE), Antiochia (341 CE), and Laodicia (343 and 381 CE) can be given as examples for the network of communication taking place among the bishops, who discussed issues concerning Church discipline. For much discussion, see Mratschek, 2019, 149-155. By the fifth century, the leadership of the bishops as it is understood from the important church councils held in Ephesus (449 CE) and Chalcedon (451 CE) where the Church was asserted by giving it an official status and the union of the state and the bishops between Rome and Constantinople was consolidated. It seems that not only regional but also inter-regional this type of communication was thus officially supported, thereby making Christianity and the Christian Church become a significant part of the culture of the Roman Empire, that is, the Byzantine Empire from now on. For detailed information regarding religious changes and its impact on social and political life of the empire, see Cameron, 1993, 22, 66, 79-80; Caseau, 2001, 39; Brown, 1971, 8, 143.

⁹⁸ Rapp, 2003, 149.

⁹⁹ Cameron, 1993, 58; Caseau, 2001, 39.

¹⁰⁰ According to the archaeological excavations, new churches were built in Olympos, Perge, Side, and Patara in the fifth-sixth century, Parman, 2002, 137-145. The Panagia Church and St. Mamas Church at Caesarea of Cappadocia, the Churches of St. Plato and St. Novatians in Ancyra, the church in Anazarbus, the church of Akören, and the church near Flaviopolis in Cilicia, and the church built in the Gulf of Ceramus are the examples of fifth-sixth century religious structures, Ötügen, 1983, 93; Cooper and Decker, 2012, 30; Foss, 1977, 61; Sayar *et al.*, 1994, 140; Elton, 2019, 96. For the transformations of ancient Roman structures into churches in Anatolia, see Ruggieri, 1999, 225-226; Parrish, 2018, 139; İzmirligil, 1983, 291-297; İzmirligil – Günay, 2001, 336, Köroğlu, 2016, 463-477; Topçu, 1981, 49; Waelkens, 1990, 216; Waelkens – Hoffman, 1995, 373-419; Ladstätter, 2011, 15; İdil, 1993, 117-118; İdil – Kadioğlu, 2005, 392-393; İdil – Kadioğlu, 2007, 647-671. For the discussion on the transformation of building activity, which impacted on the development of routes in Byzantine Anatolia, see Kaya, 2020, 88-116.

religious activities¹⁰¹ that provided pilgrims with local routes of travel¹⁰². And during this time, the 'Pilgrim's Road' leading from Constantinople to the Cilician Gates *via* Ancyra (Ankara), also known as the 'Pilgrim's Road' and is well-known from the Peutinger Table and the Antonine Itinerary but more accurately from the Jerusalem Itinerary, as well as from milestones, became the main travel route for pilgrims¹⁰³. The prominence of the 'Pilgrim's Road', which runs from Bordeaux to Jerusalem, increased as a result of the two aforementioned changes. Pilgrims favoured the route since it offered the most practical and affordable land travel option¹⁰⁴.

The major cities of the 'Pilgrim's Road' and resting places, which were constructed along it and continuously maintained during the Byzantine period, were significantly responsible for its vitality and existence. The churches, constructed in the fourth, fifth and sixth centuries¹⁰⁵ in Nicaea (İzmit), Iuliopolis (near Çayırhan), Ancyra (Ankara), Tyana (Kemerhisar) and Antiochia (Antakya), for example, were special holy centres where travellers might worship while traveling to the Holy Lands. It is known from the narrative sources that the 'Pilgrim's Road' was used by political bodies as well because it led to Constantinople according to Julian's journey to Antiochia in 362¹⁰⁶. The authorities and messengers began using the 'Pilgrim's Road'

---

¹⁰¹ Cameron, 1993, 77. Pilgrimage constituted a great major of travellers. The archaeological research indicates that Ephesus, Euchäita, Germia, Myra were the significant pilgrimage centres in Anatolia. Ladstätter, 2011, 15; Sewing, 2019, 79; Haldon, 2005, 95; Vardar, 2008, 460; Niewöhner, 2011, 49; Ötügen, 1994, 370. The roads leading to these cities must have continued to be used for pilgrimage.

¹⁰² For detailed information and discussion on pilgrimage centres and pathways, see Külzer, 2018b, 163-166.

¹⁰³ According to the milestones, the route passed through Chalcedon-Nicaea-Iuliopolis-Ancyra-Colonia Archelaïs-Tyana-*Via* Tauri-Tarsus, and thence Antiochia. French, 2012a, 20. Milestones demonstrate that the northern section of the Pilgrim's Road was built as early as the first century CE and restored in the second and third centuries CE. Belke, 2020b, 265; French, 2013, 169.

¹⁰⁴ Ramsay, 1890, 242. The fact that stations like *mutationes* and *mansiones* enabled comfortable travel and made the route appropriate for both state officials and private travellers in addition to the convenience of the route. *Mutationes* were places to change horses and rest, Foss, no date, p. 3, and *mansiones* were large rectangle building structures, located right next to highways. For detailed information about *mansio*, see Mitchell, 2020, 231-248.

¹⁰⁵ The Church of St. Sophia at Nicaea in the second half of the fifth century, Peschlow, 2017, 209; the church of Iuliopolis in the fifth-sixth centuries, Sağır *et al*, 2018, 60; the Church of St. Plato at Ancyra in the fifth century, Bennett, 2003,10; a church nearby Tyana in the fourth-sixth centuries, Rosada, 2005, 160; the Golden Octagon of Antiochia in the fourth century, Metzger, 1948, 83; were the important church construction activities in these urban centres along the 'Pilgrim's Road'. Being one of the episcopal meeting places, Nicaea attested the continuing importance for the bishops, who discussed the religious issues at councils, thereby providing an episcopal network of communication in this regard.

¹⁰⁶ Belke, 2020a, 81.

once the connection between Constantinople and the Cilician Gates was established¹⁰⁷, and it was probably used until the Arab raids¹⁰⁸.

Conclusion

Land routes in Anatolia were systematically constructed in the Roman imperial period and more developed during the Byzantine period (Fig. 2). The Roman roads are known from the milestones and inscriptions carved on them, which are scattered in all the provinces of Anatolia. They were extensively built and restored between the first and fourth centuries CE and continued to be refurbished in the fifth and sixth centuries CE, and even in the seventh century, as demonstrated by the last milestone, which was dated to 693 and discovered at Kazıkbağları in the province of Asia¹⁰⁹. By the fourth century, two major changes occurred in the Roman Empire: first, the official religion became Christianity; second, Constantinople became the capital of the Roman Empire. The use of roads was impacted by these administrative and religious changes, the 'Pilgrim's Road', which was used in the previous centuries, maintained its significance and served the requirements of travellers and pilgrims between the fourth and seventh centuries. A mutual reading of the archaeological data and historical texts is essential to comprehend the use of the routes in Anatolia in the Byzantine era. The textual evidence provides information about the routes used for religious, trade or military purposes to some extent while the archaeological data like milestones demonstrate the presence of Roman and Byzantine routes.

---

¹⁰⁷ Belke, 2020a, 83. Regional routes might be significant locally. Although it is difficult to demonstrate as to which local routes gained importance between the fourth and seventh centuries, continuity in urbanisation and cities as nodal points established along the main land routes can shed light on their use. In Cappadocia, the routes in northwest-southeast and east-west directions passed through the cities of Caesarea, Sebastia and Melitena. Hild, 1977, 35. The cities in question were strengthened for military operations, which served as military camps in the sixth century. In Cilicia and Isauria natural roads were in use, and the region of Cilicia is known to have been a central mediator as well as a transit region for transportation. Hild – Hellenkemper state that the route in the north-south axis, passing through the highland along Calycadnos which is known from ancient times, was used for trade. It seems that the coastal route between Corycus and Corasion expanded in the sixth century. Hild – Hellenkemper, 1990, 128-129. It can be suggested that a route from Side to Seleucia Pierias also developed in Cilicia and the north-south connections through the Taurus and anti-Taurus gained importance locally. Hild – Hellenkemper, 1990, 130. As in Cilicia and Isauria, routes in Lycia and Pamphylia took their forms based on the terrain. Known from the Roman period, the route from Pergamum to Side as well as *Via Sebaste* continued to function but there is no evidence whether the routes were maintained for military or commercial purposes during the period in question. Hellenkemper – Hild, 2004, 246 mention the mountain road from Myra to Chora was passable for pack animals. In Pontus, the main means of communication along the coast was the sea as Bryer – Winfield state, and the rugged nature of the region made communications difficult along the coastal route. Bryer – Winfield, 1985, 41. While the routes in the coastal regions served commercial activities, those of inland regions must have been used for military operations. The Nicaea-Ancyra-Tavium route, for example, served as the first line of military supply of the Euphrates frontier in the Roman period. Ancyra took the key position along this line of communication; however, there is no literary evidence about the use of the route between the fourth and seventh centuries, Belke – Restle, 1984, 95-98. An army route in Paphlagonia that passed through Nicomedia, Claudiopolis and Ancyra was known to have been used by troops, including a route between Heraclia and Neoclaudiopolis, and Cratia and Ancyra, as Belke mentions. Belke, 1996, 122. There is no textual evidence about their military or commercial uses in the period between the fourth and seventh centuries.

¹⁰⁸ It is known that in the period of Justinian I, the northern section of the road around the valley of the Dracon River was replaced by a new route, which was suitable for wagons. Belke, 2020, 266. And Justinian built a bridge over the Siberis Stream (Girmir Çayı). Belke – Restle, 1984, 95. Our knowledge about the 'Pilgrim's Road' after the sixth century, i.e. during the period of Arab raids, is limited.

¹⁰⁹ French, 2014a.

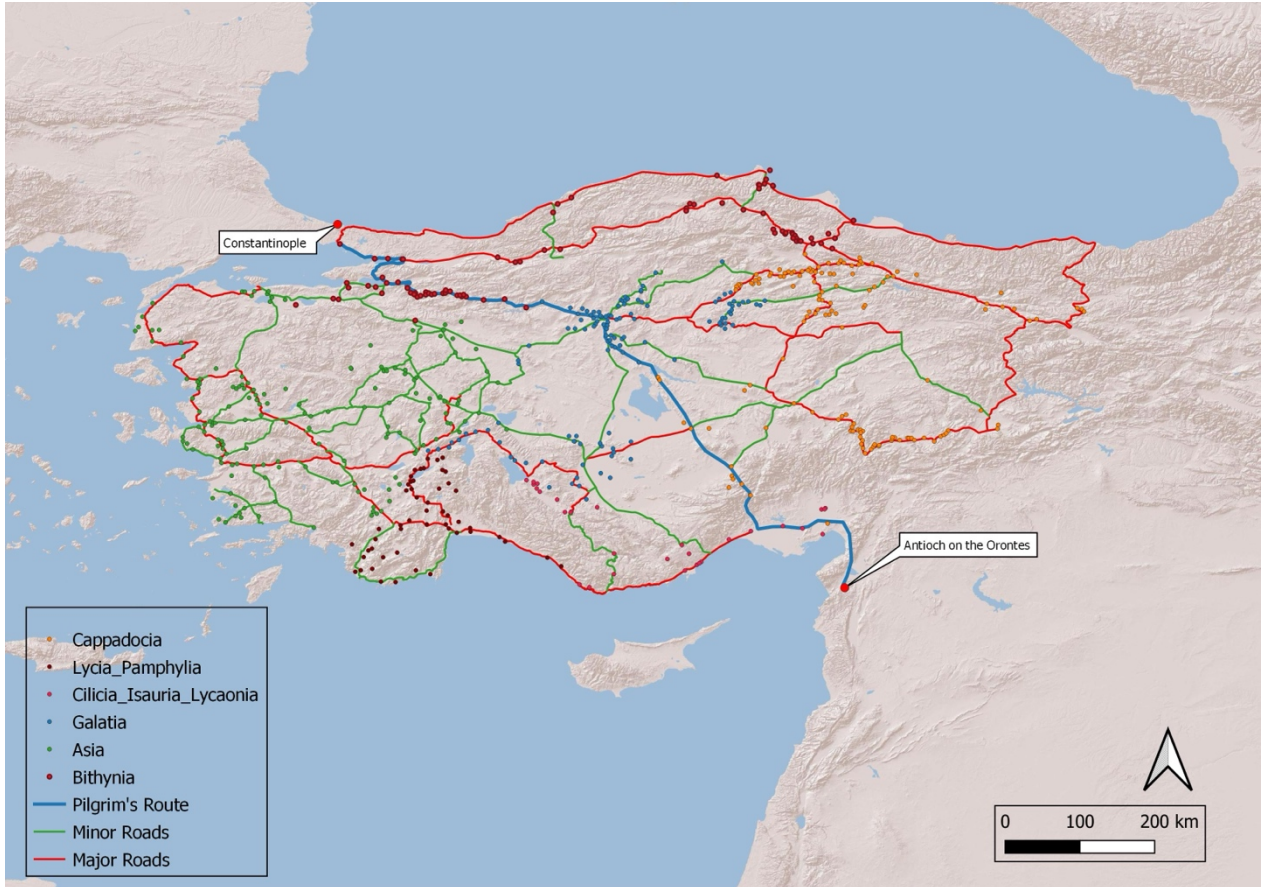

Fig. 2. Land Routes in Anatolia

BIBLIOGRAPHY

Alp 2005

S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, 2005.

Anderson 1897

J.G.C. Anderson, "The Road System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Campaigns", *The Journal of Hellenic Studies*, 17, 1897, 22-44.

Arslan – Tüner-Önen 2023

M. Arslan – N. Tüner-Önen, "Termessos'tan Ele Geçen İlk Mil Taşı", Sophron Güler Çelgin'e Armağan Yazılar, Ed. F. Cluzeau – Ö. Acar – N. E. Okur – V. Taşçı, İstanbul, 2023, 63-73.

Arslan et al. 2023

M. Arslan – Ş. Özüdoğru – N. Tüner-Önen, "A New Milestone from Cibyra", *Gephyra*, 26, 2023, 227-236.

Avcu 2020

F. Avcu, "Two New Milestones from the Territory of Juliopolis", *Gephyra*, 19, 2020, 165-172.

Avramea 2002

A. Avramea, "Land and Sea Communications, Fourth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, Ed. A. Laiou, Washington, D. C., 2002, 57-90.

Baz 2020

F. Baz, "Two New Milestones of Nerva and Trajan/Carus on the Road from Caesarea to Melitene", *Philia*, 6, 2020, 35-41

Belke 2020a

K. Belke, "Roads and routes in north-western and adjoining parts of central Asia Minor: From the Romans to Byzantium, with some remarks on their fate during the ottoman period up to the 17th century", *Gephyra*, 20, 2020, 79-98.

Belke 2020b

K. Belke, *Tabula Imperii Byzantini 13: Bithynien und Hellespont*, Wien, 2020.

Belke 2017

K. Belke, "Transport and Communication" *The Archaeology of Byzantine Anatolia from the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Ed. R. Cormack – J. F. Haldon – E. Jeffreys, Oxford, 2017, 28-38.

Belke 2008

K. Belke, "Communications: Roads and Bridges", *The Archaeology of Byzantine Anatolia from the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Ed. R. Cormack – J. F. Haldon – E. Jeffreys, Oxford, 2017, 295-309.

Belke 1996

K. Belke, *Tabula Imperii Byzantini 9: Paphlagonien und Honōrias*, Wien, 1996.

Belke – Mersich 1990

K. Belke – N. Mersich, *Tabula Imperii Byzantini 7: Phrygien und Pisidien*, Wien, 1990.

Belke – Restle 1984

K. Belke – M. Restle, *Tabula Imperii Byzantini 4: Galatien und Lykaonien*, Wien, 1984.

Bennett 2003

J. Bennett, "Ancyra, metropolis provinciae Galatiae" *The archaeology of Roman towns: studies in honour of John S. Wacher*, Oxbow, 2003, 1-12.

Berechman 2003

J. Berechman, "Transportation – Economic Aspects of Roman Highway Development: *The Case of Via Appia*". *Transportation Research Part A*, 37 (5), 2003, 453-478.

Brown 1971

P. Brown, *The World of Late Antiquity: From Marcus Aurelius to Muhammad*, Harcourt Brace Jovanovich, 1971.

Bryer – Winfield 1985

A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, 1*, Washington D.C., 1985.

Bury 1923

J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian, 1*, Macmillan, 1923.

Eusebius

Eusebius, *Eusebius Life of Constantine*, Trans. A. Cameron – S. G. Hall, Oxford: Clarendon, 1999.

Cameron 1993

A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, London, 1993.

Casado 2013

C. C. Casado, "Roman Roads: The Backbone of the Empire", *Roman Engineering*, Ed. A. C. Munoz – B. R. Pol, Fundación Juanelo Turriano, 2013.

Caseau 2001

B. Caseau, "Sacred Landscapes", *Interpreting Late Antiquity*, Ed. G. W. Bowersock – P. Brown – O Grabar, Harvard, 2001, 21-60.

Charlesworth 1924

M. P. Charlesworth, *Trade Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge, 1924.

Cooper – Decker 2012

E. Cooper – M. J. Decker, *Life and Society in Byzantine Cappadocia*, Chippenham and Eastbourne, 2012.

Delaporte 1936

L. Delaporte, *Les Hittites*, Paris, 1936.

Procopius

Procopius, *On Buildings, General Index*, Vol. VII, Trans. H. B. Dewing, London, 1940.

Earle 1991

T. Earle, "Paths and Roads in Evolutionary Perspective", *Ancient Road Networks and Settlement Hierarchies in the New World*, Ed. C. D. Trombold, Cambridge, 1991, 10-15.

Edson 2018

E. Edson, "Hierocles", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, Ed. O. Nicholson, Oxford, 2018, 719.

Foss 1977

C. Foss, "Late Antique and Byzantine Ankara", *Dumbarton Oaks Papers*, 31, 1977, 27-87.

Foss no date

C. Foss, *Ankara in the Byzantine Age*, BIAA Library Archive, Ankara, no date.

French 2016

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol. 4, The Roads, Fasc. 4.1 Notes on the Itineraria, Electronic Monograph 10*, Ankara, 2016.

French 2014a

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol.3 Milestones Fasc. 3.5. Asia, Electronic Monograph 5*, Ankara, 2014.

French 2014b

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol.3 Milestones Fasc. 3.6. Lycia et Pamphylia, Electronic Monograph 6*, Ankara, 2014.

French 2014c

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol.3 Milestones Fasc. 3.7. Cilicia, Isauria et Lycaonia (and South-West Galatia), Electronic Monograph 7*, Ankara, 2014.

French 2013

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol.3 Milestones Fasc. 3.4. Pontus et Bithynia (with Northern Galatia), Electronic Monograph 4*, Ankara, 2013.

French 2012a

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol. 3, Milestones Fasc. 3.2. Galatia, Electronic Monograph 2*. Ankara, 2012.

French 2012b

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, vol.3 Milestones Fasc. 3.3. Cappadocia, Electronic Monograph 3*. Ankara, 2012.

French 1998

D. French, "Pre- and Early Roman Roads of Asia Minor the Persian Royal Road", *Iran*, 36, 1998, 15-43.

French 1997

D. French, "Pre- and Early Roman Roads of Asia Minor. The Earliest Roman Paved Roads in Asia Minor", *Arkeoloji Dergisi*, V, 1997, 179-187.

French 1993

D. French, "A Road Problem: Roman or Byzantine", *İstanbul Mitteilungen*, 43, 1993, 445-454.

French 1992

D. French, "Galatya Bölgesi Roma Yolları ve Miltaşları", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı*, Ankara, 1992, 6-31.

French 1986

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor: An Interim Catalogue of Milestones*, Oxford, 1986.

French 1981

D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor 1: The Pilgrim's Road*, Oxford, 1981.

French 1980

D. French, "The Roman Road System of Asia Minor", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II* (7.2), Ed. H. Temporini – W. Haase, Berlin, 1980, 698-729.

French 1974

D. French, "A Study of Roman Roads in Anatolia Principles and Methods", *Anatolian Studies*, 24, 1974, 35-62.

Garstang 1943

J. Garstang, "Hittite Military Roads in Asia Minor: A Study in Imperial Strategy with a map". *American Journal of Archaeology*, 47/1, 1943, 35-62

Gillett 2012

A. Gillett, "Communication in Late Antiquity: Use and Reuse", *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, Ed. S. F. Johnson, Oxford, 2012, 815-849.

Haldon 2005

J. F. Haldon, *The Palgrave Atlas of the Byzantine History*, Basingstoke, 2005.

Haldon 1999

J. F. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World: 565-1204*, London, 1999.

Ammianus Marcellinus

Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire (A.D. 354-378)*, Trans. W. Hamilton, Middlesex, 1986.

Hellenkemper – Hild 2004

H. Hellenkemper – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien*, Wien, 2004.

Hammond 1974

M. Hammond, "The Emergence of Medieval Towns: Independence or Continuity?", *Harvard Studies in Classical Philology*, 78, 1974, 1-33.

Harl 2011

K. W. Harl, "The Greeks in Anatolia: From the Migrations to Alexander the Great", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 B.C.E.*, Ed. S. R. Steadman – G. McMahon, Oxford, 2011, 752-777.

Hild – Hellenkemper 1990

F. Hild – H. Hellenkemper, *Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien*, Wien, 1990.

Hild 1977

F. Hild, *Das byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien, 1977.

Hyland 1990

A. Hyland, *Equus: The Horse in the Roman World*, Batsford, 1990.

Inglebert 2012

H. Inglebert, "Late Antique Conception of Late Antiquity", *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, Ed. S.F. Johnson, Oxford, 2012, 3-31.

İdil 1993

V. İdil, "Nysa Kazısı 1992 Yılı Çalışmaları", 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1993, 115-121

İdil – Kadioğlu 2007

V. İdil – M. Kadioğlu, "2005 Yılı Nysa Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 2007, 647-671.

İdil – Kadioğlu 2005

V. İdil – M. Kadioğlu, "2003 Yılı Nysa Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları", 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 2005, 387-401.

İzmirligil 1983

Ü. İzmirligil, "Side Tiyatrosu Kazı-Onarım ve Çevre Düzenlemesi", 5. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1983, 291-297.

İzmirligil – Günay 2001

Ü. İzmirligil – R. Günay, "Side Tiyatrosu'nda Kazı ve Koruma Onarım Hazırlık Çalışmaları", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 2001, 335-345.

John Malalas

John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, Trans. E. Jeffreys – M. Jeffreys – R. Scott – B. Croke, Melbourne, 1986.

Kaya 2020

T. Kaya, *Routes and Communications in Late Roman and Byzantine Anatolia (ca. 4th-9th centuries AD)*, Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Unpublished Doctoral Thesis, Ankara, 2020.

Kaya 2019a

T. Kaya, "Understanding the Use of Byzantine Routes in Central Anatolia (ca. 7th – 9th centuries)", *Studia Ceranea Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and south-East Europe*, 9, 2019, 259-278.

Kaya 2019b

T. Kaya, "Communications in Byzantine Asia: Change and Continuity", *Porphyra*, 7, 2019, 34-51.

Kaya 2007

T. Kaya, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished Master's Thesis, Ankara, 2007.

Kazhdan 1991

A. P. Kazhdan, "Tabula Peutingeriana", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. A. P. Kazhdan, Oxford, 1991, 2004.

Koder 1986

J. Koder, "The urban character of the early Byzantine empire: some reflections on a settlement geographical approach to the topic", *The 17th International Byzantine Congress: Major Papers*, Washington, 1986, 155-187.

Kolb 2019

A. Kolb, "Via Ducta – Roman Road Building: An Introduction to Its Significance, the Sources and the State of Research", *Roman Roads New Evidence – New Perspectives*, Ed. A. Kolb, Berlin/Munich/Boston, 2019, 3-21.

Kolb 2018

A. Kolb, "Cursus Publicus", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, Ed. O. Nicholson, Oxford, 2018, 440.

Kolb 2001

A. Kolb, "Transport and Communication in the Roman State the *Cursus Publicus*", *Travel and Geography in the Roman Empire*, Ed. C. Adams – R. Laurence, Routledge, 2001, 95-105.

Köroğlu 2016

G. Köroğlu, "2014 Yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazıları", 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 2016, 463-477.

Külzer 2023

A. Külzer, "Handelsrouten in Anatolien in römischer und byzantinischer Zeit", Landhandelsrouten Adern des Warens und Ideenaustauschs 500 v. – 1500 n. Ch., Ed. P. A. Sutner, Wien, 2023, 40-64.

Külzer 2019

A. Külzer, "Roads and Routes Communication Networks in the Hinterland of Ephesos", *Ephesos from Late Antiquity until the Late Middle Ages Proceedings the International Conference at the Research Center for Anatolian Civilizations Koç University İstanbul 30th November – 2nd December*, Wien, 2012, 149-161.

Külzer 2018a

A. Külzer, "The Late Antique and Byzantine Road-Network in Western Anatolia: Some Additions to a Widely Ramified System", *Sanat Tarihi Dergisi*, 27/1, 2018, 83-95.

Külzer 2018b

A. Külzer, "Pilgerzentren in Kleinasien: Heilige, Orte und Wege", Für Seelenheil und Lebensglück. Das byzantinische Pilgerwesen und seine Wurzeln (= Byzanz zwischen Orient und Okzident 10), Ed. D. Ariantzi – I. Eichner, Mainz, 2018, 163-174.

Ladstätter 2011

S. Ladstätter, "Bizans Döneminde Ephesos: Büyük Bir Antik Kentin Tarihinde Son Sayfa", Bizans Döneminde Ephesos, Ed. S. Ladstätter – F. Daim, İstanbul, 2011, 3-28.

Laurence 1999

R. Laurence, *The Roads of Roman Italy Mobility and Change*, Routledge, 1999.

Lemcke 2016

L. Lemcke, *Imperial Transportation and Communication from the Third to the Late Fourth Century: The Golden Age of the Cursus Publicus*, Leuven, 2016.

Maas – Ruths 2012

M. Maas – D. Ruths, "Road Connectivity and the Structure of Ancient Empires: A Case Study from Late Antiquity", Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World, Ed. S. E. Alcock – J. Bodel – R. J. A. Talbert, Wiley-Blackwell, 2012, 255-265.

Magie 1950

D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950.

Theophanes Confessor

Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Trans. C. Mango – R. Scott, Oxford: Clarendon, 1997.

Maxwell 2012

J. Maxwell, "Paganism and Christianisation", *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, Ed. S. F. Johnson, Oxford, 2012, 849-875.

McMahon 2022

L. McMahon, "Digital Perspectives on Overland Travel and Communications in the Exarchate of Ravenna (Sixth through Eighth Centuries)", *Studies in Late Antiquity*, 6/2, 2022, 284-334.

Metzger 1948

B. M. Metzger, "Antioch-on-the-Orontes", *The Biblical Archaeologist*, 11/4, 1948, 69-88.

Miller 1916

K. Miller, *Itineraria Romana Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart, 1916.

Mitchell 2020

S. Mitchell, "The mansio in Pisidia's Döşeme Boğazı: a unique building in Roman Asia Minor", *Journal of Roman Archaeology*, 33, 2020, 231-248.

Mitchell 2015

S. Mitchell, "Via Sebaste", *Oxford Research Encyclopedia of Classics*, Oxford, 2015.

Mitchell 1993

S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor 1: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, Oxford: Clarendon, 1993.

Mommsen 1866

T. Mommsen, *Hierocles Synecdemus et Notitiae Graecae Episcopatumum*, Berolini, 1866.

Mratschek 2019

S. Mratschek, "Crossing the Boundaries: Networks and Manifestations of Christian Hospitality", *Episcopal Networks in Late Antiquity: Connection and Communication across Boundaries*, De Gruyter, 2019, 149-179.

Niewöhner 2011

P. Niewöhner, "Germia and Vicinity Western Galatia During the Roman and Byzantine Period", *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 2011, 47-67.

Onur 2020

F. Onur, "The Examination of a Milestone Recently Found in the Territory of Iuliopolis", *Gephyra*, 20, 2020, 99-104.

Herodotus

Herodotus, *Herodot Tarihi*, Trans. M. Ökmen, İstanbul, 2004.

Ötüken 1994

S. Y. Ötüken, "1993 Yılı Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *16. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1994, 361-377.

Ötüken 1983

S. Y. Ötüken, "Kappadokya Bölgesi Çalışmaları", *1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1983, 89-105.

Özgenel 2007

L. Özgenel, "Public Use and Privacy in Late Antique Houses in Asia Minor: The Architecture of Spatial Control", *Housing in Late Antiquity*, Ed. L. Lavan – L. Özgenel – A. Sarantis, Brill, 2007, 239-283.

Öztürk 2016

B. Öztürk, "Two new Milestones from Tios/Tieion in the Karadeniz Ereğli Museum", *Philia*, 2, 2016, 83-91.

Öztürk – Öztürk 2019

H. S. Öztürk – E. D. Öztürk, "Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları - 2017", *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 2019, 255-263.

Parman 2002

E. Parman, "Antalya-Olympos ve Çevresi (Geç Antik-Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışma Raporu", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 2002, 137-145.

Parrish 2018

D. Parrish, "A re-examination of the so-called monastery at Torba, Region of Halikarnassos", *Neufunde – Analysen – Bewahrung. Beiträge zur archäologischen, historischen und restaurativen Forschung in der Westtürkei. Eine Dankesgabe an R. Meriç*, Ed. B. Dreyer, Münster, 2018, 134-172.

Strabo

Strabo, *Strabon Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, Vol. XII-XIII-XIV, Trans. A. Pekman, İstanbul, 2000.

Peschlow 2017

U. Peschlow, "Nicaea", *The Archaeology of Byzantine Anatolia from the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Ed. P. Niewöhner, Oxford, 2017, 203-217.

Ramsay 1890

W. M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, Reprinted in 1962, Amsterdam, 1890.

Rapp 2016

C. Rapp, "Bishops in Late Antiquity: A New Social and Urban Elite?", *The Byzantine and Early Islamic Near East: Elites Old and New, Studies in Late Antiquity and Early Islam 6*, Ed. J. F. Haldon – L. I. Conrad, Princeton, 2016, 144-173.

Rathmann 2016

M. Rathmann, "Die Tabula Peutingeriana. Stand der Forschung und neue Impulse", *Philia*, Vol. Suppl. 1, 2016, 714-735.

Reed 2003

C. M. Reed, *Maritime Traders in the Ancient Greek World*, Cambridge, 2003.

Zosimus

Zosimus, *Zosimus New History*, Trans. R. T. Ridley, Canberra, 1982.

Rosada 2005

G. Rosada, "Tyana-Kemerhisar Archaeological Excavations 2003", 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 2005, 157-167.

Ruggieri 1999

V. Ruggieri, "An Archaeological Survey in the Gulf of Keramos, 1997", 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 1999, 225-239.

Sağır et al. 2018

E. Sağır, M. Metin, O. Cinemre, "Juliopolis Nekropolü Kurtarma Kazısı ve 2016 Yılı Çalışmaları", 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 2018, 59-75.

Sayar et al. 1994

M. H. Sayar – P. Siewert – H. Taeuber, "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1992", 11. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1994, 137-161.

Ševčenko – Ševčenko 1984

I. Ševčenko – N. P. Ševčenko, *The Life of Saint Nicholas of Sion*, Hellenic College Press, 1984.

Sewing 2019

K. Sewing, "A New Pilgrimage Site at Late Antique Ephesus: Transfer of Religious Ideas in Western Asia Minor", *Transmitting and Circulating the Late Antique and Byzantine Worlds*, Ed. M. Ivanova – H. Jeffery, Brill, 2019, 78-101.

Staccioli 2004

R. A. Staccioli, *The Roads of the Romans*, J. Paul Getty Museum, 2004.

Starr 1963

S. F. Starr, "Mapping Ancient Roads in Anatolia", *Archaeology*, 16, 1963, 162-169.

Şahin 2014

S. Şahin, *Stadiasmus Patarensis: Itinera Romana Provinciae Lyciae Likya Eyaleti Roma Yolları*, İstanbul, 2014.

Talbert 2012

R. J. A. Talbert, "Roads Not Featured: A Roman Failure to Communicate", *Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World*, Ed. S. E. Alcock – J. Bodel – R. J. A. Talbert, Wiley, 2012, 235-255.

Taşlıalan 1991

M. Taşlıalan, *Pisidian Antioch The Journey of St. Paul to Antioch*, İstanbul, 1991.

Tilburg 2007

C. Tilburg, *Traffic and Congestion in the Roman Empire*, Routledge, 2007.

Topçu 1981

Ç. Topçu, "Seleukeia Kalykadnos 1980 Kazı Çalışmaları", 3. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1981, 49-51.

Tozer 1897

H. F. Tozer, *A History of Ancient Geography*, Cambridge, 1897.

Tüner-Önen – Akçay 2022

N. Tüner-Önen – A. Akçay, "Re-Evaluation of Three Milestones from Lycia with Digital Epigraphy Studies", *Olba*, XXX, 2022, 327-346.

Vardar 2008

L. E. Vardar, "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüze Araştırması: Ankara ve Eskişehir İleri, 2006", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, Ankara, 2008, 453-469.

Waelkens 1990

M. Waelkens, "The Sagalassos Survey 1988", 7. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1990, 119-147.

Waelkens – Hoffman 1995

M. Waelkens – L. B. Hoffman, "The 1992 Excavation Season at Sagalassos", 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1995, 373-419.

Whiting 2022

M. Whiting, "From the City of Caesar to the City of God: Routes, Networks and Connectivity Between Constantinople and Jerusalem", *City of Caesar, City of God Constantinople and Jerusalem in Late Antiquity*, Ed. K. M. Klein – J. Wienand, Berlin, 2022, 111-137.

Winfield 1977

D. Winfield, "The Northern Routes across Anatolia". *Anatolian Studies*, 27, 1977, 151-166.

Wirth – Cuntz 1990

G. Wirth – O. Cuntz, *Itineraria Romana 1: Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, Stuttgart: Teubner, 1990.

Young 1963

R. Young, "Gordion on the Royal Road", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107/4, 1963, 348-64.

Did the Laodiceans Drink Lukewarm Water?

A Hydrological Inquiry into the Temperature Metaphor of Revelation 3:15–16

Laodikeialılar Ilık Su mu İçtiler?

Vahiy 3:15–16'daki Sıcaklık Metaforuna İlişkin Hidrolojik Bir Araştırma

Mark WILSON*

Abstract

Laodicea is the last of the Seven Churches mentioned in the book of Revelation chapters 1–3. This article examines the interpretative issues related to the well-known temperature metaphor found in chapter 3:15–16. The mention of “hot, cold, and lukewarm” has been related to the city’s hydrological situation. First discussed are the early travelers to the site and what they wrote about its water system. In the twentieth century various interpretations arose that suggested its water source was inferior to others in the Lycus valley such as at Hierapolis and Colossae. The excavation of Laodicea beginning in 2003 has revealed much new information about the city’s hydrological situation. The proconsul’s edict about water found at the South Nymphaeum gives further insight into the city’s hydrology. Unfortunately, none of this is being reflected in contemporary discussions of the temperature metaphor in Revelation. After reviewing this new data, the article concludes that the interpretation that the temperature metaphor cannot be related to Laodicea’s hydrological situation.

Key Words: *Seven Churches, Laodicea, temperature metaphor, water system, hydrology.*

Öz

Laodikeia, Vahiy Kitabı'nın 1-3. bölümlerinde bahsedilen Yedi Kilise'nin sonuncusudur. Bu makale, 3:15-16. bölümlerde bulunan meşhur “sıcaklık metaforu”yla ilgili yorum sorunlarını incelemektedir. “Sıcak, soğuk ve ılık” tabirlerinin kullanılması, şehrin hidrolojik durumuyla ilişkilendirilmiştir. İlk olarak, bölgeye giden ilk gezginler ve onların su sistemi hakkında yazdıkları ele alınmıştır. Yirminci yüzyılda, kentin su kaynağının Hierapolis ve Kolossai gibi Lykos Vadisi'ndeki diğer su kaynaklarına göre daha düşük olduğunu öne süren çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Laodikeia'da 2003 yılında başlayan kazılar, kentin hidrolojik durumu hakkında pek çok yeni bilgiyi ortaya çıkarmıştır. Prokonsül'ün, Güney Nymphaeum'da bulunan suyla ilgili fermanı, şehrin hidrolojisi hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Ne yazık ki bunların hiçbiri Vahiy'deki sıcaklık metaforuyla ilgili çağdaş tartışmalara yansıtılmamaktadır. Bu yeni veriler incelendikten sonra makale, sıcaklık metaforunun Laodikeia'nın hidrolojik durumuyla ilişkilendirilemeyeceği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yedi Kilise, Laodikeia, sıcaklık metaforu, su sistemi, hidroloji.*

* Prof. Dr., Asia Minor Research Center, Antalya; University of South Africa; Stellenbosch University, RSA

 0000-0002-8536-2718 | markwilson@sevenchurches.org

Introduction

Laodicea is named as the last of the Seven Churches mentioned in Revelation chapters 1–3.¹ This apocalyptic work is the last book in the Christian canon as well as the final book of the New Testament. The Seven Churches are well known not only because of their spiritual significance but are also recognized today as important archaeological and touristic sites seen by thousands of visitors each year. Particularly familiar is Jesus' admonition to the Laodiceans: "I know your deeds; you are neither cold nor hot. I wish you were either cold (ψυχρὸς) or hot (ζεστός). Because you are lukewarm (χλιαρὸς) and neither hot nor cold, I am about to spew you out of my mouth" (Rev 3:15–16, author's trans.). This article will discuss the temperature metaphor beginning first with its reception history. It will then examine how material culture was used to interpret it through the presumed hydrological situation of Laodicea. Since 2003 a Turkish archaeological team under the direction of Prof. Dr. Celal Şimşek has been conducting archaeological excavations at the site. His investigations have included its water system. Because little of the published data has been translated from Turkish, this article will summarize these findings in English. The evidence from this archaeological data will then be compared to claims made about Laodicea's water system in various commentaries, monographs, and articles about Revelation 3:15–16.

Early Interpretations of the Temperature Metaphor

Laodicea's water system has been known about since the earliest Western travelers visited the site. When Rycout came in 1678, he was guided to Laodicea by following the city's aqueduct from the south². In 1725 Chandler stated: "It has often been remarked, that the waters of Laodicea, though drinkable, had a petrifying quality; and at the east end of this ruin (Roman bath) is a mass of incrustation formed by the current, which was conveyed to it in earthen pipes"³. A century later Arundell cited Chandler's observation that the Meander countryside was full of inflammable matter and abounding in hot springs bubbling to the surface that had similarly formed the bowels of Laodicea. From such burning Arundell concludes that "to a country such as this how awfully appropriate is the message of the Apocalypse"⁴. He then cites Revelation 3:15-16. When Brewer visited the site in the 1830s, he noted that among Laodicea's numerous remains, "one of the most striking is that of an aqueduct...running north and south in a small plain"⁵ (Fig. 1). He also commented on the hot springs in Hierapolis but never linked the two water sources⁶.

Hamilton visited in 1835 and mentioned seeing not only the aqueduct and the pipes but the south water tower⁷. Bellew's commentary accompanying some of Allom's gravures on the Seven Churches is most descriptive. Noting the water system with its aqueduct on arches and descending pipes, he observed: "It is evident that hydrostatics were understood at Laodicea". He also added that these pipes "are

---

¹ The Greek name Λαοδικεία is spelled various ways in English. For this article the spelling used in all English translations of the New Testament is followed.

² Rycout 1679, 60. A review of these travelers is suggestive, not inclusive.

³ Chandler 1725, 226-227.

⁴ Arundell 1828, 90, who quotes Chandler 1825, 286-287.

⁵ Barber 1851, 243. This aqueduct is depicted in his view of Laodicea on page 240. Barber's volume is compiled from the journals of J. Brewer.

⁶ Barber 1851, 259; Miller 1897, 287-291, does so similarly.

⁷ Hamilton 1842, 515-516.

choked with incrustations of calcareous matter, proving to us that the water which fed Laodicea was as strongly impregnated with lime as we find it at Hierapolis”⁸.

Fig. 1. Stylized Etching of the Aqueduct, 1832⁹

Beckwith in his commentary viewed lukewarmness as the principal figure in the temperature metaphor: “The strong figure of tepid water causing nausea is used to open their eyes to the Lord’s abhorrence of the present attitude”¹⁰. Building on the fact that tepid water provokes nausea, Swete writes: “There is probably an allusion to the hot springs of Hierapolis, which in their way over the plateau become lukewarm, and in this condition discharge themselves over the cliff right opposite to Laodicea”¹¹. Ramsay noted that Laodicea’s water supply was carried via an underground aqueduct from springs about six miles south of the city. His primary concern was that the system was vulnerable to enemy attack and that this “must have prevented the people from ever feeling secure when threatened with attack”¹². Despite Ramsay’s predilection for connecting local features to the text of Revelation, he never even mentioned the temperature metaphor in his discussion of Laodicea’s spiritual condition. Rudwick and Green noted that for this “curiously enough, Ramsay offers no interpretation”¹³, while Wood likewise observed that “one is only surprised that so great a traveller as Sir William Ramsay should apparently have

⁸ Allom – Walsh 2006, 200. Bellew’s text was among the descriptions that accompanied seven additional Allom gravures of the Seven Churches and appeared in the *Art Journal* in 1862. These were published in my updated edition of *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*.

⁹ Etching by Thomas Knox in MacFarlane 1832, 50.

¹⁰ Beckwith 1919, 490.

¹¹ Swete 1911, 60.

¹² Ramsay 1904, 415.

¹³ Rudwick – Green 1957-58, 176.

missed the significance of the double row of stone pipes leading across the hill towards the city”¹⁴. Perhaps this great archaeologist never missed anything and realized that the water system was not a local reference for interpreting the temperature metaphor. In summary, early travelers and commentators failed to make any explicit connection between the temperature metaphor and Laodicea’s hydrological situation.

Modern Interpretations of Laodicea’s Hydrological Situation

Rudwick and Green were the first modern commentators to connect the metaphor of hot, cold, and lukewarm to Laodicea’s water system. Their hypothesis was based on some observations made during a visit to Laodicea in 1957. Seeking to apply Ramsay’s approach of identifying local references, their autopsy of Laodicea suggested that its water system shed light on interpreting the temperature metaphor. They observed that “Laodicea, in the absence of any permanent source of more normal water in the area, was obliged to procure its water from these hot springs. If this was the case, the water would have cooled slowly in stone pipes, and even after having flowed several miles, would still be warm when it reached the city”. They further noted that “the ‘lukewarmness’ of the Laodicean Church is an allusion to the unusual quality of the city’s water supply”. They next commented on the healing properties of the thermal spring water in Hierapolis and the refreshing cool water of Colossae. Based on these observations, they concluded: “Laodicea would have been notorious as a city which, for all its prosperity, could provide neither the refreshment of cold water for the weary, as, for example, its neighbour Colossae could, nor the healing properties of hot water for the sick, as its neighbour Hierapolis could”¹⁵. Another visitor named Wood subsequently made three visits to Laodicea in 1958, 1959, and 1961 and concluded about Rudwick and Green: “Their thesis is convincing”¹⁶.

Subsequent interpreters on the message to Laodicea have reflected this interpretation in almost every discussion of the temperature metaphor since. Significant among these was the extended discussion of Hemer who concludes about Laodicea that “the affluent society was far from the sources of its life-giving water, and when by its own resources it had sought to remedy the deficiency, the resulting supply was bad, both tepid and emetic”¹⁷. Porter, writing soon after, purported to address the question anew. However, he largely affirmed Hemer’s perspective: “Since the Laodiceans had no natural springs for fresh water or at least not enough for their growing population, they likely were forced to pipe in whatever water they could. And this water was probably transported to them lukewarm from the outset”. Porter, nevertheless, did acknowledge that his reconstruction is speculative since “records are unavailable for the rate of water flow through the aqueduct; the times, seasons, or years of the aqueduct’s use; or records of water rights (a place near modern Denizli is still only a speculative source)”. He concluded his brief discussion, stating: “The fact that the Laodiceans went to the trouble and expense of building an aqueduct to bring in water of inferior quality on account of its unusable temperature probably attests to their being in a worse position than surrounding cities in at least this one respect”¹⁸.

---

¹⁴ Wood 1962, 263; Hemer 1986, 186, similarly calls this a “remarkable omission”.

¹⁵ Rudwick – Green 1957-58, 177.

¹⁶ Wood 1962, 268.

¹⁷ Hemer 1986, 191, with discussion on pages 186-191.

¹⁸ Porter 1987, 147, 148.

More recent expositors continue this line of interpretation. Yamauchi was one of the first biblical scholars to attempt to bring “light from archaeology” to bear on interpreting the Seven Churches. He observed three things about Laodicea: 1) it had no springs, 2) the Lycus River was not dependable, and 3) the water feeding the aqueducts came from hot springs¹⁹. While Yamauchi’s discussion on other sites is useful, here it shows how advancements in archaeological knowledge date his comments about Laodicea’s hydrological situation. Worth, after discussing how Laodicea’s water arrived lukewarm in the city, concluded: “Hot water in Hierapolis served a useful purpose, cold water at Colossae served a useful purpose, but lukewarm water is completely useless”²⁰. Weima explained as well: ‘Since one of Laodicea’s main water supplies was a hot mineral spring some five miles away, the water would cool as it traveled along the aqueduct and would arrive in the city no longer hot but lukewarm’²¹. Graves attempted a more in-depth look of Laodicea’s hydrological situation. Nevertheless, he wrote that it “had a serious disadvantage: the city lacked an adequate fresh water supply, with the Lycus river drying up in the summer”. He then correctly mentioned that its potable water came from a source south of the city near Denizli, but nevertheless implies that it was deficient because “this water contained a high percentage of minerals”²².

Among this unanimous chorus of interpreters, a dissenting voice was raised by Koester who criticized this *communis opinio* for interpreting the temperature metaphor. He noted that aqueducts were used in or around all of the cities in Revelation so Laodicea’s water supply was like these. If Laodicea’s water was lukewarm, the same would have been true of the other Seven Churches²³. Calling the prevailing interpretation “untenable”, Koester concluded his discussion, saying, “All this attests to Revelation’s imagery not being connected to the quality of local water supplies”²⁴. Koester’s observations about Laodicea’s hydrological situation were prescient. Citing sources on the hydrological situation of other Asian cities, now all dated, Koester could not include any specific data on Laodicea because excavations there had not yet begun.

In summary, with the proliferation of commentaries and monographs on Revelation beginning in the late 1990s, similar discussions of this metaphor are found in each. Except for Koester, they usually summarize previous publications with little new material introduced. And all, including my own writings on Revelation, have failed to discuss some results of the archaeological activity that began in Laodicea in 2004²⁵. Those findings regarding Laodicea’s hydrological situation will be summarized next.

---

¹⁹ Yamauchi 1980, 141.

²⁰ Worth 1999, 216.

²¹ Weima, 2021, 239.

²² Graves 2017, 442-443. While he is aware of the work of Celal Şimşek and his excavation team, he fails to provide a more nuanced discussion of Laodicea’s water system.

²³ Koester 2003, 411.

²⁴ Koester 2015, 337. He offered an alternative interpretation to that of the water system. In the context of a banquet a host might serve diners either hot or cold water or wine to drink. A strainer would be used to chill wine with snow and a metal water heater called a *miliarion* to heat the water. Such water heaters were usually found in bathhouses and not in a triclinium. This option still does not seem to capture the right interpretation; see Koester 2015, 333-334.

²⁵ For example, I wrote over two decades ago about the temperature metaphor: “This statement probably refers to the city’s water supply”; see Wilson 2002, 34. See also Wilson 2018, 1895; Wilson 2020, 248-249.

Laodicea's Hydrological Situation

The inaccurate speculations of earlier commentators on Revelation are understandable because Laodicea remained unexcavated through the twentieth century. However, in 2003 the archaeology department of Pamukkale University in nearby Denizli started the first comprehensive excavations at Laodicea under the direction of Prof. Dr. Celal Şimşek. Since that time numerous articles and monographs documenting their finds have been published, some on the city's water system. Therefore, accurate information regarding its hydrological situation is now available, albeit mostly in Turkish. This data allows us to evaluate previous hypotheses and to lay a scientific foundation for ongoing discussion about Laodicea's water system²⁶.

Beginning in the Hellenistic period, Başpınar ("Springhead") became the main source of Laodicea's water (Fig. 2). Here underground springs beneath Mount Salbakos (modern Babadağ) were collected in a large reservoir.²⁷ From an elevation of 443 meters, water flowed 7.82 kilometers to the city's south distribution terminal.

Fig. 2. Başpınar looking toward Laodicea (highlighted) and Pamukkale/Hierapolis, courtesy of the author.

²⁶ Laodicea's water system was first published in a Turkish article with English summary by Şimşek – Büyükkolancı 2006a; for the German version see Şimşek – Büyükkolancı 2006b. This was developed in a section called "Kentin Su Sistemi" (City's Water System) in Şimşek 2007, 73-80. An updated edition was published in 2013 with the unchanged text on the water system on pages 63-70. However, four new illustrations were added: figs. 54, 57, 58, 61.

²⁷ Başpınar is no longer visible near the bakery Çıtır Fırın amidst the modern development in the Servergazi neighborhood of the Merkezefendi district of Denizli. The basin for water collection is located within the military area to the north; see Şimşek 2017, 8.

In the Roman period a second source was added—the Kara Hüseyin Pınarı (spring). Both lines used two thick terracotta pipes to bring water toward the city (Fig. 3)²⁸. The two lines joined 3 kilometers south of Laodicea (Fig. 4)²⁹.

Fig. 3. Terracotta Pipes, courtesy of the Laodicea Excavation

To cross a ravine, an aqueduct with an open channel atop was constructed. The water then entered a depressurization and resting pool standing at 316 meters above sea level (asl). Here a double line of travertine blocks bored with terracotta pipes carried water across a valley descending to 261 meters asl by using a siphon system some 800 meters long (Fig. 5). Two rows of bored blocks, each measuring .75-.90 meters, are still visible running downhill on the west side of Eskihsar. Noticeable inside these pipes as well as those on the water terminal is the layer of calcareous limestone, which is typical of water in Asia Minor. Pipes that became calcified were either replaced or bypassed to facilitate a better flow.

---

²⁸ Şimşek 2013, 62, Res. 51.

²⁹ Şimşek 2006a, 95, Har. 1.

Fig. 4. Map of Laodicea's water system, courtesy of the Laodicea Excavation.

Fig. 5. Travertine blocks of siphon system to Terminal 1, courtesy of the author.

The siphon ended at Terminal 1 standing at 278 meters asl (Fig. 6). Water reaching Terminal 1, approximately 7 meters tall, was initially distributed to the stadium baths and nymphaeum, which overlooked the in-ground stadium below. Water from Terminal 1 was then sent to Terminal 2, which was 428 meters north and set at 291 meters asl. This terminal, whose foundation is still visible near the excavation house, distributed water to the later Caracalla and Septimius Severus nymphaea as well as to three nearby bathhouses. Terracotta pipes carrying this water are still visible on the eastern edge of the north agora.

Fig. 6. South Terminal 1, courtesy of the author.

But what about the potability of this water? Regarding Greco-Roman water systems generally Passchier and Sürmelihiindi have written: “Aqueduct sources were selected to have year-round large quantities of good, clear water, and these usually happen to be carbonate rich springs; cave systems in limestone give rise to very large karst springs, which have clean water of constant composition year round”³⁰. The authors note that such springs supplied the well-known aqueducts at Pont de Garde in France as well at Aspendos in Turkey.

That the water of Laodicea was of high quality is sustained by a long inscription regarding the safeguarding of the aqueduct from illegal tapping (Fig. 7). Found in excavations in 2015, the edict was issued by the proconsul of Asia, Cornelius Tacitus, and Saenius Sabinus the legate. Dating to 114/15 CE, it is now incorporated into the wall of the restored South Nymphaeum on Stadium Street. The inscription provides some significant information about Laodicea’s hydrological situation. It begins by noting that the system of this most splendid city brought “plentiful water from very abundant sources fulfilling the need of the city, both the ones from royal grant, and all the other from the most high antiquity, for saving (delivering?) need (of the city)”³¹. These sources were probably the springs south of the city in public areas³². By using

---

³⁰ Passchier – Sürmelihiindi 2019, 513.

³¹ Guizzi – Nocita 2022, 7, for the Greek text with translation on page 9.

³² Guizzi 2019, 153, uses the Spanish word “demanial” to describe their location which in English means, “in the public domain”.

the particular language, ἄφθονον ὕδωρ ...δαψιλεστάτων πηγῶν³³, Guizzi and Nocita comment: “The Roman magistrate points to the perennial abundance of water in Laodikeia and, above all, to the quality of water springs, confirmed by the local authorities as well as the members of imperial dynasties”³⁴. The royal grants refer to the Hellenistic kingdoms who ruled before the Romans – first to the Seleucids who founded the city in the first half of the third century CE and then to the Attalids. Thus, both the supply and quality of Laodicea’s water was guaranteed from “most high antiquity”. Guizzi and Nocita continue: “It is widely known that safety and preservation of water sources elicited good interest from Greek legislators, because of the strict connection between the qualities of the springs and the terrains in which they were located”³⁵. The discovery and publication of this inscription further dispels incorrect speculation that Laodicea’s water system in the latter half of the first century CE was insufficient or deleterious.

Fig. 7. Proconsul’s Edict Safeguarding Laodicea’s Water System, courtesy of Celal Şimşek

The Hydrological Situation of Hierapolis and Colossae

Because Hierapolis and Colossae are often included in discussions of the temperature metaphor, it is appropriate to summarize briefly their hydrological situation. Excavations and surveys at these sites have similarly clarified water usage

---

³³ Strabo (13.4.14) notes that the supply of natural water in Hierapolis was also abundant (ἄφθονον). Similar language is found in two biblical texts: 4 Maccabees 3:10, ἀφθόνους ἔχων πηγάς, “plentiful springs”, and Wisdom 11:7, δαψιλὲς ὕδωρ, “abundant water” (NRSVUE trans.).

³⁴ Guizzi – Nocita 2022, 10.

³⁵ Guizzi – Nocita 2022, 10-11.

in these cities. Visitors to the Lycus valley even today soon notice the white calcareous cliffs that rise to the north at Pamukkale (“cotton castle”). This natural wonder, now a UNESCO World Heritage site, results geologically from the thermal water that has passed over the hillside for millennia. Ancient Hierapolis is situated just above these travertines. The close geographical situation of the three Lycus cities, which later facilitated spiritual fellowship as well (Colossians 4:13), makes Swete’s comment likely: “The allusion [e.g., the temperature metaphor] is the more apposite, since the letter for Laodicea was practically addressed to the other Churches of the Lycus valley, to the Church of Hierapolis as well as to Laodicea and Colossae”³⁶.

Although excavations began at Hierapolis in the 1960s, its water system has only recently been detailed at length by Scardozzi. He writes, “The thermal springs inside the urban area are not suitable for drinking, being characterized by high concentrations of dissolved salts”³⁷. Instead Hierapolis’s freshwater was supplied by three lines using an aqueduct system similar to that of Laodicea. These lines ran from springs 6.2 to 13.5 kilometers north, northeast, and east of the city whose elevation was 1065 to 1085 masl. Medium-sized terracotta pipes brought water from the northeastern and eastern aqueducts into the Castellum Aquae where water was stored and distributed to fountains and baths in the city. This castellum is still visible above the theater. Like the system in Laodicea, its pipes show evidence of incrustation of calcium carbonate, something common to the water systems in western Asia Minor³⁸.

The system at Colossae, where survey work began in 2021, was similar. One source was the gushing spring called Pinarbaşı (“Springhead”) and today a popular recreation spot to cool off in the summer heat. Only 3.8 kilometers south of Colossae at the foot of Mount Cadmus (Honaz Dağı), the water was channeled through terracotta pipes to minimize evaporation and contamination. Since its route runs through modern agricultural land, few blocks of the system remain. Unlike Laodicea, a siphon system was unnecessary because of the level descending terrain. The Cadmus River (Aksu), a branch of the Lycus, flowed through the city. Calcified channels situated between the north bank and the necropolis indicate that its water was used to power mills and stone-cutting equipment hydraulically. The operational method suggests that it dates from the Roman period³⁹.

An inscription found near modern Honaz in 2005 honors Korumbos for repairing at his own expense the baths in Colossae, probably damaged in the earthquake of 60 CE that also devastated Laodicea. Cadwallader writes: “the evidence does confirm that the management of water delivery, from a spring or one of the streams that run from Mt Cadmus, was crucial to the functioning of the city baths and of the city. Korumbos apparently directed his attention to this part of the hydrological infrastructure (not just the baths themselves), in what may have been a new development in the city”⁴⁰. Again, as Koester rightly observed, the hydrological situation of the three cities in the Lycus valley was little different from other cities in Asia such as Ephesus, Smyrna, and Pergamum⁴¹. Thus, recent archaeological

---

³⁶ Swete 1911, 61.

³⁷ Scardozzi 2020, 89.

³⁸ This description is summarized from Scardozzi 2020, 89-103. The routes of the water system are mapped on page 90, fig. 54. Calcareous deposits in the northeastern aqueduct are shown on page 99, fig. 66

³⁹ Cadwallader 2015, 142. The buildup of calcification in pipes and channels is shown particularly in plates 7.14-16. The suggested dating comes from Barış Yener, the archaeologist working at Colossae (personal conversation 29/08/2022).

⁴⁰ Cadwallader 2012, 176.

⁴¹ Koester 2003, 411. Recent discussions of the water systems at these cities are Ephesus: Wiplinger et al. 2019a, Wiplinger 2019b; Smyrna: Ersoy – Alatepeleri 2016; Pergamum: Fahlbusch 2014.

excavations and surveys have validated this conclusion. Each city used a system that could include terracotta pipes, aqueducts, and siphons to bring freshwater for drinking, cleaning, and aesthetic embellishment.

Further Speculations on Laodicea's Hydrological Situation

Now that the scientific situation related to Laodicea's water is known, several further comments must be made regarding additional speculations. One involves the presence of calcium carbonate in the water. This can be observed in the pipes of the siphon system as well as in the terracotta pipes on the south water terminal that are clogged with such calcium deposits, usually called calcareous sinter. However, many water sources in Turkey contain calcium carbonate so similar calcareous-lined pipes can be seen in Perga, Ephesus, Hierapolis, et al. In fact, "It is even possible that sources with carbonate enriched water were preferentially used for masonry aqueducts because minor depositions of carbonate on the aqueduct wall and floor can heal cracks, and avoid dissolution of the waterproof opus signinum into the aqueduct water"⁴². Therefore, water with calcium carbonate should not be considered impure or of inferior quality but rather preferred in antiquity.

Laodicea's springs, often erroneously called "hot", supplied water of varying temperatures. Of course, this situation would be the same in every Greco-Roman city with a spring-fed aqueduct system. For water in such a system is not static in its chemical composition and temperature. As Passchief and Sürmelihindi note: "The spring may have a variable debit, temperature and composition over the course of one year and even if the spring water does not change much, water in the aqueduct is gradually warmed or cooled during its descent in contact with the walls of the aqueduct, and gradually loses carbonate that is deposited"⁴³. The external temperature would similarly influence the temperature of the water arriving in the city. In the winter, temperatures in the Lycus valley can drop below freezing to -10 centigrade⁴⁴; in the summer, temperatures can reach 44 centigrade. The result is that the water's temperature and composition varied throughout the year.

Conclusion

Our discussion, informed by recent archaeological activity, has demonstrated what was *not* regarding Laodicea's hydrological situation. A review of these *nots* reveals eight interpretative conclusions that have been offered. Again, a review of these is suggestive and not comprehensive.

1. Hot water from the springs at Hierapolis became lukewarm as it passed over the white travertine cliffs⁴⁵.
2. Water arriving by aqueduct from Hierapolis was either lukewarm⁴⁶ or had such a medicinal taste that the Laodiceans wanted to spit it out⁴⁷.

---

⁴² Passchief – Sürmelihindi 2019, 513. Examples in Ephesus can be seen in the twenty-one figures that illustrate the article.

⁴³ Passchief and Sürmelihindi 2019, 513.

⁴⁴ Note that the water inscription mentions the need to heat the pipes on occasion to prevent the water from freezing; see Guizzi 2019, 159.

⁴⁵ Blaiklock 1951, 77-78.

⁴⁶ Ford 1975, 418-419, suggested that because Laodicea had no natural water supply, water was "piped from the hot springs of Hierapolis down a cliff through the Lycus". It is now known that a lake dating to the Roman period was situated in the Lycus valley between Laodicea and Hierapolis; see Scardozzi 2020, 24-25, 115-116, and the map on page 112, fig. 80.

⁴⁷ Blount 2009, 82.

3. The thermal water of Hierapolis had positive medicinal properties for the sick, something Laodicea's water did not possess⁴⁸.
4. A contrast is drawn between the hot, healing waters of Hierapolis and the cold, refreshing pure water of Colossae⁴⁹.
5. Since Laodicea lacked natural springs and the water from its nearby rivers was not potable, the city had to bring drinking water from hot mineral springs to the south⁵⁰.
6. The hot spring water would become lukewarm as it flowed to Laodicea⁵¹, thus tasting tepid and causing nausea inducing regurgitation⁵².
7. The presence of calcium carbonate in the pipes testifies not only to the impure "badness" of the water but also that it was not cold⁵³.
8. Laodicea was totally dependent on an external water supply, unlike its neighboring cities⁵⁴.

These erroneous speculations of previous interpreters who discuss the temperature metaphor should no longer be repeated. This article has demonstrated that none are accurate either archaeologically or geologically, so they should no longer be promulgated in sermons, articles, and commentaries discussing Laodicea's hydrological situation. The use of material culture remains important for interpreting ancient texts like the New Testament. However, current archaeological data must be taken into account for the sake of accuracy and plausibility in such discussions.

---

⁴⁸ Rudwick and Green 1957-58, 177.

⁴⁹ Mounce 1957, 125-126.

⁵⁰ Weima 2021, 262. Despite a title that might suggest an interpretation of the temperature metaphor, "Laodicea's 'Lukewarm' Legacy", Fairchild 2017 does not discuss its hydrological situation at all.

⁵¹ Hemer 1986, 188. Rudwick and Green 1957-58, 177, suggest that "the 'lukewarmness' of the Laodicean Church is an allusion to the unusual quality of the city's water supply". Their modern illustration of villagers in Eçirli (Pamukkale) waiting for lukewarm water to cool before drinking is corrected by Wood, who mentions the presence of a fountain that villagers used for cool, potable water. He also corrects their claim that there were no streams flowing throughout the year near Laodicea. These correctives are instructive showing that even personal autopsy used in interpretation may be incorrect and require modification.

⁵² Mounce 1977, 125 n. 36; cf. Beale 1999, 303.

⁵³ Hemer 189, 190. Paul 2013, 163, observes that when this lukewarm spring water came into the city, it was "full of calcium deposits – enough to make you want to throw up if you drank it".

⁵⁴ Meinardus 1979, 128. He further notes: "Using the metaphor of water, St. John reminds the Laodiceans that there was no compromise between absolute loyalty to Christ and participation in the imperial cults". How Meinardus makes the leap between water and the imperial cult is left to the interpreter's imagination.

BIBLIOGRAPHY

Allom – Walsh 2006

T. Allom – R. Walsh, *Thomas Allom's Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, Piscataway, NJ, Ed. M. Wilson, 2006.

Barber 1851

J. W. Barber, *Patmos and the Seven Churches of Asia Together with Places in the Vicinity*, Bridgeport, CT, 1851.

Beale 1999

G. K. Beale, *The Book of Revelation: A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids, MI, 1999.

Beckwith 1919.

I. T. Beckwith, *The Apocalypse of John*, New York, 1919.

Blaiklock 1951

E. M. Blaiklock, *The Seven Churches*, London, 1951

Blount 2009

B. K. Blount, *Revelation: A Commentary*, Louisville, 2009.

Cadwallader 2012

A. H. Cadwallader, "Honouring the Repairer of the Baths: A New Inscription from Kolossai", *Antichthon* 46, 2012, 150-183.

Cadwallader 2015.

A. H. Cadwallader, *Fragments of Colossae: Sifting through the Traces*, Adelaide, 2015.

Chandler 1825.

R. Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*, vol. 1, Oxford, 1825.

Ersoy – Alatepeli 2016

A. Ersoy – S. Alatepeli, "Water-Related Structures of Ancient Smyrna", *De Aquaeductu atque Aqua Urbium Lyciae Pamphyliae Pisidiae. The Legacy of Sextus Julius Frontinus*, Ed. G. Wiplinger, Leuven, 2016, 37-46.

Fahlbusch 2014

H. Fahlbusch, "The Water Supply System of Ancient Pergamon", *Pergamon, A Hellenistic Capital in Anatolia*, Ed. F. Pirson – A. Scholl, Istanbul, 2014, 246-257.

Fairchild 2017

M. R. Fairchild, "Laodicea's "Lukewarm" Legacy: Conflicts of Prosperity in an Ancient Christian City", *Biblical Archaeology Review* 43.2, 2017, 30-39, 67-68.

Ford 1975

J. M. Ford, *Revelation*, Garden City, NY, 1975.

Graves 2017

D. E. Graves, *Jesus Speaks to the Seven of His Churches*, Toronto, 2017.

Guizzi 2019

F. Guizzi, "An Edict of a Proconsul of Asia on the Aqueduct of Laodikeai (114/115CE?)", *15. Ylinda Laodikeia (2003-2018)*, Ed. C. Şimşek, Istanbul, 2019.

Guizzi – Nocita 2022.

F. Guizzi – M. Nocita, *Laodikeia (Laodicea on the Lycus): Greek and Latin Inscriptions Found in the Excavation 2003–2021*, Ed. C. Şimşek, Istanbul, 2022.

Hamilton 1842

W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia*, vol. 1, London, 1842.

Hemer 1986

C. J. Hemer, *Letters to the Seven Churches of Asia in their Local Setting*, Sheffield, 1986.

Koester 2003

C. R. Koester, "The Message to Laodicea and the Problem of its Local Context: A Study of the Imagery in Rev 3.14-22", *New Testament Studies* 49/3, 2003, 407-424.

Koester 2015

C. R. Koester, *Revelation: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven, CT, 2015.

MacFarlane 1832

C. MacFarlane, *The Seven Apocalyptic Churches*, London, 1832.

Meinardus 1979

O. F. A. Meinardus, *St. John of Patmos and the Seven Churches of the Apocalypse*, New Rochelle, NY, 1979.

Mounce 1977

R. H. Mounce, *The Book of Revelation*, Grand Rapids, MI, 1977.

Passchief – Sürmelihindi 2019

C. Passchief – Sürmelihindi, "Carbonate Deposits of the Değirmendere Aqueduct", *Der Değirmendere Aquädukt von Ephesos*, vol. 2, Ed. G. Wiplinger, Leuven, 2019.

Paul 2013

I. Paul, "Preaching from the Book of Revelation", *Preaching the New Testament*, Eds. I. Paul – D. Wenham, Downers Grove, IL, 2013.

Porter 1987

S. E. Porter, "Why the Laodiceans Received Lukewarm Water (Revelation 3:15-18)," *Tyndale Bulletin* 38, 1987, 143-149.

Ramsay 1904

W. M. Ramsay, *The Letters to the Seven Churches of Asia and their Place in the Plan of the Apocalypse*, London, 1904.

Rudwick – E. M. B. Green 1957-58.

M. J. S. Rudwick – E. M. B. Green, "The Laodicean Lukewarmness", *The Expository Times* 69/6, 1957-58, 176-178.

Rycaut 1679

P. Rycaut, *The Present State of the Greek and Armenian Churches, Anno Christi, 1678*, London, 1679.

Scardozi 2020

G. Scardozi, *The Territory of Hierapolis in Phrygia*, Istanbul, 2020.

Şimşek – Büyükkolancı 2006a

C. Şimşek – M. Büyükkolancı, "Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi", *Adalya* 9, 2006, 83-103.

Şimşek – Büyükkolancı 2006b

C. Şimşek – M. Büyükkolancı, "Die aqueduct und das wasserverteilungssystem von Laodikeia ad Lycum", *Cura Aquarum In Ephesos*, vol. 1, Ed. G. Wiplinger, Leuven, 2006, 137-146.

Şimşek 2007

C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, Istanbul, 2007.

Şimşek 2013

C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, rev. ed., Istanbul, 2013.

Şimşek 2017

C. Şimşek, "Urban Planning of Laodikeia on the Lykos in the Light of New Evidence", *Landscape and History in the Lykos Valley: Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Eds. C. Şimşek – F. D'Andria, Newcastle upon Tyne, 2017.

Swete 1911

H. B. Swete, *The Apocalypse of St. John*, 3rd ed., London, 1911.

Weima 2021

J. A. D. Weima, *The Sermons to the Seven Churches of Revelation*, Grand Rapids, MI, 2021.

Wiplinger et al. 2019a

G. Wiplinger et al., *Der Degirmendere Aquädukt von Ephesos*, vols. 1 & 2, Leuven, 2019.

Wiplinger 2019b

G. Wiplinger, "De aquaeductu urbis Ephesi: Water for Roman Ephesus", *BABESH Byvanck Lecture*, Leuven, 2019, 1-35.

Wilson 2002

M. Wilson, *Revelation*, Grand Rapids, MI, 2002.

Wilson 2018

M. Wilson, "Revelation", *ESV Archaeology Bible*, Eds. J. D. Currid – D. Chapman, Wheaton, IL, 2018, 1883-1915.

M. Wilson 2020

M. Wilson, *Biblical Turkey*, rev. 4th ed., Istanbul, 2020.

Wood 1962.

P. Wood, "Local Knowledge in the Letters of the Apocalypse", *The Expository Times* 73/9, 1962, 263-264.

Worth 1999.

R. Worth Jr., *The Seven Cities of the Apocalypse & Greco-Asian Culture*, Mahwah, NJ, 1999.

Yamauchi 1980

E. M. Yamauchi, *New Testament Cities in Western Asia Minor: Light from Archaeology on Cities of Paul and the Seven Churches of Revelation*, Grand Rapids, MI, 1980.

